

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

84

C-135

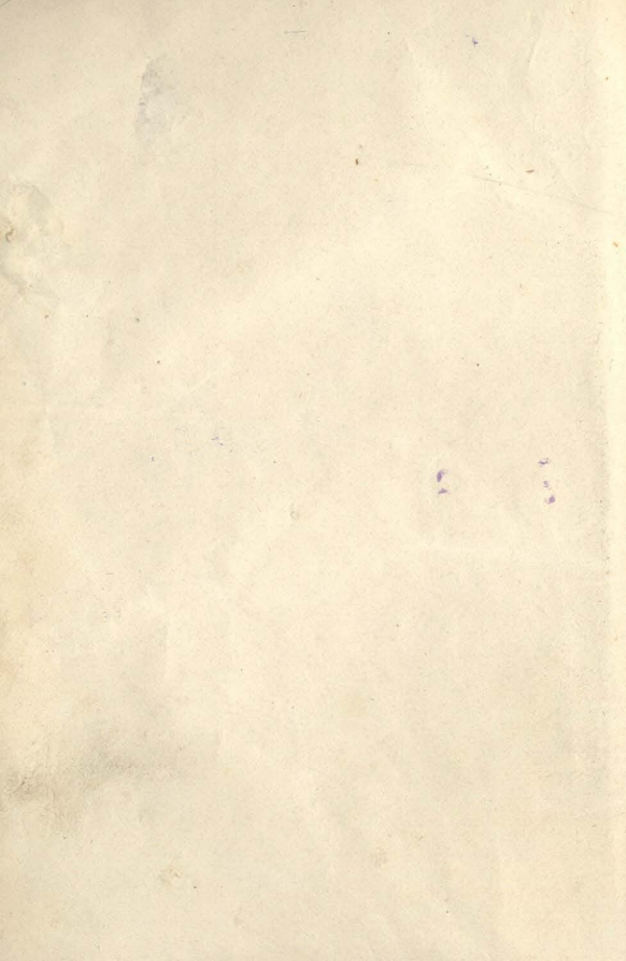
2348

80/11/28

2011

557

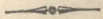

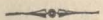
35 4y

Ա Ռ Ա Ն Ա

ՍԻՐԱՎԷՊ

ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՇԱԹՕՊՐԻԱՆԻ
Գ Ա Ղ Ղ Ի Ա Յ Ի Ո Յ

2003

ԲԱՐՁՄԱՆԵԱՅ

5485

9

ԳԱՐԵԳԻՆ Գ. ՉԱՓՐԱՍՏԻԱՆ

Ի ՂԱԼԱԹԱ Վ. ԳՕԸԱՆՅ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՕՀԱՆՆՈՒ ՄԻԻՀԷՆՏԻՍԵԱՆ

1858

631

Ի ՅԱՒԻՐԺԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿ

ՀԱՆԳՈՒՅԵԼՈՑ ԲԱՐԵԿԱՄԱՅ ԻՒՐՈՑ

Պ. ՄԱՆՈՒԷԼԻ ՉՈՒՊՈՒԽԻԺԵԱՆ ԵՒ Պ. ՍԱՐԳՍԻ ՄՈՎՏԻԿԵԱՆ

ՆՈՒԻՐԷ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉՆ

Ձևյգ սափսորք սըխրամածք, որ սըրսաշարժ դահէք
ջաճիւնս,
Է՛ր ոչ ըջտիղ աւանդատուին բերէք ու կայք
սին յարձան :
Փարիմ զմիռլք՝ զի վեհ կըրես ոսկերոտիս Մանուէշին,
Ըջմիւսոլք եւ՝ զ՛իբէջ Սարգսեան սըգասարաս
հանգչին հիւշէք :

Երկատանեից ւ'երիցըս չեւ շտուեակ շտարգին այցեշու,
 Սէր մինչ ժըմիս սըփուէր ցտյաիււք, նա ցկոյս
 գիրկս ած ըցհոցով:

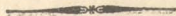
Իսկ սըմա երկիցս եւեթ շու.նչ հայրենիքն ետու.ն'ի ծու.ծ,
 Ի'այդ առ սուսոյն սին հոշանիս յիւր վերմակ
 հոց կըրէ հոծ:

Առ այս տոհմիկ խօսեշուհեակ աշխարանաց բոց
 սեաւ արկ,

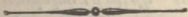
Առ այն շըրջին մատու.նք անշարթ ըգբեր փանգ-
 ոանն յեցերերգ:

Սո՛ւփորք, եմուտ նոցին արեւ' յածեշ շըրթանցք
 ըցհամբոյր,

Ձե՛ջ մընան, ձե՛ջ, սըրտաճմշիկ հընչեշ ցուգիցըն
 ցանու.ն:

ՅԱՌԱԶԱԲԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՉԻՆ

ԱՌԱԶԻԿԵՅ Թարգմանութիւնս պարսպոյ ժամե-
րուս երախայրիք, հայասերունդ ընդհանրութեան
և իմաստնոց նրբաքննին աչաց ներկայացընելու ա-
տենս, չեմ կրնար արգելք դնել ներքին զգացման մը
որ կը ջանայ զիս վհատեցընել, զի գործոյ մը դիւ-
րութեանը, լեզուոյս հարստութեանը, և Ազգայնոց
բազմադիմի հմտութեանը հետ բաղդատելով դժուա-
րընթաց գրչիս անփորձութիւնը, յանդգնութիւն կը
սեպուի, և է ալ՝ հրապարական գործոյ մը ձեռ-
նամուկս ըլլալը :

Եւ սակայն ինչ և իցէ Շաթոսպրիանի երեւելի
գործերէն այս երկուքը, Աթալան և Ռընէն, ընտ-
րեցի, Թարգմանեցի, և 'ի լոյս ընծայեցի, իբրեւ ա-
ռարկայ մը առաջին ճաշակաց արժանի, հերիք է որ
հմտասէր հայորդիք իրենց եռանդնոտ հասակին բեր-
մանցը տարադէպ արկածներուն հետեւութիւնը կար-
դալով և ցաւակցելով, իբրեւ ամենէն սարսափելի և
մահացուցիչ թոյնէ մը զգուշանան այս օրինակ դը-
ժընդակ կրից ենթակայ ըլլալէն : Արդ՝ եթէ նպա-
տակէս չվրիպիմ, եթէ տեսնեմ որ հորիզոնի վրայ
բարձրացող, յուսոյ ամպ մը գլխուս հովանացեալ
գոհութեան կաթիլ կը ցօղէ, չըսեպեմ անձս երջա-
նիկ բարւոյ մը սրտածառ ըլլալուս, կամ անոր աջա-
կից գտնուելուս, ուստի ապագային ակնկալու, ու-
րախութեամբ կը տեսնեմ, որ 'ի մանկութենէ հետէ

Երախտաւորացս՝ յոյսն 'ի դերեւել չեւելլուն առհաւ-
 առաջեայ մը կ'ընծայեմ, թէ Ազգիս օգտին աջակցե-
 լոց թուակից ըլլալ կը թեւակոխեմ, և ահա ուրա-
 խութեամբ զմայլեալ, արբեալ, հանգստեան քնոյն
 հրաւէր եմ կարգացեր գոհունակութեան բարձր
 գլխուս ներքեւ դրած. արդ՝ կրնայ մէկը մեղադրել
 եթէ մնամ զուարթ երազոց որ գան զիս մխիթարեն,
 և Ազգային շնորհակալու շրթանց և աչաց անգին
 ժպիտներուն, որ արթննալուս պէս սիրալիր բարե-
 լեն. ո՛հ, ի՛նչ գեղեցիկ տրիտուր և ի՛նչ անձկալի :

Արդէն պարտք համարեր եմ շնորհակալ ըլլալ
 բոլոր Ազգին, այլ մանաւանդ այն բարեւեր Ազգա-
 սիրաց որ կանխիկ առատաձեռնեցան 'ի նպաստ տը-
 պագրութեան դուզնաքեայ երկոցս, և մասնաւորա-
 պէս ԵՆՈՒՐ որ առաջին յորդորեց զիս գործոյս հրա-
 տարակուեկուն :

Աթալայիս առաջին մէկ թարգմանութիւնը կար
 տպեալ 'ի 1843 'ի Զմիւռնիա, որ ուսումնասէր և
 Արդոյ Պ. Տիգրան Սալպալանեանի աշխատութիւնն էր.
 անոր մէջ շատ մը ծանօթութիւններ կային, որոնք
 այս անգամ չկրկնել պատշաճ դատեցի (բաց 'ի խիստ
 պիտանիներէն), և ասով թողուցի որ հինն ալ իր
 հնութեան պարծանքովը մնայ :

Վաստակոցս երկուքն ալ ուղեցի յիշատակաց
 նուիրել. և ահա Աթալայն՝ սրտիս մէջ սիրուն բա-
 րեկամութեան քաղցր տպաւորութեանց դառն տըխ-
 րութեան երկու առարկայից ստուերներուն կ'ուղեր-
 ձեմ: Ամենուն ծանօթ է Պ. Մանուէլ Զուպուխ-
 ճեանին բազմալեզու հմտութիւնը, և այսչափ ատեն
 Ազգային դպրոցաց մէջ սրտի մտօք աշխատութիւնը,

մանաւանդ Տաճկական լեզուին բազմաձիւղ դպրու-
թեանը. նոյնպէս Պ. Մարգիս Մովսիկեանին բժշ-
կութեան դպրոցակցիս ազգասէր սիրտն ու հայրե-
նասէր ոգին. մարդկութեան թշնամին մահը՝ եղճեկ,
'ի ծաղկի հասակին յախշտակեց զերենք. Ազգերնիս
այսպիսեաց և մեծագունից ալ յիշատակն անդրինե-
րով, կոթողներով, անմահացընելու յարմար տրա-
մադրութիւն չունենալուն, մասնաւորաց կը մնայ այդ-
պարապը լեցընել ըստ կարի: Եւ զի ասոնք ալ երկու-
ուշիմ և ազգասէր պատանիներ էին, որք Հայաստա-
նիս ապագային համար դոնէ ըստ իմիք օգնական ըւ-
շալու յուսադիրք, ուստի թող շրջին իրենց անուն-
ները դեռ աշխարհիս վրայ, չեմ ըսեր յաւերժապէս,
զի մեծածախ մահարձանք, մաւտոլիոնք անգամ կոր-
ծաներ են, այլ գոնէ ցորչափ այս ցեցակեր դիւրա-
հերձ թերթերը տեւեն: Օր մ'անշուշտ ամենքս ալ
ըստ որում ադամաձինք՝ սյսպիսի բարեկամաց կա-
րօտ պիտի ըլլանք. հազար երանի ան ատեն անոր՝
ոյր անունը գերեզմանէն ալ ետքը դեռ աշխարհիս
վրայ պիտի շրջի անմահ. այլ բիւր երանի պատճառ-
ներուն. կորահոր մնայ, կորսուի թշուառն որ այդ-
պիսեաց յարգ դնել չգիտեր. որ ստուերին յիշա-
տակը կը պարսաւէ կը նզովէ: Խօսող բերնին ականջը
միայն կը վերադառնայ այն՝ իբրեւ մենացեալ արձա-
գանգէն կրկնուած: Ամեն մարդ, նոյնպէս և Հայ
մը որչափ մեծ ըլլայ՝ թերթերու մէջ ալ ապրելու
յուսով մը կը շատանայ. և միթէ անոնք իր անունը
յաւերժացընելու անզօր են:

Դեռ ոչ ոք կրցած է գիտնալ թէ ապագային
համար ինչ կը սահմանէ Երկինք, և սակայն կենաց

յոյս մը՝ զոր ունի ամենայն ոք, օրհասականն ան-
գամ միշտ, կը քաջալերէ զիս խոստանալ սիրելի Ազ-
գիս աւելի օգտաւէտ գրեան եթէ կրթութեան և
թէ գիտութեան վերաբերեալ:

Քանի մը նոր բառեր, նորաշէն բարդութիւն-
ներ որ կան Թարգմանութեանս մէջ, եթէ Ազգային
ուսումնականներէն անընդունելի ըլլան, կ'աղաչեմ
իրենց ներողամիտ ըլլալ զի այսչափուն բաւականացայ
ըստ իմն կարի. ասով ալ շնորհակալութեան ցոյց մը
սեպած, շնչին աշխատութիւնս ապարդիւն մնացած
չեմ դատեր:

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

ԵԱՄԱՆԱԿԱԻ Գաղղղից տէրու թիւնը հիւսիսային Ամերիկայի մէջ, ընդարձակ աշխարհի մը կը տիրէր, որ մէկ կողմէն կը տարածէր կ'երթար Լապրատորէն ինչուան Ֆլորիտ, և միւս կողմէն՝ Ադլանդեան ովկիանու ծովափունքէն մինչեւ բարձր Քանատայի ներքին լիճերը կ'երկննար :

Մի և նոյն լեռներէն բղխող չորս մեծ գետեր, այս ընդարձակ նահանգը շատ մասերու կը բաժնեն. Սուրբ Լաւրենտ տիրոս գետը, որ գէպ 'ի արեւելք կ'երթայ և իր համանուն ծոցոյն հետ խառնուելով կ'անցայտանայ, արեւմտեան գետը որ իր ջրերը միշտ առաջ մղելով, անծանօթ ծովերու մէջ կ'աներևութանայ, Պուրպօն գետը, որ հարաւէն գէպ 'ի հիւսիս ընթանալով, Հուտսոնի ծոցը

կը դիմէ , և Մեքքասէպէ¹ , որ հիւսիսէն դէպ ՚ի հարաւ թաւալելով , Մեքքսիքայի ծոցը կը թափի :

Այս ետքի գետը հազար փարօսախիջափ ընթանալէն ետև , զուարճալի երկիր մը կ'առնուի , զոր Միացեալ նահանգաց բնակիչքը նոր Ադէն կ'անուանեն , և որուն վրայ Գաղղիացիք Լուիզանա գեղեցիկ անունը թողուցին :

Ուրիշ անհամար գետեր ալ կան , որ Մեքքասէպէին մէջ կը թափին , ինչպէս են , Միսսուրի , Իլլինօա , Ալքանդա , Օհիօ , Վասպաշ , Թընազ և ուրիշ անթիւ վտակներ և առուներ , որոնք վերայիչեալ գետը իրենց տիղմովը կը պարարտացնեն և ջրերովը կ'առատացնեն : Երբոր այս գետերը ձմեռուան հեղեղներով կը զայրանան , երբ փոթորիկները ամբողջ անտառներ կը կործանեն , արմատախիղ ծառերն ասոնց ակունքը կուգան կը խռնին : Յետոյ շուտ մը տիղ-

¹ Միսիսիբի գետին բուն անունն է :

մերն այն ծառերը կը հաստատեն , լե-
անները¹ զանոնք իրարու հետ կը կապ-
կըպեն , որով ամեն կողմէն բոյսեր ար-
մատ ձգելով , վերջապէս այն աւերակ-
ները կը վերականգնեն : Ապա փրփրա-
գէզ ալիքներէն քշուելով Մէսքասէպէ-
լին մէջ կ'իջնան , գետը զանոնք ընդոտ-
ներով Մեքսիքոյի ծոցը կը վարէ , աւա-
զուտին մէջ կը խորէ , կը ձգէ , որով իր
գետաբերաններուն թիւը կ'եւելցընէ :
Ատեն ատեն այս գետը լերանց ստորո-
տէն անցած ժամանակը՝ իր ձայնը կը
բարձրացընէ , և իր զեղեալ ջրերը կը
տարածէ , շարից անտառաց և հնդիկ
գերեզմաններու բրգանց մէջ տեղերը ,
արդարեւ արժանաւոր նեղոս անապա-
տաց :

Սակայն բնու թեան տեսարանաց մէջ ,
գեղեցկու թիւնը միշտ մեծագործու-
թեան ընկեր է . վասն զի մէկ կողմէն գե-
տին մէջ տեղի հոսանքը մայրիներու և

¹ Ամերիկայի մագառեսակ բոյսեր :

կաղնեաց դիակները քանի որ դէսլ 'ի ծու վը կը քշէ, միւս կողմէն կը տեսնես որ երկու դիու հոսանաց մէջ ամուռնքին երկայնքն 'ի վեր կ'ելլեն, Փիտղայի և յակինթ ծաղկի լուղական կղզիները, որոնց դեղին վարդերը օդոյն մէջ սղտի դրօշակներու պէս կը բարձրանան: Աս նաչ օձեր, կապոյտ հերոններ, վարդագոյն ֆրամաններ¹, մատաղ կոկորդիլոսներ, այս ծաղկեաց նաւակօք կը նաւեն, և այս գաղթականն, իր ոսկի առագաստները հովոյն դէմ պարզելով, կ'երթայ նիրհելով կը մատչի գետոյն մենացեալ մէկ ծոցեզերքը:

Մէսքասէպէին երկու գետամուռնքը երիցս հրաշալի պատկեր մը կը ներկայացընեն: Արեւմտեան ափանց վրայի անտառները մարդուս աչքը չի տանիր. անոնք իրենց կոհակացեալ կանաչութեամբը, քանի որ հեռանան տեսութենէ, այնչափ երկնից կապուտակին

¹ Հրածու (Եթէ ընդունելի է):

հետ խառնուելով աներեւութանալ կը
թուին : Այս անսահման մարգագետնոց
մէջ կը տեսնուին , երեք չորս հազար
վայրի գոմէշներու խումբեր որ թափա
ռական կը պտըտին : Երբեմն տարեօք
ճանրաբեռնեալ վայրի եզմը , ալիքները
լուղակի պատուտելով , Մէսքասէպէին
կղզեացը մէկուն մէջ բուսած բարձր
խոտերուն մէջ կուգայ կը պառկի : Անոր
երկու մահիկներով զարդարուած ճա
կատը , իր հին և տղմուտ մօրուքը տես
նելուդ , կրնայիր կարծել թէ այն գետին
չաստուածն է , որ գոհ նայուածք մը կը
նետէ անոր ալեացը մեծութեանը , և
իր ափանցը վայրենական բեղմնաւո
րութեանը վրայ :

Արեւմտեան գետափանց տեսարանն
այս է . այլ դիմացի եզերաց վրայ կը փո
խուի , և երկուքը միատեղ գունոց զար
մանալի ընդդիմութիւն մը կը հանդի
սացնեն : Ար տեսնես՝ անհամար ձեւե
րով , անթիւ գոյներով , այլ և այլ հո
տերով ծառեր , որը գետին հոսանքին

վրայ կախուած , ոմանք ժայռից և լե-
 րանց վրայ խմբած , կամ ձորերու և հո-
 վիտներու մէջ ցիր ու ցան սփռած , ի-
 րարու հետ կը խառնուին , միասեղ
 կ'աճին , և օդերուն մէջ ամբառնալով
 այն աստիճան բարձրութեան մը կը հաս-
 նին որ նայող աչքը կը յոգնեցընեն :
 Վայրի որթերը , բիկնոնները , դառնա-
 դմիները¹ , այս ծառոց սատրոտը իրարու
 հետ կը խառնուին , կը հիւսուին , ա-
 նոնց ոստերուն փաթտուելով վեր կ'ել-
 լեն , ճիւղերուն մինչև ծայրը կ'երկըն-
 նան պլուելով , կը դիմեն հացիէն կա-
 կաչենիին վրայ , անկէց ալ Ալսէին² վրայ
 կը նետուին , և ասանկով անհամար այ-
 րեր , անթիւ կամարներ , և հազար կերպ
 կամարակապ դահլիճներ կը ձևացնեն :
 Այս լիանները շատ հեղ ծառէ ծառ
 թափառելով , վտակին այլ և այլ թևե-
 րուն դիմացի կողմը կ'անցնին , որոնց

¹ Coloquinte. Վայրի դդմենի : ² Alcée. Մորշա-
 տեսակ ծառ մ'է , որուն մատղաշ կեղեւը իբրև
 կակղացուցիչ կը գործածեն Ամերիկա :

վրայ ծաղկեայ գեղեցիկ կամուրջներ կը
 յօրինեն : Այս խիտ առ խիտ խմբին մէ-
 ջէն Մակնողիկն¹ իր անշարժ կոկոնը կը
 բարձրացնէ . իր լայն ճերմակ ծաղիկնե-
 րովը վերուստ ՚ի վայր զարդարուած ,
 բոլոր անտառին կը տիրէ , և արմաւե-
 նիէն զատ նախանձորդ չունի , որ թե-
 թեւ մը իր կանաչեղէնէ հովահարը կը
 տարուբերէ : Ստեղծողին ձեռօքը այս
 առանձնու թեանցս մէջ գրուած՝ ան-
 թիւ անասնոց բազմութիւնը , կենդա-
 նութիւն և հիացումն կը տարածեն այս
 տեղերը :

Օ՛առամէջի անցից ծայրէն կը տես-
 նուին մատաղատունկ կնձնիներու ճիւ-
 ղերուն վրայ՝ խաղողով գինովցած դող-
 դոջուն արջեր , լճերու մէջ լուացուող
 Քարիպուններ , ծառոց տերեւներուն
 խտութեանը մէջ խաղկտող սեւ սկիւռ-
 ներ , ծաղրիչ թռչուններ , ճնճղուկի
 մեծութեամբ վերգինիոց աղաւնիներ ,

¹ Magnolia Alba.

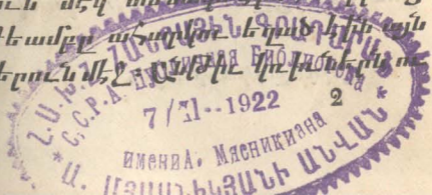
որ ելակներով կարմրացած դալարեաց
 վրայ կ'իջնան, դեղձանիկ գլխով կանաչ
 թուխակներ, ծիրանագոյն կաչաղակ-
 ներ, կրակի Կարդինալ բսուած կենդա-
 նիներ, սրտոյտքելով կը ձանկեն բարձր
 նոճիներն անոնց ծայրը ելլելու համար.
 Ֆլորիտի յասմիկներուն վրայ փալփա-
 ցող Քօլիպրիներ, և թռչնորս օձեր,
 որ անտառին ծառերէն կախուելով կը
 սուլեն և լիաններու նման կ'օրորտան:

Քանի որ գետին միւս կողմի ան-
 տառներուն, մարդագետիներուն մէջ
 ամեն բան լուռ և հանդարտ է, աս դին
 ընդհակառակն ամեն բան շարժման և
 շնչման մէջ է. թռչնոց կտուցներուն
 կաղնիներու բունին վրայ զարնուածքը,
 քալող անասնոց ոտնաձայնը, որոնք դա-
 լարի ոտեր կը ճարակեն, կամ ակռա-
 ներնուն մէջ կը ծամեն կը կոտրտեն
 ստղոց կուտերը, ալիքներուն խոխո-
 ջիւնը, տկար հեծուխիւնները, խուլ
 բառաչիւնները, քաղցրիկ մնջիւնները,
 լեռնային և վայրենական ներդաշնակու-

Թեամբ մը կը լեցընեն այս անտառները :
 Բայց երբ հեղիկ սիւք մը կը զարնէ և
 կ'ըսկսի այս առանձնուլթեանս հոգի
 տալ, այս մթնոլորտին մէջ լուղացող
 մարմինները շարժել, այս սպիտակ, երկ-
 նագոյն, կանաչ, վարդագոյն մարմիննե-
 րը, իրարու հետ շփոթել, բոլոր այս
 գոյները իրար խառնել, բոլոր խոխո-
 ջիւնները միացնել, այն ատեն անտառ-
 ներուն խորերէն, այնպիսի ազազակներ
 կը լսուին, աչքի առջեւէն անանկ բա-
 ներ կ'անցնին, որ 'ի գուր կը փորձեմ
 նկարագրել, այն անձանց, որ բնու-
 թեան այս նախնական դաշտերուն այ-
 ցելու թեան ելած չեն :

5845
 200

Հայր Մառքէդդին և վատաբախտիկ
 Լասալին Մէսքասէսէն գտնալնուն ե-
 տեւ, Պիլքքսիի և Նոր Օսլէանի մէջ
 բնակող Գաղղիացիք, դաշնագրու թիւն
 ըրին Նաչէզներուն հետ, որ Հնդկաց
 աղգերուն մէկ տեսակն էին, և իրենց
 զօրութեամբը անոնց տեղանքիցն այն
 երկիրներուն մէջ ընկալու իրենցն ու

նախանձները, արիւնով ներկեցին ետ-
 քէն այս հիւրընկալութեան տեղերը :
 Այս վայրենեաց մէջ Շաքթաս¹ անուն
 պատկառելի ծեր մը կար, որ իր տարի-
 քովը, իմաստութեամբն ու կենցաղա-
 գիտութեամբը այն անտառաց նահա-
 պեանն ու կուսիդոնն էր : Ան ալ ամեն
 մարդոց պէս առաքինութիւնը դժբաղ-
 դութեամբ գնած էր : Չէ թէ միայն
 նոր աշխարհին անտառներն իր տառա-
 պանօքը լեցուեցան, այլ այս թշուառ
 անձը բերաւ զանոնք մինչեւ Գաղղիոյ
 ծովափունքը : Մարսիլիոյ մէջ՝ անգութ
 անիրաւութեամբ մը ցուկանաւերու
 մէջ շղթայակապ կեանք վարելու դա-
 տապարտուած, ետքէն ազատութիւն
 ընդունած, չորեքտասաներորդ Լուդու-
 վիկոսին առջին ելած, այն դարուն ե-
 րեւելի անձանցը հետ տեսնուած և
 Վեռսայի տօներուն, Ռասինի ողբեր-
 գութեանցը, Պօսիւէի դամբանական

¹ Ներդաշնակաւոր ձայն :

Ճառերուն ներկայ գտնուած էր, և վերջապէս մէկ խօսքով, այս վայրենին ընկերակցութիւնը իր պայծառութեան մինչև վերջի կէտը լաւ մը նկատեր էր :

Հատ տարիէ 'ի վեր իր հայրենեաց ծոցը մտած այս ծեր Հաքթասը հանգիստ կեանք մը կը վարէր : Սակայն այս շնորհքն ալ շատ սուղ պարգեւած էր իրեն Երկինք, զի ծերուկն աչքին տեսութիւնը կորսնցուցած էր : Մանկահասակ օրիորդ մը ընկերացած էր իրեն Մէսքասէպէին ամիանցը վրայ, ինչպէս Անտիգոնէ կ'առաջնորդէր Ետիպպոսին կիթերոնի վրայ, ու Մարվինա Ոսիանին առջեւէն կ'ընթանար Մոռվէնի ժայռերուն վրայ :

Հաքթաս թէ և իր 'ի Գաղղիացւոց կրած բազմապատիկ անիրաւութիւնները կը յիշէր, այսու ամենայնիւ շատ կը սիրէր զանոնք : Ամեն ատեն կը յիշէր Ֆենելոնը որ զինքը հիւրընկալէր էր, և այս առաքինի մարդուն հայրենակցացը ծառայութիւն մ'ընել կը փափաքէր :

Այս բանիս յարմար առիթ մը ներկայա-
 ցաւ իրեն : Ռընէ անուն գաղղիացի մը
 կրած անհամար նեղութիւններէն և
 թշուառութիւններէն հալածուելով,
 Լուիզանա հասաւ : Մէսքասէպէն 'ի
 վեր մինչեւ Նաշէզները նաւեց, և այս
 ազգին զինուոր գրուիլ խնդրեց : Շաք-
 թաս հարցուց տեղեկացաւ, և տես-
 նելով որ առաջադրութեանը վրայ հաս-
 տատ կեցած է, որդեգրեց իրեն, և
 Սէլիւթա անուն հնդիկ օրիորդ մը ա-
 մուսին տուաւ անոր : Այս ամուսնու-
 թենէս քիչ մը ետքը, վայրենիք կաստու-
 ըի որսորդութեան պատրաստուեցան :

Շաքթաս թէպէտ կոյր էր, բայց և
 այնպէս այս արչաւանքին հրամանատար
 ընտրուեցաւ Սաշէմներէն¹, այնու զի
 բոլոր հնդիկները մեծ համարում ունե-
 ին վրան : Աղօթք և ծումապահութիւնք
 կ'ըսկսին, երազահմայք անուրջները կը
 մեկնեն, Մանիդուներուն² խորհուրդ

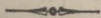
¹ Խորհրդական ծերերը : ² Չաստուածները :

կը հարցուի . Տխախտտէ՛ զոհեր կ'ընեն ,
 Օրինեալին լեզուակապերը կ'այրեն , և
 ոգեաց կամքը հասկընալու մտօք , կը
 փորձեն թէ բոցոյն մէջ շառաչուն մը
 կը հանե՞ն արդեօք . և վերջապէս նուի
 րական շունը ուտելէն ետեւ , Ռընէ
 ալ հետերնին՝ ճամբայ կ'ելլեն : Հակըն-
 թաց հոսանաց օգնութեամբը Մէսքա
 սէպէէն վեր կ'ելլեն նաւակները , և ան-
 կէց Օհիօ գետը կը մտնեն աշնան ժա-
 մանակները : Քէնդըքիին շքեղ ան-
 տառները կը պարզին դեռահաս Գաղ-
 ղիացւոյն աչքին առջին : Պայծառ լուս-
 նիւ գիշեր մը , երբ բոլոր Նաշէզներն
 իրենց նաւակներուն տակը մտած կը
 ննջէին , և Հնդկաց նաւատորմիղը , իր
 անասնոց կաշիէ առագաստները պար-
 զած , նուրբ և հեզիկ զեփիւռի մը առ-
 ջեւէն կը սահէր կ'երթար , Ռընէ Շաք-
 թասին հետ մինակ մնալով կը խնդրէ
 անկէց իր արկածոց պատմութիւնը :

Տերը կը հաւանի անոր՝ հետաքրքրու
 թիւնը գոհ ընելու, և երկուքը մէկէն
 նաւուն խելացը վրայ նստած, կ'ըսկսի
 Շաքթաս իր պատմութիւնը այս խօս
 քերով:

ՊԼՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Ո Ր Ս Ո Ր Գ Ք

“ ՏԱՐՈՐԻՆԱԿ ճակատագիր մ'է, սկսիրուն որդեակ, մեզ միացընողը : Ես քու վրադ կը տեսնեմ կրթեալ անձ մը որ վայրենացած է, դուն իմ վրաս կը տեսնես վայրենի մարդ մը, զոր մեծ Ոգին (չեմ գիտեր ինչ պատճառաւ) կրթել ուղած է : Երկուքս ալ կենցաղոյս ընթացքին մէջ մտած ենք երկու իրարու հակառակ դռներէ, դուն եկած ես իմ տեղս հանգստանալու, ես ալ գացած եմ քու տեղդ հանգչելու. ուստի սէտք եղաւ որ երկուքս ալ իրարմէ շատ տարբեր տեսութեան արժանի առարկայ ունենանք : Մեր երկուքէն ո՞րը արդեօք աւելի վաստակ կամ վնաս ըրաւ այս դրից փոփոխութեամբ : Ահա այս բանն է որ վէճ ու

գիները միայն գիտեն, որոնց ամենէն տկարամիտն ալ, բոլոր մարդկան իմաստնագունէն իմաստնագոյն է :

» Յառաջիկայ ծաղկանց լուսնին¹ մէջ, եօթն անգամ տասը ձիւն, երեք մ'ալ աւելի² պիտի ըլլայ, Մէսքասէ պէին ամիանցը վեց մօրս զիս աշխարհ բերելէն մինչև հիմայ : Քիչ ժամանակէ 'ի վեր Սպանեօնները Բէնսաքօլայի ծոցը բնակիլ սկսեր էին, բայց մինչև ան ա տեն, ճերմակներէն ոչ ոք կը բնակէր Լուիզիանայի մէջ : Երբ Ուգալիսի անուն զինուորին հետ, որ հայրս էր, Ֆլորիտի հզօր ազգերէն մեկուն, այսինքն Միւսքօկիւլժներուն դէմ գացինք, հազիւ տասն և եօթը տերեւաթափ³ կը հաշուէի : Հասանք մեր դաշնակից Սպանեօններուն, և անոնց հետ միանալով Մօպիլ գետոյն թեւերէն մեկուն վրայ սլատերազմ տուինք : Արէսքուի⁴ և Մանիգունները մեզի օգնական

1 Մայիս : 2 75 տարի : 3 17 տարի : 4 Պատերազմի չաստուած :

չեղան . վասն զի թշնամիք մեզ յաղթե-
 ցին , թշուառ հայրս իր կեանքը կոր-
 սրնցուց . ես ալ զանի պաշտպանելուս
 ատեն , երկու անգամ վիրաւորեցայ :
 Ա՛հ , ինչո՞ւ ան ատեն հոգիներու քա-
 ղաքը¹ չիջայ . գոնէ զիս երկրի վրայ ըս-
 տասող թշուառութիւններէն կ'ազա-
 տէի : Բայց վե՛հ Ոգիներուն հրամանը
 ուրիշ կերպ է եղեր . փախստականաց
 հետ գնացի Սուրբ Օգոստինոս ինկայ :
 Սպանեօններուն այս նոր շինած քաղքին
 մէջ . կը վախնայի որ չըլլայ թէ զիս Մէք-
 սիքօյի հանքերուն մէջ գործելու վեր-
 ցնեն տանին , մէկ մ'ալ Լօբէզ անուն
 ծեր քասդիլիացի մը , պարզութեանս
 և պատանեկութեանս վրայ ցաւելով ,
 ասպատանարան մը շնորհեց ինձի , և
 ներկայացուց զիս իր մէկ հատիկ քրո-
 ջը , որուն հետ անամուսին կ'ապրէր
 բնակարանի մը մէջ :

» Երկուքն ալ շատ գորովական զգա-

¹ Գերեզման կամ գժօխք :

ցումներ ունեցան վրաս . շատ խնամ
 քով մեծցուցին զիս , և ամեն կերպ
 վարպետ բերին : Բայց երեսուն լուս
 նի¹ չափ Սուրբ Օգոստինոսի մէջ ան
 ցընելէս ետեւ , գիւղական կեանքէն
 զզուեցայ : Ստէպ աչաց առջեւէն կ'ա
 ներեւութանայի . մերթ ժամերով ան
 շարժ կեցած հեռաւոր անտառաց ար
 տեւանը կը զննէի . երբեմն կը գտնէին
 զիս գետի մը եզերքը նստած , որուն
 ընթացքը կը դիտէի տխրագին . կ'երե
 ւակայէի այն անտառները որոնց մէջէն
 անոր ալիքներն անցեր էին . և հոգիս
 նոյն հետայն կը յափշտակուէր 'ի սէր
 առանձնութեան : Աերջապէս ալ չկր
 նալով դիմանալ անապատը դառնալու
 բաղձանացս , առտու մը վայրենական
 զգեստներս հագած , Լօբէզին ներկա
 յացայ մէկ ձեռքս աղեղս ու նետերս ,
 միւս ձեռքս ալ Եւրոպացի հագուստ
 ներս . դրի զանոնք գլխաւատ խնամա

կալիս առջին, և հեղեղի պէս արցունք
 թափելով ոտքը ինկայ. նախատական
 անուաններ տուի ես ինձի, իրեն դէմ
 ապերախտ կոչեցի զիս. « Բայց վերջա-
 պէս դու ալ կը տեսնես որ, ըսի իրեն,
 կը մեռնիմ, եթէ վերստին իբրև հըն-
 դիկ կեանք վարել չսկըսիմ » :

» \ ջբէզ զարմացած՝ ուղեց զիս դի-
 տաւորութենէս շրջել, բոլոր գլխուս
 գալու վտանգները առջիս դրաւ, ըսե-
 լով թէ դարձեալ Միւսքօկիւլժներուն
 ձեռքը պիտի խնամ: Սակայն տեսնե-
 լով որ ես ամեն բանի յանձնառու ը-
 լալ վճռեր էի, լալով զիս իր գրկացը
 մէջ սեղմեց ու ըսաւ պօռալով. « Գնա՛
 բնութեան պատանի, առ մարդոյս այն
 անկախութիւնը զոր ո՛չ երբէք Նօբէզ
 քեզմէ կ'ուղէ յափշտակել. թէ որ ա-
 ւելի դեռահաս ըլլայի, հետդ մինչեւ
 անասպատը կ'ընկերանայի, ուր ես ալ
 քաղցրիկ յիշատակներ ունիմ, և քեզ
 մօրդ գիրկը կը յանձնէի: Երբ անտառ-
 ներդ հասնիս, յիշէ՛ երբեմն այս ծերուկ

Սպանեօլը, որ քեզ հիւրընկալեց, և որպէս զի նմանեացդ վրայ սէր ունենաս, յիշէ՛ որ մարդուս սրտին վրայ ըրած առաջին փորձդ 'ի հաստատութիւն էր այդ զգացման" : Այս խօսքերը լըմընցընելէն ետեւ աղօթք մ'ալ ուղղեց առ Քրիստոնէից Աստուածը, որուն կրօնքը ընդունելու հաճութիւն չէի տուած, և արտասուելով զատուեցանք իրարմէ :

"Այերախտութեանս պատիժը կրեցի առանց ուշանալու : Որովհետեւ անփորձ ըլլալով անտառներուն մէջ մտրեցայ, և ինչպէս որ Լօբէզ գուշակներ էր, Միւսքօկիւլժներու և Սիմինօյներու խումբ մը բռնեց զիս : Հանդերձներէս և գլուխս զարդարող փետուրներէն Նաշէզ ըլլալս ճանչցուեցաւ :

"Շուտ մը շղթայով կապեցին զիս, այլ պատանեկութեանս պատճառաւ թեթեւկէկ, Սիմաղան իրենց զօրագըլուխը, անունս ալ գիտնալ կամեցաւ. ուստի պատասխանեցի. "Անունս Շաք-

” Թաս է , Միսքուռի որդւոյն Ուգալիս
 ” եայ որդին , որոնք Միւսքոկիւլժներուն
 ” հարիւրէն աւելին գլուխը վերու
 ” ցած են ուսերնուն ” : Միմաղան ալ
 ըսաւ ինձի . “ Ո՛վ Միսքուռի որդւոյն
 ” Ուգալիսեայ որդի Շաքթաս , ուրախ
 ” կեցիր . բաղմութեան առջին պիտի
 ” այրենք քեզ ” : Ան ատեն պատասխա
 նեցի . “ Ահա հիմայ բանը աղէկ կ'եր
 ” թայ ” . և սկսայ մահուանս երգը
 գեղգեղել :

” Թէպէտ գերի ինկած էի , բայց և
 այնպէս առջի օրերը խիստ կ'ապշէի
 թշնամեացս վրայ : Միւսքոկիւլժը և
 մանաւանդ իրեն դաշնակից Միմինօյը ,
 զուարթութիւն , սէր և գոհութիւն
 նկարուած կը ցուցնէ երեսին վրայ .
 ընթացքը թեթեւ է , տեսիլը կայտառ
 և խրոխտ . շատ և շուտ կը խօսի , բար
 բառը դիւրին է և քաղցր . տարիքը ան
 գամ չիկրնար Սաչէմներէն այս սխրալիր
 պարզութիւնը կորդել . մեր անտառաց
 հինաւուրց թռչնոցը պէս , դեռ կը

խառնեն հին երգերնին, իրենց մատաղ սերնդոցը նոր երգերուն հետ :

”Վնդին ուղեկից կանայքը, պատահեկու թեանս վրայ գորովական գուժ և սիրելի հետաքրքրութիւն մը կը ցուցընէին : Այլ և այլ հարցմունքներ կ'ընէին ինձ, մօրս ու կենացս առաջին օրերուն վրայ . կ'ուզէին գիտնալ թէ մամուռէ օրոցս կախեցի՞ն երբէք հացիի ծաղկալից ճիւղերէն, և թէ արդեօք ղեփիւռները կ'օրէի՞ն զիս անոր մէջ՝ մանր թռչուններու բունին մօտ : Յետոյ հազար ուրիշ կերպ հարցմունք կ'ընէին ինձ սրտիս վրայօք . կը հարցընէին թէ արդեօք երազներուս մէջ ըսպիտակ եղնիկ մը տեսայ՞ . և թէ ծածուկ հովտին ծառերը ինձ սիրելու խրատ տուի՞ն թէ չէ : Պարզմտութեամբ կը պատասխանէի մայրերու, օրիորդաց և հարսերու . կ'ըսէի իրենց : “Օրուան”
 ”չնորհքներն էք դուք, և գիշերն զձեզ
 ”ցօղի նման կը սիրէ : Մարդիկ ծոցեր
 ”նուդ կ'ելեն ձեր ստինքէն ու բեր

" նէն կախուէլու համար, դուք այնպի
 " սի մոգական խօսքեր գիտէք՝ որ բու
 " լոր ցաւերը կը թմբեցընեն : Ահա ա
 " սոնք են զիս աշխարհ բերողին ինձ ը
 " սաճները, որ և ալ ասկէ ետեւ զիս
 " չպիտի տեսնէ : Աս ալ ըսած է թէ,
 " կոյսերը խորհրդաւոր ծաղիկներ են,
 " որ մենաւոր տեղեր կը գտնուին " :
 Այս ներբողներէն շատ կը հաճէին կա
 նայք, ամեն կերպ ընծաներով կը լեցը
 նէին զիս, հացւոյ շաքար, Սակամիդէ¹,
 արջի ապխտեալ զիստեր, կաստորի մոր
 թեր, զարդարանաց համար խեցեմոր
 թեր և անկողնոյս համար մամուռներ
 կը բերէին : Հետո կ'երգէին, կը խըն
 դային, և յետոյ մտածելով որ պիտի
 երեն զիս, արցունք թափել կ'ըսկսէին :

" Գիշեր մը՝ երբ Միւսթօկիւլժները
 անտառի մը բերան բանակեր էին, ես
 ալ դատերացմի կրակին քովը նստեր էի,
 պահպանու թեանս համար որոշուած

¹ Մայիզի ալիւրով շինուած կարկանդակ մը :
 (Մամալիկա) :

որսորդին հետ, լսեցի յանկարծ հա-
 գուստի մը՝ խոտին վրայէն քսուըտե-
 լով անցնելուն խշրտուքը, և ահա կէս
 քողարկեալ կին մը եկաւ քովերս նըս-
 տաւ : Արտեւանանցը տակէն արցունք
 կը կայլակէին, կրակին լուսովը տեսայ
 որ իր կրծոցը վրայ ոսկիէ փոքրիկ խաչ
 մը կը փայլէր : Անվրէպ գեղեցկու թիւն
 մ' ունէր, երեսին վրայ չեմ գիտեր ի՛նչ
 գաղտնի նկարուած բան մը, իր առա-
 քինի և կրայոյզ սրտի տէր ըլլալը կ'ա-
 սրացուցանէր, այլ և հրապոյրն ալ ան-
 հակառակելի էր : Ասոնց հետ ունէր
 նաև գողտրիկ վայելչու թիւն մը, խորին
 մեղամաղձոտութեան հետ խառնեալ
 անհնարին դիւրազգածութիւն մը կը
 ներշնչէր, իր ամեն մէկ նայուածքին,
 երկնայի՛ն էր նաև ժպիտը :

»Ես կարծեցի որ այս՝ վերջին սիրոց¹ կոյսն
 ըլլալու էր, այն կոյսը զոր պատերազմի

¹ Այսինքն սիրահարութեանց, համառօտու-
 թեանը համար սիրոց դրուեցաւ թէ և սէր յողնա-
 կի չգործածուիր հայերէնի մէջ :

կալանաւ որաց կը խրկեն, իրենց դամբանը դիւթելու համար : Այս կարծեօք, ըսի իրեն թոթովելով և այնպիսի դողով մը որ փայտակոյտէն զարհուրելէս չէր . “ Ա՛յ կոյս, առաջի՛ն սիրոց ” արժանի ես դու և ոչ թէ վերջնոց : “ Այնպիսի սրտի մը բաղխիւնը որ քիչ ” մը ետքէն պիտի դադրի, խիստ գէշ ” պիտոր պատասխանէ հիմայ քու սրբ ” աիդ շարժմանցը : Ի՛նչ, կեանք և մահ ” իրանր խառնուին : Վեանքը շատ փա ” փաքել կուտաս դու ինձ, երանի՛ թէ ” այլ որ քան զիս երջանիկ ըլլար, և եր ” կաշատե գիրկընդխառնու թիւնք լե ” անն ու կաղնին իրարու հիւսէին ” : Ան ատեն մանկամարդ օրիորդը այսպէս պատասխանեց : “ Չեմ ես վերջին սիրոց ” կոյսը . Բրիտանեայ՝ ես դու թէ չէ ” : Իսկ ես պատասխանեցի թէ ո՛չ երբէք խրճթիս Ոգիները դաւաճաներ եմ : Այս խօսքիս վրայ դժկամակ շարժմունք մ՛ըրաւ հնդիկ օրիորդը, և յետոյ դարձաւ այսպէս ըսաւ . “ Չան՛ր՝ կռատաշու

” ըլլալուդ համար շատ կը ցաւ իմ վը,
 ” ըսող : Մայրս քրիստոնեայ ըրած է զիս,
 ” անունս է Աթալա, դուստր ոսկի ա,
 ” պարանջանօք Սիմաղանին, որ այս բա
 ” նակիս զօրագլուխն է : Մենք հիմայ
 ” Աբալահիւքլա կ'երթանք, և հոն դու
 ” պիտի երուիս ” : Այս վերջին խօս
 քերը արտասանելով Աթալա կ'ելէ քու
 վէս կը հեռանայ ” :

Հոս Շաքթաս ստիպեցաւ իր պատ
 մութեան շարունակութիւնն ընդմի
 ջելու : Բազմախուռն յիշատակօք լցաւ
 հոգին, մարած աչքերը արտասուօք
 իր թումած այտերը թրջեցին : Այս
 պէս երկրիս մշտագիշեր խորութեանը
 մէջ պահուած երկու ջրի ակեր, իրենց
 ժայռերէ դուրս թորած ջրերովը երե
 ւան կ'ելէն :

“ Արդեակ իմ, ըսաւ վերջապէս, կը
 տեսնես որ Շաքթաս խիստ տղէտ է,
 թէ և հանճարեղ համբաւեալ : Ա՛հ սի
 բուն որդեակ, մարդիկ թէ և չեն կրնար
 տեսնել, բայց դեռ կրնան ողբալ : Շատ

օրեր անցան, Սաշէմին դուստրը ամեն
երեկոյ հետս տեսութեան կուգար .
քունը աչքէս փախեր էր, և Աթալա
ճնողացս խանձարրոցը յիշատակին պէս
սրտիս մէջ ապաւորեր էր :

” Տասն և եօթն օր ուղևորութենէ
ետև, դէպ ’ի Առօրէին¹ ջրերէն ելած
ժամանակը, մտանք Ալահուա մեծ մար-
գագետնին² մէջ : Ասոր շրջապատը ե-
տեւէ ետեւ փախչող բլուրներ կան,
որ մինչև ամպերը բարձրանալով, Քօ-
բալմներու, կիտրոններու, մակնողիկ-
ներու և մշտադալար կաղնեաց կարգ-
կարգ անտառներ կը կրեն վրանին : Զօ-
րագլուխը հասնելուն աղաղակը թնդա-
ցուց, գնդերն ալ բլրոց ստորոտը բա-
նակեցան . զիս ալ քիչ մը հեռուն տա-
րին Ֆլօրիտի այն բնական համբաւա-
ւոր հորերէն մէկուն եզերքը : Ճառի
մը բունին կապուած էի ես . զինուոր
մ’ալ անժուժկալութեամբ կը հսկէր

¹ Ephémère. Միջատ մը որ օր մը միայն կեանք
ունի : ² Savane.

քովս : Հազիւ հոս քիչ մը ժամանակ
անցուցեր էի , նայիս որ Աթալա աղ-
բիւրին ջրախէժից¹ տակը երեւցաւ :
“ Ո՛րսորդ , ըսաւ քաջ Միւսքօկիւլժին ,
” եթէ կ’ուզես դու այդ այծեման ե-
” տեէն պնդիլ , ես այս գերին կը պահ-
” պանեմ ” : Զինուորը իր գլխաւորին
աղջկանն ըսած այս խօսքին վրայ ուրա-
խութենէն վեր ցատկեց , շուտ մը բըր-
րոյն արտեւանէն վար դիմեց ու դէպ
’ի դաշտը երկնցաւ վազելով :

” Ա՛յ մարդոյս սրտին կարծեացը ան-
սովոր ընդդիմութեանը : Ես որ այն-
քան կը փափաքէի ըսել մտացս գաղտ-
նիքը անոր , որ արդէն արեւուն չափ
կը սիրէի , հիմա խռոված ու շփոթած ,
կարծեմ աւելի նախապատիւ կը համա-
րէի նեաուիլ աղբիւրին մէջ անոր կու-
կորդիլոսացը գազանակուր , քան թէ
այսպէս Աթալային հետ մինակ տեսնել
զիս : Անապատաց օրիորդն ալ իր գե-

¹ Liquidambar.

րիին պէս խռոված էր, խոր լռութիւն
 կը ակրէր մէջերնիս. սիրոյն ոգիները
 խօսքերնիս կողոպտեր էին : Աերջապէս
 Աթալա իրեն ուժ մը տալով, այսպէս
 ըսաւ . “ Զինուոր, շատ տկար է կապի
 ” դիւրաւ կրնաս ազատիլ ” : Այս խօս-
 քերուս վրայ, համարձակութիւն մը
 եկաւ լեզուիս. պատասխանեցի . “ Տկա՞ր
 ” կապուած եմ, կի՛ն դու . . . ” Չգիտ-
 ցայ ինչպէս խօսքս լմնցրնեմ : Աթալա
 քիչ մը ատեն վարանելէն ետեւ, այս-
 պէս ըսաւ : “ Փախիր, ազատէ ” : Եւ
 քակեց զիս ծառին բունէն : Առի չուանը
 և դարձեալ օտարական օրիորդին ձեռքը
 յանձնեցի, ստիպելով որ իր գեղեցիկ
 մատուրները գոցուին շղթայիս վրայ .
 “ Ա՛ռ սա, ա՛ռ պօռացի իրեն ” : “ Ա՛ն
 ” միտ մէկն ես, ըսաւ Աթալա յուզեալ
 ” ձայնիւ . խեղճ մարդ չե՞ս գիտեր որ
 ” պիտի երուիս, ի՛նչ կը պնդես դու .
 ” կարծե՞ս որ ես ահարկու Սաշէմի մը
 ” աղջիկն եմ ” : “ Ժամանակ եղաւ որ,
 ” պատասխանեցի արտասուագին, ժա-

” մանաւ մը եղաւ որ , ես ալ կաստորի
 ” մորթի մը մէջ , մօր մ' ուսոցը վրայ կը
 ” բուեցայ : Իմ ալ հայրս գեղեցիկ հիւզ
 ” մը ունէր , և իր այծերը հազար վտա
 ” կաց ջուրը կ'ըմպէին . բայց հիմայ . ՚ի
 ” հայրենեաց սրանդուխտ մուրրական կը
 ” թափառիմ . ո՛հ , երբոր ես ալ աշ
 ” խարհիս վրայ չգտնուիմ , ճանճերէն
 ” սլաշտսանելու համար մարմնոյս վրայ
 ” քիչ մը խոտ դնելու բարեկամ մը չի
 ” պիտի ունենամ : Ողորմելի օտարա
 ” կանի մը մարմինը և ո՛չ մէկուն գուժը
 ” կը շարժէ ” :

” Այս խօսքերը Աթալային սիրտը
 կակղցուցին և աղբիւրին մէջ վազցու
 ցին իր արցունքները : “ Ա՛հ , ըսի ա
 ” նոր եռանդալից . ո՛ւր էր թէ քու
 ” սիրտդ ալ իմ սրտիս պէս խօսէր . մի
 ” թէ անասպատը մեզի բաց չէ՞ . միթէ
 ” անտառները մեզի պահուելու չափ
 ” խորշեր չէ՞ն շնորհեր . ուրեմն խրճթի
 ” որդւոց երջանիկ ըլլալու համար այս
 ” քան քան պէտք է , ո՛վ փեսային ա

» ռաջին երազէն աւելի գեղեցիկ դուս
 » տրը . ո՛վ սիրուհիդ իմ համարձակէ
 » ընթացիցս հետեւելու » : Խօսքերս
 այսպէս եղան : Աթալա գորովական
 ձայնիւ մը ասանկ պատասխանեց . « Ո՛վ
 » դեռահաս բարեկամդ իմ . դու ճեր
 » մակներուն լեզուն սորված ես , դիւ
 » ըսաւ հնդկուհի մը կրնաս խաբել » :
 « Ի՛նչ , ըսի իրեն . դու զիս դեռահաս
 » բարեկամդ կ'անուանես . անհ , եթէ
 » խեղճ գերի մը . . . » : « Աւա . և ի՛նչ
 » կայ , կրկնեց ան դէպ 'ի վրաս ծուե
 » լով , խեղճ գերի մը . . . » : Եռանդա
 գին ըսի իրեն . « Հաւատարմութեանդ
 » մէկ համբոյրը թող վկայէ խօսքիդ » :
 Աթալա աղերսանացս ականջ մատոյց :
 Ինչպէս մատաղ եղնորթ մը կարծես կը
 կախուի լիաններու վարդագոյն ծաղիկ
 ներէն , երբ զանոնք առապարներու
 վրայէն իր փափուկ լեզուովը կը փրցը
 նէ , այնպէս ես ալ կախուեր էի սիրուհ
 ւոյս շրթունքներէն :

« Ա՛ւա՛ղ , ո՛վ սիրուն որդեակ . վիշտը ,

տառապանքը , զուարճութիւնը ի՛նչ
 մօտ են : Ո՛վ կրնար կարծել թէ Աթա-
 լա , որ իր սիրոյն առաջին գրաւականը
 կուտար ինձի , անմիջապէս նոյն կէտին
 ՚ի դերեւ պիտի հանէր բոլոր յոյսերս :
 Ո՛վ ծեր Շաքթասին ճերմկած մազերը ,
 ի՛նչ մեծ եղաւ ձեր զարմանքը երբ լե-
 ցիք Սաշէմին դուստրը որ այս խօսքերը
 արտաբերեց : “ Ո՛վ գեղադէմ կալանա-
 ” ւոր , յիմարի պէս շուտ մը հաճեցայ
 ” բաղձանքդ կատարելու , բայց այս
 ” կիրքը ո՞ւր պիտի տանի մեզ : Արօնքս
 ” մշտապէս զիս քեզմէ կը դատէ . . .
 ” ո՛վ մայր , ի՛նչ ես ըրեր դու . . . ” :
 Աթալա շուտ մը լռեց և շրթուներե-
 րէն դուրս փախցրնելու մօտ գաղտնիք
 մը պահեց զոր չկրցայ գիտնալ : Իր այս
 խօսքերը յուսահատութեան մէջ խորա-
 սուղեցին զիս : “ Ուրեմն ըսի պօռա-
 ” լով , ես ալ քեզի պէս անգութ պիտի
 ” ըլլամ և ամենեւին չպիտի փախչիմ :
 ” Բռնկած փայտակոյտին վրայ երբոր
 ” աեսնես զիս , և մարմնոյս հեծութիւն

” ները լսես, ուրախու թեամբ լեցուէ ” :
 Աթալա ձեռքս իր ձեռացը մէջ առ-
 նելով ըսաւ . “ Թշուան կուսպաշտ ե-
 ” ըիտասարդ, յիրաւի դուն գուժս կը
 ” շարժես . կ'ուզե՞ս որ բոլորով սրտիւ
 ” լամ . հազար մեղք որ չեմ կրնար հետդ
 ” փախչիլ : Թշուան է եղեր մօրդ ար-
 ” դանդը ո՞վ Աթալա . ինչո՞ւ աս աղբիւ-
 ” ըին մէջ չես նետուիր անոր կսկորդի-
 ” լոսին կեր ըլլալու ” :

” Ամիջապէս այն ատենն ալ, արեւ-
 ւերթի մօտ կսկորդիլոսաց գոչիւնները
 լսուիլ կ'ըսկսէին : Աթալա դարձաւ ը-
 սաւ ինձի . “ Չգե՛նք այս տեղերը ” :
 Աւի հետս սլտոցուցի Սիմաղանին աղ-
 ջիկը բլրոց ստորոտը, որոնք մարգա-
 դետնի նեղուցներ կը ձեւացընէին, ի-
 ըենց հրուանդանները դէպ 'ի անտառ-
 ները երկնցընելով : Ամեն բան հան-
 դարտ և շքեղ էր անասպատին մէջ :
 Արագիլն իր բունին վրայ կ'աղաղակէր .
 անտառը լորամարգիներուն նոյնաձայն
 երգերովը, էգ թուժակաց սուլելովը,

պիտոններու բառաչիւններովը և Սիմի-
նոյի ձիոց խխնջիւնովը կը թնդար :

» Սեր պարայածութիւնը գրեթէ
բոլորովին անմուռնչ եղաւ, ես Աթա-
լային քովէն կ'երթայի, ան ալ բռնած
էր զիս կապող չուանին ծայրը, զոր ես
ստիպեր էի բռնելու : Երբեմն կուլա-
յինք, երբեմն ժպտել կը ջանայինք :
Նայուածք մը մերթ 'ի վեր յերկինս
ուղղուած, մերթ երկրիս վրայ կշռած,
ականջ մը թռչնոց գեղգեղելուն նուխ-
րած, մարմնոց շարժուածք մը դէպ 'ի
մտնելու արեւը ուղղած, ձեռքեր գո-
րովանօք սեղմուած, սիրտ մը մերթ բա-
բախման մէջ և մերթ հանդարտած,
Շաքթաս և Աթալա անունները քաղց-
րութեամբ ատեն ատեն կրկնուած . . .
ն՛հ, առաջնն շրջագայութիւն սիրոյ,
քու յիշատակդ շատ զօրաւոր ըլլալու
է, վասն զի այսքան տարի դժբաղդու-
թիւն քաշելէս ետեւ, տակաւին ծեր
Շաքթասին սիրտը տակն ու վրայ կ'ը-
նես :

” Կրայոյդ մահացուք ի՛նչ անխմա
 նալի են : Ես առատասիրտ Լօբէզը ձը
 գեցի , բոլոր վտանգաց մէջ իյնալ յանձն
 առի ազատ ըլլալու համար միայն , վայր
 կենի մը մէջ՝ կնոջ մը տեսութիւնը , բո
 լոր վճիռներս , խորհուրդներս ու դի
 տաւորութիւնս փոխեց . քաղաքս , մայ
 րըս , խրճիթս և զիս սպառող ահռելի
 մահը մոռնալով , գիշեր ցորեկ Աթա
 լային վրայ միայն կը մտածէի : Չափա
 հաս մարդու բանականութեան հաս
 նելու անգոր , շուտ մը վերստին ընկայ
 կերպ մը տղայութեան մէջ , և հնար չի
 կրնալով գտնել զիս սպասող չարիքնե
 րէն ճողոպրելու , գրեթէ կարօտ եղած
 էի մէկու մը որ քնոյս և սննդեանս խը
 նամատար ըլլայ :

” Ուստի ընդ վայր՝ Աթալա հետս
 անտառին մէջ չըջագայելէն ետև , դար
 ձեալ ոտքս դիմելով աղաչեց որ ձգեմ՝
 զինքը : Երդում ըրի որ բանակատեղին
 կը դառնամ անձամբ , եթէ ինք չիկա
 մենայ ծառաբունիս կապել զիս : Ուս

տի հաճեցաւ խնդիրքս կատարելու,
յուսալով թէ ուրիշ անգամ կը համոզեմ:

» Երկրորդ օրը առաւօտուն, որ կե-
նացս բաղդագիրը կնքեց, Միսինսօյնե-
րու մայրաքաղաքէն Քիւսքովիլայէն
քիչ հեռու հովտի մը մէջ իջեանեցին:
Այս հնդիկները Միւսքօկիւլժներուն
հետ մէկտեղ, Քրեէքներու դաշնակե-
ցու թիւն կ'ըսուին: Արմաւենեաց քաղ-
քին դուստրը կէս գիշերուն եկաւ զիս
գտաւ: Առաւ տարաւ մայրիներու ըն-
դարձակ անտառի մը մէջ, և զիս փա-
խըստեան յորդորելու աղերսները նու-
րոգեց: Առանց պատասխանելու, ձեռ-
քովս իր ձեռքը բռնեցի և ստիպեցի
այս կերպարանափոխ եղնիկը հետս ան-
տառին մէջ թափառելու: Խիստ զու-
արձալի գիշեր մ'էր. հողմոց ոգին՝ իր
մայրիներու բուրու թիւ խնկեալ կա-
պուտակ մազերը կը ցնցէր, և գետոյն
թամարիներուն ներքեւ նիրհող կոկոր-
դիլոսաց վըայէն ցնդող բուրկէնի հոտը
կ'իմացուէր: Լուսինը անբձակէս կա-

սուտակի մէջ տեղը կը շողշողէր, և իր մարգրտի գորշ շառաւիղները անտառաց անհուն արտեւանացը վրայ կ'իջնէին : Ամենեւին շնչուն մը չէր լսուէր, բաց 'ի չեմ գիտեր ինչ հեռաւոր ներգաշնակութենէ մը, որ Թաւուտին դէպ 'ի խորերը կը տիրէր, կարծես անաստիւն տարածութեանը մէջ առանձնութեան ոգին կը հառաչէր :

» Ծառոց մէջ երիտասարդ մը նըշմարեցինք, որ ձեռքը ջահ մը բռնած, կը նմանէր գարնան ոգւոյն, որ բնութիւնն արծարծելու համար անաստաց մէջ կը շրջագայի : Սիրահար մ'էր այս, որ իր բաղբը տեղեկանալու համար սիրուհւոյն խրճիթը կ'երթար :

» Եթէ օրիորդն այն ջահը մարէ, իրեն ուղղեալ աղաչանքը ընդունեց ըսել է. իսկ եթէ առանց մարելու փախչի, ամուսին մը կը մերժէ :

» Այն մարտիկը, սառեւրաց մէջ սողոսկելով, կիսաձայն հծծելով այս խօսքերը կ'երգէր :

“ Սա լերանց արտեւանը արշալու-
 ” սոյն ոտքը չկոխած պիտի հասնիմ ես,
 ” որպէս զի մե՛նաւոր աղաւնիս անտա-
 ” ուին կաղնեացը մէջ որոնեմ :

” Յախճապիկ¹ մանեակ մը կախեր
 ” եմ ես անոր ճիտը . վրան երեք կար-
 ” միր նիշեր կան սիրոյս նշանակ , երեք
 ” մանուշակագոյն՝ երկիւղիս , և երեք
 ” կապոյտ՝ յուսոյս :

” Աբխաի նման աչք ունի Միլա , և
 ” բրնձի դաշտաց թեթևու թեամբ մա-
 ” ղեր . բերանն է վարդագոյն խեցե-
 ” մորթ մը մարգարտազարդ , և երկու
 ” ծոցերը , մի և նոյն օրուան մէջ մէկ
 ” մօրէ ծնած , երկու փոքրիկ անկիտա-
 ” նիշ² այծեմանց :

” Ո՛ւր էր թէ Միլա այս ջահը մա-
 ” րէր . երանի՛ էր , եթէ իր բերանը հա-
 ” ճէր սըվոր վրայ հեշտալի ստուեր մը
 ” ձգելու : Արգաւանդ իր արգանդն
 ” ընծայելովս , հայրենեաց յոյսը իւր

¹ Խեցեմորթ մ'է : Porcelaine. ² Պէնէքսիդ :

" քեզմնաւ որ ստինքէն կախուէր , և ես
 " հանգստեանս ծխափողը ծծէի որդ-
 " ւոյս օրորանին քովիկը :

" Ա՛հ , թողէք զիս սա լերանց ար-
 " տեւանը արշալուսոյն ոտքը չիկոխած
 " հասնիմ , որպէս զի մենաւ որ աղաւնիս
 " անտառին կաղնեացը մէջ որոնեմ " :

" Այսպէս կ'երգէր պատանին , ու
 բուն ձայնը սրտիս մինչև 'ի խորը սար-
 սափ ձգեց , և Աթալային դէմքը գու-
 նաթափ ըրաւ : Չեռքերնիս իրարու մէջ
 դողալ սկսան , բայց հագիւ այս տեսա-
 րանէս զատուեցանք , նայիս որ ուրիշ
 մեզի համար ասկէ աւելի վտանգաւոր
 տեսարանի մը պատահեցանք :

" Տղու մը գերեզմանին մօտերէն
 անցանք , որ երկու ազանց սահմանաւ
 գլուխը կը սեպուէր : Ճամբուն եզերքն
 էր գերեզմանը ըստ սովորութեան , որ-
 պէս զի մատաղահաս կանայք աղբիւրը
 երթալու ատեն , իրենց ծոցը քաշեն
 այն անմեղ ստեղծուածին հոգին , և իւ-
 րենց հայրենեացն ընծայելու կարող

րլան : Նոյն ատեն կը տեսնէիր հոն նոր
 հարսեր , որ քաղցրիկ մայրութեան կը
 փափաքէին . շրթունքնին բանալով կը
 խնդրէին քաղել դեռաբոյս մանկան հո-
 գին , որուն շրջափիւռ ծաղկանց վրայ
 թափառիլը կը թուէր իրենց տեսնել :
 Յետոյ այս մանկան բուն մայրը եկաւ ,
 և գերեզմանին վրայ եգիպտացորենի
 խուրձ մը , և շուշանի ձիւնափայլ ծա-
 ղիկներ շարեց , և հողն իր կաթովը թրջ-
 ջելէն ետե , թաց մարդագետնին վրայ
 նստաւ , և գորովաղէտ ձայնիւ մը այս-
 պէս իր զաւկին բարբառիլ սկսաւ :
 “ Ա՛յ նորածինս , ինչո՞ւ ես քեզ կաւէ
 ” օրորանիդ մէջ կ’ողբամ . երբ փոքր
 ” թռչնիկը մեծնայ , հարկ է որ ինք իր
 ” սնունդը փնտռէ . և կը գտնէ ալ ա-
 ” նապատին մէջ անհամար լեղի հուն-
 ” տեր : Գոնէ լալուն ինչ ըլլալը չգիտ-
 ” ցար դու . գէթ մարդկան ծախիչ
 ” շնչոյն յանդիման չեղաւ սիրտդ : Ի՞ր
 ” սպատենին մէջ թարշամող կոկոնը բո-
 ” լոր իր անոյշ հոտերովը կ’անցնի . ինչ

” պէս դու , որդեակ իմ , բոլոր անմե-
 ” ղութեամբդ : Երանի՛ անոնց որ օրո-
 ” ցին մէջ կը մեռնին , վասն զի ոչ այլ
 ” ինչ կը ճանչնան , բայց եթէ մօր մը
 ” ժպիտներն ու համբոյրները ” :

” Արդէն սրտերնուս հնազանդ , ընկ-
 ճեցանք այս սիրոյ և մայրութեան նշան-
 ներէն , որ այս դիւթեալ առանձնու-
 թեանց մէջ ետեւնուս պնդիլ կը թուէին :
 Աթալան գրկացս մէջ մինչեւ անտառին
 խորերը տարի , և այնպիսի խօսքեր ըսի
 անոր , որ հիմայ 'ի զուր պիտի ջանամ
 շրթանցս վրայ փնտուել : Հարաւային
 հողմը , որդեակ իմ սիրուն , սառնա-
 պատ լերանց վրայէն անցնելով իր ջեր-
 մութիւնը կը կորսնցընէ : Հինաւուրոյ
 մարդուն սրտին մէջի սիրոյ յիշատակ-
 ները նման են ցորեկիւն ճառագայթ-
 ներուն , զոր լուսնոյն խաղաղական սկա-
 ւառակը հեղիկ կը ցոլացընէ , երբ ա-
 ղեւն իր անկողինը մեկներ գացեր է ,
 ' և լութիւնը վայրենեաց հիւղերուն
 լրաց երբ տիրեր է :

" Ո՛վ կրնար Աթալան ազատել. ո՞վ
 կրնար արգիլել որ բնութենէն չըյաղ-
 թուէր. ո՛չ ինչ՝ բայց եթէ հրաշք. և
 այս հրաշքը եղաւ : Սիմաղանին աղջիկը
 Քրիստոնէից Աստուծոյն դիմեց, հողին
 վրայ ընկաւ, և անոր մօրն ու կուսից
 թագուհւոյն ուղղեալ աղօթք մը ար-
 տաբերեց եռանդագին : Ահա այն ա-
 տենէն ՚ի վեր է որ, սքանչելի դաղա-
 փար մ՝ ունեցայ, ո՞վ Ռընէ, այս կրօնից
 վրայօք, որ աշխարհիս այնպիսի մէկ տե-
 ղը ուր ամեն բանէ զուրկ ես դժբանդ
 անձ, կրնայ քեզ բիւր բարեօք լիացը-
 նել. այս կրօնից վրայօք՝ որ իր զօրու-
 թիւնը կրից բռնութեանն ընդդիմադ-
 րելով, այնպիսի ատեն մը՝ ուր ամեն
 բան այն կրից ձեռնտու են, եթէ ան-
 տառամէջի խորհուրդները, եթէ մարդ-
 կան աններկայութիւնը և թէ ստուե-
 րաց հաւատարմութիւնը, կը բաւէ
 ինք մինակ՝ անոր յաղթելու : Ահ, ի՛նչ
 գերազանց երեւցաւ ինձ պարզամիտ
 վայրենուհին, ասմար Աթալան, որ

պառկած մայրի մը առջին 'ի ծունկ իբր
 բու թէ խորանի մը ոտքը, իր կռապաշտ
 սիրեցելոյն համար, իր աղօթքներն իր
 Աստուծոյն կը վերառաքէր: Իրեն՝ գէս
 'ի գիշերային աստղը վերցած աչքերը,
 իրեն՝ սիրոյ և կրօնից լացերէն փայլող
 այտերը անմահական գեղեցկու թիւն
 մ'ունէին: Շատ հեղինձի այնպէս թը
 ւեցաւ թէ գէս 'ի երկինք պիտի սլա
 նայ, շատ անգամ կարծեցի թէ կը տես
 նեմ որ լուսնոյն ճառագայթներուն վը
 րայէն վար կ'իջնան և թէ ծառոց ճիւ
 ղերուն մէջէն քրթմնջիւնը կը լսեմ այն
 ճնաշխարհիկ ոգիներուն, զորոնք Քրիս
 տոնէից Աստուածը կը խրկէ ժայռից
 մէջ ճգնողներուն, երբ զանոնք իրեն
 վերակոչել կը պատրաստուի: Տրամե
 ցայ, վասն զի վախցայ որ չըլլայ թէ
 Աթալա քիչ մը ժամանակ միայն ունե
 նայ աշխարհիս վրայ անցընելու:

"Եւ սակայն ինք այնքան արտաս
 ւեց, այնչափ թշուառ թուեցուց զին
 քը, որ գուցէ հեռանալու պիտի համու

զուէի, երբ մահուն աղաղակը բոլոր
անտառը թնտացուց: Չորս զինեալ ան-
ձինք վրաս կը յարձակին, փախչելնիս
խմացուեր և զօրագլուխն ալ ետեւնուս
սնդելու հրաման տուեր էր:

» Աթալա որ իր վեհանձնական ըն-
թացքովը թագուհւոյ կը նմանէր, այս
զինուորաց խօսք մ'ալ ըսելը անարժան
համարեցաւ: Սէգ նայուածք մը նետեց
վրանին, և Սիմաղանին քով ելաւ դնաց:

» Բան մը չըկրցաւ ձեռք ձգել: Պա-
հապաններս կրկնեցին, շղթայներս շատ-
ցուցին, սիրուհիս հեռացուցին: Հինգ
գիշեր կ'անցնի, և կը նշմարենք Շաթա-
ւիւշին վրայ գետանիստ Աբալահիւքը
քաղաքը: Իսկոյն ծաղկապսակ կը զար-
դարեն զիս, որդան և երկնագոյն կը
ներկեն երեսս, մարգրիտ կը կախեն ա-
կանջս ու քիթս, և շիշիքուէ¹ մը կու-
տան ձեռքս:

» Այսպէս ես շքեղազարդ զոհի հա-

¹ Վայրենեաց նուագարան մը:

մար , կը մտնեմ Աբալահիւքլա քաղաքը
խուռն բաղմուժեան կրկնած աղաղակ
ներուն մէջ : Տարիս լըմնցած էր ալ , երբ
յանկարծ խեցի գալարափողի մը ձայնը
կը լսուի , և Միքօն կամ աղգապետը կը
հրամայէ որ ժողվուին :

” Ալ գիտես , որդեակ իմ , թէ վայ
րենիք ինչ նեղութիւն կուտան պատե
րազմի գերեւոց : Քրիստոնէից քարոզիչ
ները , վտանգաւ կենաց , անխոնջ մար
գասիրութեամբ մը , ջանացեր էին զար
հուրելի փայտակոյտին սղծութեանը
տեղ , ուրիշ կերպ անկէ քաղցր գերու
թիւն մը խօթել այն աղգաց մէջ , և ա
նոնցմէ շատն ալ համոզել յաջողեր էր
իրենց : Միւսքօկիւլժներն այս սովորու
թիւնը դեռ չէին ընդունած , բայց մեծ
մասն անոր աղէկութիւնը կը հաստա
տէր : Ահա այս պիտանի խորհրդոյս հա
մար էր որ Միքօ Սաշէմներուն հրաւեր
կարգացեր էր : Ուստի զիս ալ խորհր
դեան տեղին կ'առնեն կը տանին :

” Աբալահիւքլայէն քիչ հեռու զատ

բլրոյ մը վրայ, խորհրդոյ դահլիճը կը բարձրանար : Երեք կարգ սիւնաշէն շրջանակներ, այս՝ ներսով դրսով կըր շէնքին հոյակապ ձարտարապետական զարդերն էին : Այն սիւնները բոլոր կիւ պարիս էին յղկեալ և քանդակեալ . քանի որ այս սիւնաշէն շրջանակները կեդրոնին մերձենային, ուր մի միայն կամարակալ մը կար, այնչափ իրենց ալ հաստու թիւնը կ'եւեղնար ու թիւը կը սլակսէր : Այն կամարակալին վերի ծայրէն կեղևէ շրջանակներ կ'ելլէին, որոնք բոլոր սիւներուն վերի կողմէն անցնելով, սրատու հանի փեղկերու պէս խորհրդեան վրանը կը ծածկէին :

« Խորհրդականք կը ժողովին . յիսուն ձեր՝ կաստորի մորթէ վերարկուներ հագած կը շարուին կը նստին տեսակ մը աստիճանաց վրայ, երեսնին դէպ'ի խորանին դուռը : Գլխաւորը մէջ տեղը կը նստի, ձեռքը խաղաղութեան եղէգը, սրուն կէսը ներկած էր սրատուրադմի համար : Տերոց աջակողմը յիսուն

սուն կանայք կը նստին կարապի փե-
տուրներէ զգեստներով ծածկած . իսկ
ձախակողմը պատերազմի զօրագլուխ-
ները , թօմահաւքը¹ ձեռուրնին , վեր-
ջաւոր փետուրները գլուխնին , բաղ-
կըններնին ու թեւերնին արիւնաների :

» Կեդրոնական կամարակալին խա-
րըսին առջին խորհրդեան հաւրը կը
վառի : Զոհապետը տաճարին պահա-
սկաններէն ու թ հողի չորս գին առած ,
երկայն զգեստ մը կունակը , յարգալից
բու մը գլուխը , Քօբալմի բաղասան կը
լեցընէ բոցոյն վրայ և արեգական զոհ
մը կը նուիրէ : Այս երեք կարգ՝ ծերք ,
կանայք , զօրականք , այն բուրմերը , այն
ճխանեւեաց ամպերը , այն զոհը , բու-
լորն ալ խորհրդոյն շքեղութիւն մը
կընծայեն :

» Դողովին մէջ տեղը ես ալ կեցեր էի
սուրբի վրայ շղթայակապ : Զոհը լումնաւ-
լէն ետև , Միքօ կը բսկսի խօսիլ , և սլարդ

¹ Կացին :

կերպով մը խորհրդականաց ժողովելուն նիւթը կ'առաջարկէ : Դահլճին մէջ տեղը կ'ապրոյտ օղամանեակ մը կը նետէ իր խօսքերուն ապացոյց :

” Ան ատեն արծուի ցեղէն Սաշէմ մը կ'ելէ, ու կը բարբառի այսպէս :

“ Հայր իմ Միքօ, Սաշէմներ, Մատրոններ¹, և չորս ցեղից որ են Արծուին, Կաստորին, Օձին և Կրիային քաջ զինուորները, մեր նախնեաց սովորութիւնը չփոխե՛նք, այրենք մեր գերին, և մեր քաջութենէն չթուլնանք. ճերմակներուն մէկ սովորութիւնն է այդ որ մեզ կ'առաջարկեն, և որ շատ վնասակար կրնայ ըլլալ : Ահա ձեզի մանեակ մը խօսքերուս վկայ : Ըսի ” :

” Այս ըսելով կարմիր քառամանեակ մը կը նետէ ժողովքին մէջ տեղը :

” Նայիս ան դիէն Մատրոն մը կ'ելէ ու կ'ըսէ :

“ Ա՛յլ հայր իմ Արծուի, որ աղուէ-

¹ Խորհրդական կանայք :

” սի հոգին ունիս , և կրիային խոհական
 ” ծանրութիւնը : Ա՛յնչափ որ հետդ բա-
 ” րեկամութեան շղթայն փայլեցնեմ ,
 ” և երկուքս միատեղ խաղաղութեան
 ” ծառը տնկենք , բայց մեր նախնի սու-
 ” վորութեանց ամենէն աղէտալին փո-
 ” խենք , գերիներ ունենանք մեր դաշտի
 ” արտերը բանելու , և չիլտենք ասկէ
 ” ետե կալանաւորի մը ճիչը , որ մայր
 ” ըլլողին սիրտը կտոր կտոր կ'ընէ : Ըսի ” :

” Ինչպէս որ կը տեսնես այլկոծու-
 թեան ատեն կոհակաց խորտակիլը , ինչ-
 պէս որ աշնան չոր տերեւները խրոխտ
 քամիով մը կը թռչտին , ինչպէս որ Մէս-
 քասէպէին եղէգներն երագանցիկ ողող-
 մանէ մը կը ծռին ու կը շտկին , ինչպէս որ
 եղջերուաց մեծ խումբ մը անտառի մը
 խորերը խառնաձայն գոչիւններ կը հա-
 նեն , այնպէս կը ծածանէր և կը շնչէր
 այն խորհրդականաց ժողովը : Սաչէմք ,
 զօրականք , Մատրոնք կարգաւ կամ ա-
 մենը մէկէն կը խօսակցին : Առիւնները
 կ'ըսկսին մասնաւորիլ , կարծիքները կը

բաժնուին, խորհուրդը քակվելու կ'ըլ-
լայ. բայց վերջապէս նախնի սովորու-
թիւնը յաղթական կը հանդիսանայ. ես
ալ փայտակոյտին վրայ կեանքէս զրաւե-
լու կը դատասպարտուիմ:

» Պատահական պարագայ մը անակ-
նունելի կերպով ուշացուց տանջանքս:
Եւեռեցոց տօնը կամ հոգւոց հանդեսը մօտ էր:
Սովոր էին անոնք այս նուիրական օրե-
րուն մէջ գերիներէն մարդ չըստաննել:
Ուստի զիս անկարեկիր պահապանի մը
ձեռք յանձնեցին. և անշուշտ Սաշէմ
ները հեռացուցած էին զԱթալա, վասն
զի ալ անկէ ետեւ չըսեսայ զինքը:

» Սակայն բոլոր շրջաբնակ ազգերը
երեք հարիւրի չափ վտաւան հեռուէն
կարգաւ հետզհետէ կուգային կը հա-
ւաքէին խումբ խումբ հոգւոց հանդեսը
տօնախմբելու: Բայց տեղ մը երկայնա-
ձեւ հիւղ մը շիներ էին: Նշանակեալ
օրը, իւրաքանչիւր խրճթի տէր, իրենց
հարց մնացուածներն իրենց յատուկ
գերեզմանէն հանեցին. և ամեն մէկ ըն-

աանիք կարգաւ , ունեցած կմախքնին , պատերնուն հանրական սրահին պատերն 'ի վար կախեցին : Մէկ կողմէն հողմերը (ըստ որում փոթորիկ ելեր էր) անտառները և ջրերը դուրսը կը ձայնակցէին աղմկալից , միւս կողմէն այլ և այլ աղանց ծերերը միութեան և խաղաղութեան դաշնակցութիւն կ'ընէին իրենց հայրենի ոսկերոտեաց վրայ :

» Սգալի խաղերը , ձիրնթացք , դընտակախաղութիւնք և վէզք կ'ըսկսին : Երկու օրիորդ ուռենւոյ գաւաղան մը կորդել կը ջանան : Իրենց ծոցի սլաւ կունքն իրաքու կը դսլին , ձեռուրնին գաւաղանին վրայ կ'աստանդի , և դընխընուէն վեր կը բարձրացընեն : Գեղեցիկ բոսլիկ ոտքերնին իրար կը հիւսվի , քաղցր շունչերնին կը խառնուի , դէսլ 'ի վար կը ծռին և մաղերնին իրար կը շփոթին , յետոյ մայրենի երեսը տեսնելուն , հրադոյն կ'այլայլին ¹ : Միւս

¹ Վայրենեաց վրայ ամօթէն շառագնիլը խիստ զգալի կ'երեւայ :

կողմէն ալ իսկոյն ծափահարութեան
 ձայներ կ'երևեն : Զոհագործը ջրոց Ոգ-
 ւոյն, Միշապուին աղօթք մը կ'ընէ . մեծ
 Լիէվուին և Մաջիմանիդուին՝ չարու-
 թեան Աստուծոյն մէջ եղած կռիւը կը
 պատմէ : Կ'ըսէ թէ առաջին մարդն ու
 իր կինը Աթահենսիկ, անմեղութիւնը
 կորուսած ըլլալնուն համար յերկնից 'ի
 վայր արտաքսեր են . թէ երկիրս եղբայ-
 րական արեամբ ներկուեր է , և թէ
 անգութ Ճուսքէկան արդար Թահու-
 իսսարօնը սպաններ է . թէ մեծ Ոգւոյն
 ձայնիւր ջրհեղեղ իջեր է , յորմէ Մաս-
 սու միայն իր կեղեւէ նաւակին մէջ ա-
 զատեր է , և թէ ագռաւը յուղարկը-
 ւեր է 'ի խնդիր ցամաքի : Կ'ըսէ նաև
 թէ գեղադէմ Ենտայէ կինը հոգւոց
 գաւառէն ելեր է իր փեսային գեղե-
 ցիկ երգերովը :

” Այս խաղուց և երգոց ետեւէն ,
 կը պատրաստուին իրենց նախահարցը
 յաւիտենական թաղում մը տալու :

” Շաթաւիւշին գետափանցը վրայ

վայրի թղենի մը կար որ ժողովրդոց սու-
 վորութեամբը սրբազան սեպուած էր :
 Սովոր էին օրիորդք այս տեղ լուալ ի-
 բենց կեղեւէ հագուստը , և չորնալու
 համար այս հինօրեայ ծառոյս ճիւղերն
 ՚ի վար փռել անտառաշունչ հողմոց դէմ :
 Ահա հոն ահագին գերեզմանափոս մը
 խորեր էին , ուստի կ'ելլեն յուղարկա-
 որութեան դահլիճէն , մեռելոց եր-
 չեր եղանակելով : Իւրաքանչիւր ըն-
 տանիք նուիրական մնացորդներէն մէյ-
 մէկ կտոր հետը կը բերէ : Ար հասնին
 գերեզմանին եզերքը , նշխարները մէջը
 կ'իջեցընեն , կաստորի կամ արջի մոր-
 թերով կը զատեն իրարմէ , գերեզմա-
 մանաբլուրը կը բարձրանայ , և յետոյ
 արտասուաց եւ քնոյ ծառց կը տնկեն հոն :

” Յաւինք զմարդիկ , որդեակ իմ սի-
 բելի , բուն իսկ այսչափ սրտառուչ սու-
 վորութեանց տէր հնդիկները , ինքնին
 իսկ այն կանայք , որ այնչափ գորովա-
 ղէտ շահու ասպացոյց տուեր էին ինձի ,
 հիմայ բարձրագոյ աղաղակաւ մահս կը

խնդրեն . և ամբողջ ազգեր իրենց ու
 զեւորութիւնը կ'ուշացնեն , որպէս զի
 երիտասարդի մը զարհուրելի տանջա-
 նաց տանիլը տեսնեն , և այն ուրա-
 խութեան մասնակից ըլլան :

” Իէպ 'ի հիւսիսակողմ ըլլող հովտի
 մը մէջ , մեծ քաղքէն քիչ հեռու , նու
 ճիներու և եղեւիններու անտառ մը կը
 բարձրանար , որ կ'անուանէին արեան
 անտառ : Հիմայ մեղի անձանօթ ժողովըր-
 դեան մը գործն ըլլող , այն հինաւուրց
 և սկիզբը մոռցուած մահարձանաց մե-
 կուն աւերակներէն անցնելու էր որ
 հոն երթուի : Այն անտառին մէջ տեղը
 ըմբշամարտիկներու ասպարէզ մը կար
 ընդարձակ , ուր կը զօհէին պատերազ-
 մի կալանաւորները : Յաղթանակաւ զիս
 հոն կը տանին : Մահուանս համար ա-
 մեն բան կը պատրաստուի . Արէսքուիին
 ծառաբուներ կը տնկեն . մայրիներ , կրնձ-
 նիներ և նոճիներ կացիներու հարուա-
 ծոցը ներքեւ կը տասպալին . հանդիսա-
 կանք ծառոց բունովն ու ոստերովը ամ

փիթէատրոններ կը շինեն : Իւրաքան
 չիւր ոք տանջանք մը կը հնարէ . մէկը
 կ'առաջարկէ գլուխս մարթեղերձ ընել .
 և միւսը՝ աչքս հրաշէկ տապարօք (եր-
 կաթով) այրել . իսկ ես մահուանս եր-
 գը կ'ըսկսիմ երգել :

“ Ես տանջանքէ չեմ վախնար , կրտ-
 ” ըիճ եմ , ո՞ Միւսքօկիւլժներ , և աս-
 ” պարէզ կը կարդամ ձեզ . Միսքուի որ-
 ” դին Ուղալիսի , հայրս , ձեր խիստ
 ” համբաւեալ մարտիկներուն գանկին
 ” մէջ ջուր խմեց . մի միայն հառուչանք
 ” մը , աւաղական ձայն մը , չպիտի կա-
 ” ըննաք կորզել սրտէս ” :

” Պատերազմիկ մը երգերէս գրող-
 ուում Նետով մը թեւս ծակեց . ես ալ
 դարձայ իրեն , “ Ե՛ղբայր , շնորհակալ
 ” եմ ” ըսի :

” Թէ և դահիճները խիստ ճարպիկ
 էին , այսու ամենայնիւ սպանութեան
 նախապատրաստութիւնները , արեւուն
 մոնալէն առաջ չըկրցան լմնալ : Երբ
 զսհապետին հարցուցին , արգիլեց ը-

սելով թէ, « Չըլայ որ ստուերաց ոգի
 » ները վողովէք » : Ասանկով դարձեալ
 մահս 'ի կախ մնաց մինչև հետեւեալ
 առաւօտ : Բայց հնդիկները անհամբեր
 կ'ըսպասէին տեսարանին հանդիսական
 ըլլալու . և արշալուսոյն ծագելուն ա-
 ւելի պատրաստ ըլլալու համար, չթու-
 դուցին բնաւ արեան անտար. մեծամեծ
 կրակներ վառեցին, ու տօնահանդէս-
 ներ և պարախաղու թիւններ սկսան :

» Բայց զիս կռնրկի վրայ պարզե-
 լին . թեւերէս և ոտքերէս կապուած
 չուանները, հողին մէջ վարսեալ ցիցե-
 րու վրայ հաստատուած էին . այս պա-
 րաններուն վրայ զինուորներ պառկե-
 լին, անանկ որ չէի կրնար ամենափոքր
 շարժմունք մ'ընել որ անոնք չիմանային :
 Գիշերն իր արագութեամբը կ'ընթա-
 նայ, երգերն ու պարերը կամաց կամաց
 կը դադրին . սլ կրակները կարմրագոյն
 փայլ մը կուտան միայն՝ առանց բոցի,
 որոնց առջեւէն դեռ անցնող դարձող
 վայրենեաց ստուերը կը տեսնուի . վեր-

Չասկէս ամենքն ալ կը ննջեն . քանի որ մարդկան ոտնաձայնը կը նուազի , ա նապատին գոչիւնները կը մեծնան , և ձայնից աղմկին անտառին մէջ հողմոց ողբերը կը յաջորդեն :

» Այս այն ժամն էր որ , մանկամարդ հնդկուհի մը որ նոր մայր կ'ըլլար , կէս գիշերուն յանկարծ կը ցատքէ կ'ելլէ , վասն զի կարծեր էր թէ իւր նախածնին աղաղակները կը լսէ , որ քաղցրիկ սնունդը կը խնդրէր իրմէն : Աերցուցի աչքերս երկինք , ուր մահիկը ամպոց մէջ կը թափառէր , և ճակատագրիս վերայ կը խորհրդածէի : Ապերախտութեան տարօրինակ հրէշ մը կը թուէր ինձ Աթալա , որ մահուանս կէտին երեսի վրայ կը թողուր զիս , զիս որ աւելի հաճեր էի բոցերու մասնել անձս՝ քան թէ զանի թողուլ . այլ այսու ամենայնիւ դեռ կը զգայի որ կը սիրեմ զինքը . և թէ ուրախ զուարթ պիտի մեռնիմ իրեն համար :

» Օայրագոյն ուրախութեանց մէջ ,

մեզ խթող և արթնցրնող խթան մը կ'ըլլայ, որ իբրու թէ իմաց կուտայ մեզ այն վաղանցիկ բուսէէն օգտիլ. իսկ ընդ հակառակն, ծայրայեղ վշտաց մէջ, չեմ գիտեր ի՞նչ ծանրութիւն մը քնացրնել կուտայ. արցունք թափելէն յոգնած աչքերը բնականապէս գոցվիլ կը փափաքին. և նախախնամութեան երախտիքը ասով ալ յայտնի կ'ըլլայ, մինչև անգամ մեր վրայ եկած դժբաղդութեանց մէջ: Թոյլ տուի՝ թէ և ահամայ այն ծանր քնոյն, զոր կը ճաշակեն երբեմն թշուառները: Երազեցի որ մէկը շղթայներս վրայէս կ'առնէր. կը թուէր ինձ թէ կ'իմանամ այն թեթեւութիւնը որ կը զգացուի, երբ օգնական ձեռք մը, խիստ մը ճնշուելնուս ետև մեր երկաթները կը թուլցրնէ:

”Այս զգացումը այնպիսի ազդութեան մը զգեցաւ որ՝ աչքերս բացուեցան: Առանին լուսովը՝ որուն մէկ շառաւիղը երկու ամպի մէջէն ազատօրէն կ'անցնէր, կէս մը տեսայ որ մեծ

ձիւնագոյն սրատիւեր մը վրաս ծռած լը
 ուիկ մնջիկ կապերս քակելու հետ էր :
 Քիչ մնաց պիտի պօռայի , երբ իսկոյն
 ձեռք մը զոր առժամայն ճանչցայ , բե-
 րանս գոցեց : Պարան մը միայն մնացեր
 էր , բայց անկարելի կ'երեւար զանի
 կարել , վասն զի բոլոր մարմնովը կը ծած-
 կէր զայն զինուոր մը՝ որուն դպչիլը վը-
 տանգաւոր էր : Աթալա ձեռքը հոն
 կ'երկնցընէ , պահապանն ալ կէս քուն
 կէս արթուն կ'ելէ կը նատի . Աթալա
 անշարժ երեսը կը նայի . հնդիկը կը
 կարծէ թէ աւերակաց Ոգին կը տեսնէ .
 ուստի նորէն կը պառկի իր Մանիդուն
 օգնութեան կարգալով : Ալ կապը բըր-
 դան , կ'ելեմ կը կայնիմ և ազատարա-
 րիս ընթացիցը կը հեռեւիմ , որ աղեղի
 մը ծայրը ինձ երկնցուցած ինք ալ միւս
 ծայրէն կը բռնէ : Բայց օրջափ արդեօք
 վտանգներ կը պատեն մեզ : Մերթ քը-
 նացող վայրենիի մը յանկարծ զարնուե-
 լու կ'ըլլանք 'ի մթան . մերթ պահա-
 պան մը հարցուփորձ կ'ընէ՝ որուն Ա-

Թալա ձայնը փոխելով կը պատասխանէ :
 Ստնդիաց մանկունք կ'աղաղակեն, պա-
 հապան շունք կը հաջեն, հաղիւ թէ
 այս փտանգալից պարունակէն դուրս
 ելած ենք, երբ ոռնաձայն գոչիւններ
 բոլոր անտառը կը թնտացընեն : Ողջոյն
 բանակը կ'արթննայ, և կը տեսնուին
 վայրենիք՝ որ ջահեր ձեռու ընին ամեն
 դիաց կը վազվուտեն. ուստի կ'արտոր-
 ցընենք մեր ընթացքը :

» Երբ վարդամատն Աբալահ լերանց
 վրայ երևցաւ, արդէն ըստ բաւակա-
 նին հեռացեր էինք : Ի՛նչ մեծ երջան
 կութիւն եղաւ իմս, երբ Աթալային
 հետ անգամ մ'ալ գտնուեցայ առանձ-
 նութեան մէջ, Աթալային հետ՝ որ իմ
 ազատիչս էր . Աթալային՝ որ ինձ բոլո-
 րովին անձնանուէր կ'ըլլար մշտապէս :
 Խօսքը լեզուիս վրայ դադրեցաւ, ծունկ
 ընկայ և ըսի Սիմաղանին աղջկանը :
 « Փոքր ինչ է մարդս . իսկ երբ Ոգիք
 » իրեն այց ելլեն, ան ատեն բոլորովին
 » ոչինչ է : Ոգի մ'ես դու ինձ այցելու,

” չեմ կարող առջիդ երկու խօսք իրար
 ” կցելու ” : Աթալա ժպտելով մը ձեռքն
 ինձի երկնցուց ու ըսաւ . “ Հարկ է ու
 ” ըեմն ինձ քայլերուդ հետեւիլ, վասն
 ” զի առանց ինձի փախչիլ չես կամիր :
 ” Այս գիշեր զոհագործը նուէրներով
 ” խաբեցի, դահիճներդ հրոյ ոգիքով
 ” (օղի) գինովցուցի, և պէտք եղաւ որ
 ” քեզի համար կեանքս վտանգեմ, ու
 ” ըովհետեւ դու ալ կեանքդ ինձի հա-
 ” մար տալ ուղեցիր : Այն, դեռ ավթիթ
 ” կռապաշտ, աւելցուց այնպիսի ձայ-
 ” նիւ մը որ սոսկացի, այն, ողջակէզը
 ” փոխանակաւ պիտի ըլլայ ” :

” Աթալա քանի մը զէնք տուաւ ինձ՝
 որոնք առաջուց հոգացեր հետն էր ա-
 լեր . յետոյ վերքս դարմանեց, զոր
 Փափէյէի տերեւով սրբելու ատեն, ար-
 տասուօք կը թրջէր . “ Բալասան մ’է
 ” այդ՝ ըսի, որ վերացս վրայ կը սփռես ” :
 “ Ո՛հ, կը վախեմ մանաւանդ որ թոյն
 ” չըլլայ ” պատասխանեց օրիորդը : Ապա
 կրծոցը քօղերէն մէկը պատուեց, վեր-

քիս բարձիկ ըրաւ և իր մազերուն մէկ
փունջովը հաստատեց :

” Արբեցուծեան թմրու թիւնը, որ
չատ կը տեւէ վայրենեաց վրայ, և ու
րոնց համար գրեթէ հիւանդու թիւն
մ’է, առջի օրերը արգելք եղած է իւ
րենց անշուշտ ետեւնուս պնդելու :
Ետքէն մեզ փնտռած ալ որ ըլլան, ան-
շուշտ դէպ ’ի արեւմուտք դացած են,
յուսաւով որ դէպ ’ի Մէսքասէպէ եր-
թալու փորձ փորձած ենք, իսկ մենք
քայլերնիս դէպ ’ի անշարժ աստղը¹ ուղ-
ղեր էինք, ծառոց վրայի մամուռները
մեզի ուղեցոյց առնելով :

” Շատ չանցաւ իմացանք որ խիստ
քիչ շահեր էինք մեր փախստեամբը,
և ալ հիմայ անապասն իր առանձնու-
թիւնները կը պարզէր մեր աչացը առ-
ջին : Անտառային կենաց դեռ անփորձ,
մեր բնիկ ճանապարհէն զարտուղած,
և ըստ բաղդին հրամանաց թափառե-

¹ Հիւսիս կամ բեւեռ :

լով ի՛նչ պիտի ըլլայինք : Շատ անգամ Աթալային նայելով, Հագարու այն հին պատմութիւնը կը յիշէի, զոր Լօբէզինձ կարդալ տուեր էր, և որ Բէրսաբէէին անտառին մէջ պատահած է. շատ ժամանակ է անկէց ՚ի վեր, գրեթէ երբ մարդիկ կազնւոյ եռասպատիկ տարեքը կ'ունենային :

” Հացի երկրորդ կեղևէն վերարկու մը շինեց ինձի Աթալա. վասն զի գողցես մերկ էի : Մշկահոտ մկան կաշիէն ալ զոյգ մը Մօքասին¹ յարդարեց, ոզնիի փշով մը կարելով : Իսկ ես իր զարդարանացը հոգատար էի : Մերթ մեր ճամբուն վրայ պատահած հնդկաց լքեալ գերեզմանատանց մէջի մոլոշի կապոյտ ծաղկընէրը ժողվելով պսակ մը կը շինէի և գլուխը կը գնէի, և մերթ Ազալիկին կարմիր հունտերէն քառամանեակներ կը շինէի, և յետոյ իր հրաշալի գեղեցկութիւնը գիտելով ժպտիլ կ'ըսկսէի :

¹ Մուճակ կամ կոշիկ հնդկաց :

» Արբ գետ մը գիմացնիս կ'երլէր ,
լաստով կամ լողալով միւս կողմը կ'անց-
նէինք : Աթալա իր մէկ ձեռքը ուսիս
վրայ կը հանգչեցընէր , և ինչպէս երկու
ճանապարհորդ կարապնէր , այնպէս այս
մենացեալ ալիքները կ'անցնէինք :

» Հատ հեղ ցորեկուան հրատապ
ջերմութեանց ժամանակ՝ մայրիներու
մամուռներուն տակ ապաստանի մը տե-
ղի կ'որոնէինք : Ֆլորիտի գրեթէ բոլոր
ծառերը , և մասնաւորապէս մայրին ու
մշտադալար կաղնին¹ , տեսակ մը ճեր-
մակ մամուռով պատած են , որոնք ա-
նոնց ճիւղերն 'ի վար մինչև գետին կ'իջ-
նան : Թէ որ գիշերը լուսնոյն լուսովը ,
մարգագետնոյն մերկութեանը մէջ այս
գորգերով զարդարուած առանձին կաղ-
նի մը տեսնէիր , խօլական երեւոյթ մը
պիտի կարծէիր , որ ետեւէն իր երկայն
շարերը կը .քէ կը տանի : Տորեկ ատեն
ալ տեսարանը ասկէ .քիչ նկարագրական

¹ Որ է սղոյի :

չէ . վասն զի խումբ մը թիթեռներ ,
 փայլուն ճանձեր , քօլիարիներ , կանաչ
 թութակներ , երկնագոյն կաշաղակներ ,
 կուգան կը կախվին այս մամուռներէն ,
 որոնք ան ատեն սպիտակ ասուի գորգ
 մը կը նմանին , զոր եւրոպացի ճարտա-
 րարուեստը՝ ճանձերով ու փայլուն
 թռչուններով զարդարած է :

” Կա այս՝ մեծ Ռգիէն նախապատ-
 րաստեալ , ծիծաղաշուրթն իջեւաննե-
 րուն հովանեացը ներքև կը հանգչէինք :
 Երբոր հովերը յերկնից վար կ'իջնէին
 այն մեծ սղոցին օրորկելու , երբ իր ճիւ-
 ղերուն վրայ հիմնեալ օդակառոյց սա-
 լատը , իր ստուերացը տակ նիրհող ու-
 ղեւորներովն ու թռչուններովը ալե-
 ծածան կը տարուբերի , երբ այս օդե-
 րեր շինուածին խորայրիցն ու կամա-
 րացը տակէն հազարաւոր հառաչանք
 կ'ելէն . . . քա՛ն լիցի . հին աշխարհին
 հրաշալիքը այս անաստատական յիշա-
 տակաց անդրիներուն ո՛չ երբէք կրնան
 նմանիլ :

» Ամեն երեկոյ կրակ մը կը վառէինք,
 և ծառի լայն կեղև մը չորս ցցի վրայ
 պարզելով, ուղեւորի խրճիթ մը կը
 շինէինք: Եւթէ վայրի հնդկահաւ մը,
 կամ հաւփալ մը և կամ անտառաբնակ
 փասիան մը սպաննած ըլլայի, կը կա-
 խէինք զայն բռնկած կաղնիին դիմացը,
 յերկիր վարսեալ ձողի մը ծայրը, և որ-
 սորդին նախճիրը դարձընելու հոգը
 հողմոյն կը ձգէինք: Սովորաբար ժայռի
 քաղիթ ըսուած մամուռները, կամ
 գնտիկի քաղցրահամ կեղևները կ'ու-
 տէինք, և կամ մայիսի խնձորներ որոնք
 դեղձի և մորենիի համ կուտան բերնի:
 Սեաւ ընկուզին, հացին աղտորը մեր
 սեղանին գինին կ'ընձեռէին: Երբեմն
 եղէգներուն մէջ կ'երթայի կ'որսնէի
 այն բոյսը՝ որուն եղջերածեւ երկնցած
 ծաղիկը խիստ պայծառ վարդագոյն բիւ-
 րեղիկ մը կը պարունակէ: Միշտ կ'որհ-
 նէինք Նախախնամու թիւնը, որ ծաղկի
 մը տկար ցօղունին վրայ այն պայծառ
 աղբիւրը ղետեղեր է ասպականեալ լճե-

բու մէջ տեղ. ճիշդ ինչպէս տրտմանոց սրտից յատակը դրեր է յոյսը, և կամ ինչպէս որ կենցաղոյս թշուառութեանց մէջէն վերերեւցուցեր է առաքինութիւնը :

» Աւանդ. շատ ուշ հասկըցայ թէ Աթալային կեղծ հանդարտութեանը վրայ խաբուեր եմ : Քանի կը յառաջէինք, իր տրտմութիւնը կ'աւելնար. շատ հեղ ուրախութեամբ կը ցատքէր առանց սրտաճառի, և փութով մը գլուխը մէկ դի կը դարձընէր : Յանկարծ կը նշմարէի որ կաթոգին նայուածք մը կը նետէր վրաս, որ յետոյ գէպ 'ի երկինք կը դարձընէր, սրտի խորին անձկութեամբ լի : Բայց զիս քան զամենն աւելի վախցընողը, սրտին յատակը պահուած այն գաղտնիքը, այն մէկ խորհուրդն էր, որ իր աչացը մէջ կը նշմարէի : Միշտ զիս իրեն ձգելով ու վանելովը, յոյսերս արծարծելով ու ոչնչացընելովը, ճիշդ այն վայրկենին որ կարծէի թէ բաւական ճամբայ ըրած եմ

իր սրտին մէջ, յանկարծ ես զիս առա-
 ջին կէտին վրայ կը գտնէի : Քանի՞ քանի
 հեղ ըսած է ինձի թէ, « Ա՛յ դեռ ա-
 » հաս սիրելիս . այնչափ կը սիրեմ զքեզ՝
 » որչափ կէս օրուան ատեն ստուերաց
 » զովու թիւնը . այնպէս գեղատեսիլ ես
 » ինչպէս անապատը բոլոր իր ծաղկը-
 » ներովն ու զեփիւռներովը : Երբ վրայդ
 » ծռիմ, կը դողամ . երբ ձեռքս ձե-
 » ոացդ վրայ ընկնի, կը թուի ինձ թէ
 » մեռնելու վրայ եմ : Անցեալ օր հովը
 » մազերդ երեսս նետեց, երբ դու կըր-
 » ծոցս վրայ կը հանգչէիր, կարծեցի
 » թէ աներեւոյթ ոգիներու մարմնոյս
 » դպիլը կը զգամ : Այս՝ Օքօնէ լերին
 » այժեամները տեսայ . օրերով կշտա-
 » ցած մարդկան զրոյցները լսեցի, բայց
 » առաւել զուարթացուցիչ և ազդու
 » են քու խօսքերդ, քան այժեմանց
 » քաղցրութիւնը և ճերուռեաց իմաս-
 » տութիւնը : Է՛հ, խեղճ Շաքթաս .
 » ես ո՛չ երբէք քեզ հարս պիտի կարե-
 » նամ ըլլալ » :

„Աթալայի կրօնիցն ու սիրոյն յա-
 րատե ընդդիմութիւնները, իր փափ-
 կութեան լքումն ու բարոյիցը ողջա-
 խոհութիւնը, բնաւորութեան խորիւ-
 տութիւնն ու իր խորին դիւրագգա-
 ծութիւնը, մեծ իրողութեանց մէջ իր
 հոգւոյն բարձրանալն ու փոքրերուն
 մէջ ունեցած դիւրագրգռութիւնը,
 անիմանալի բնութեան տէր էակ մը
 կ'ընէին զինքը աչացս առջին: Աթալա
 չէր կրնար փոքր իշխանութիւն մ'ունե-
 նալ մարդու մը վրայ, կրիւք (սիրով) լե-
 ցուն ըլլալուն, զօրութեամբ ալ լի էր .
 ուստի պէտք էր կամ բոլորովին յարիւ-
 անոր սիրով կամ գլխովին ատել:

„Տասն և հինգ օր շարունակ արա-
 գընթաց ուղեւորութենէ մը ետեւ,
 Ալէկանեան շղթային մէջ մտանք, և
 Օհիօյին մէջ դիմողներէն՝ Թընազ գե-
 տոյն մէկ թեւը հասանք: Աթալային
 խորհրդովը նաւակ մը շինեցի, զոր սա-
 լորենիի խէժովը պատեցի ծեփեցի .
 բայց առաջ կեղեւները եղեւնի արմա-

տոյն թեւերովը լաւ մը իրարու կարեցի,
յետոյ Աթալային հետ նաւակը մտանք՝
ու ջրոյն ընթացիցը թողնիք զմեզ :

” Հրուանդան մը դառնալնուս պէս
հնդկաց Սթիքօէ գիւղը մեր ձախակող
մը կ'իյնար . իր բրգաձև գերեզմանօքն
ու աւերակ դարձած խրճիթներովը :
Մեր աջակողմը կը ձգէինք Քեօլի ձորը,
որ Յովրայ հիւղերուն մակարդակովը
կը վերջանար, որոնք համանուն լերին
ճակատն 'ի վար սեպէ կախուած էին :
Մեզ իր հետը տանող գետը, բարձր
քարաժայռ ծովափանց մէջէն կ'ընթա-
նար, որոնց կատարները հազիւ մտնե-
լու արեւը աչքի կը ցուցնէին : Այս
խորին առանձնութիւնները, ոչ երբէք
մարդու մը ներկայութեամբ կը խու-
վին : Հնդիկ որսորդ մը միայն տեսանք,
որ իր աղեղին կռթընած, և սրածայր
ժայռի մը արտեւանը կայնած, կարծես
անապատաց Ոգւոյն համար լերին ծայ-
րը կանգնած անդրի մ'էր :

” Աթալա և ես մեր լուսթիւնը այս

տեսարանիս լուսթեանը կցորդեր է-
ինք , մէյ մ'ալ յանկարծ աքսորանաց օ-
րհորդը , այլայլու թեամբ և օխրու-
թեամբ լեցուն ձայն մը արձակեց այե-
րաց մէջ . աչաց հեռաւոր հայրենիքը
կ'երգէր :

« Երանի՛ անոնց որ օտարին տօնա-
» խըմբու թեանց մուխերը չեն տեսած ,
» և իրենց հայրենի խնջոյքին միայն ներ-
» կայ գտնուած են :

» Եթէ Մէսքասէպէին կապոյտ կա-
» չաղակը , Ֆլորիտի Նմանեկին ըսէր ,
» ինչո՞ւ այսպէս օխրագին կ'ողբաս , մի-
» թէ հոս ալ ձեր անտառաց սլայծառ-
» ջրերը , գեղեցիկ հովանիները և ամեն
» տեսակ արօսները չկա՞ն : — Այո՛ պի-
» տի ըսէր փախստական Նմանեակը ,
» սակայն իմ բոյնս յասմիկին մէջն է
» դրուած , ո՞վ հոս կը բերէ , և մանա-
» լանդ մեր մարգագետնոց արեւը ու-
» նի՞ք դուք :

» Երանի՛ անոնց որ օտարին տօնա-
» խըմբու թեանց մուխերը չեն տեսած ,

” և իրենց հայրենի խնջոյքին միայն ներ-
 ” կայ գտնուած են :

” Տաժանելի ուղեւորու թեան ժա-
 ” մերէն ետքը՝ ճանապարհորդը տրը-
 ” տում տխուր կը նստի . չորս կողմի
 ” մարդաբնակ յարկաց տանիքները կը
 ” դիտէ , բայց ինք տեղիկ մ'ալ չունի
 ” որ գլուխը հանգչեցնէ : Աւղեւորը
 ” հիւղին դուռը կը զարնէ , աղեղը դը-
 ” բանը ետին կը դնէ , և հիւրոյթ կը
 ” խնդրէ : Տանտէրը ձեռամբացի ակ-
 ” նարկու թիւն մը կ'ընէ , ճանապար-
 ” հորդն ալ կ'առնէ աղեղը դուրս կ'ել-
 ” լէ և անապանտը կը վերադառնայ :

” Երանի՛ անոնց որ օտարին տօնա-
 ” խըմբու թեանց մուխերը չեն տեսած ,
 ” և իրենց հայրենի խնջոյքին միայն ներ-
 ” կայ գտնուած են :

” Հայրենի վառարանին բոլորտիքը
 ” պատմուած հրաշալի պատմու թիւնք ,
 ” սրտի գորովալից զեղմունք , մեր կե-
 ” նացը այնչափ հարկաւոր սիրոյ երկա-
 ” րատե՛լ սովորու թիւնք , դուք՝ իրենց

" Տննդեան քաղքէն չզատուող անձանց
 " օրերը ձեզմով լցիք : Անոնց գերեզ
 " մանները իրենց հայրենեացը ծոցն
 " են , մանելու արեւուն , բարեկամա
 " կան արտասուաց և կրօնից զմայլե
 " ցուցիչ տեսքին հետ :

" Երանի՛ անոնց որ օտարին տօնա
 " խըմբու թեանց մուխերը չեն տեսած ,
 " և իրենց հայրենի խնջայքին միայն ներ
 " կաց գտնուած են " :

" Այսպէս կ'երգէր Աթալա : Ալեաց
 վրայ մեր նաւակին հանած շնչիւնէն
 զատ բան մը չկար՝ որ իր ողբերն ընդ
 միջէր : Երկու երեք անգ միայն մեղմ
 արձագանք մը ժողվեց անոնց մէկ մասը ,
 և կրկնեց իրմէն տկար երկրորդի մը ,
 աս ալ նոյնպէս երրորդի մը . կարծես թէ
 արդէն մեզի պէս թշուառացեալ եր
 կու սիրահարաց հոգիներ , այս գորո
 վաչարժ ներդաշնակու թենէս հրաւի
 բեալ , կը հաճէին լերանց մէջեր՝ անոր
 վերջին վանգիւնը հառաչանօք կրկնելու :
 " Բայց առանձնու թիւնը , սիրեցե

լոյն շարունակ ներկայութիւնը, նոյն իսկ մեր վիշտերը վայրկեանէ ՚ի վայրկեան մեր սէրը կը կրկնապատկէին: Աթաբային զօրութիւնը քիչ քիչ զինքն երեսէ ձը գել կ'ըսկսէր, և կիրքերը՝ մարմինն ընկ ճելով, իր առաքինութիւնները յաղթահարելու մօտ էին:

«Ամեն ատեն կ'աղաչէր իր մօրը, որուն զայրագին ստուերը հաշտեցնել կ'ուզէր հետը կարծես: Երբեմն ինձի կը հարցընէր թէ արդեօք աւաղական ձայն մը կը լսեմ, կամ թէ արդեօք գետնէն ելող բոցեր կը տեսնեմ: Իսկ ես յոգնութենէս պարտասեալ, այլ միշտ բաղձանօքս բոցավառեալ, մտածելով որ եթէ այս անտառները չիվերադառնայի՝ կորսուած պիտի ըլլայի, գրեթէ հարիւր անգամ՝ քիչ մնացեր էր որ հարսս գրկացս մէջ յափշտակէի, հարիւր անգամ առաջարկեցի անոր՝ որ այն գետափանց վըայ հիւղ մը շինենք ու հոն թաղուինք ՚ի միասին: Բայց ան միշտ դէմ կեցաւ ինձի: «Խորհէ, կ'ը-

" սէր , բարեկամդ իմ դեռահաս , որ
 " մարտիկ մը իր անձը իր հայրենեացն
 " է պարտական : Քու կատարելու պարտ
 " քերուդ նայելով ի՞նչ է կին մը : Քա
 " ջալերուէ , որդի՛ Ռդալիսեայ , ճա
 " կատագրիդ վրայ մի տրանջեր բնաւ :
 " Մարդուս սիրտը գետին մէջի սպուն
 " գին կը նմանի , որ մերթ՝ օդը պարզ
 " ատեն , պայծառ ալիք մը կը ծծէ , և
 " մերթ՝ աղմուտ ջրով մը կ'ուռի , երբ
 " երկինք իր ջրերը պղտորէ : Միթէ ի
 " ըաւունք ունի՞ սպունգն ըսելու .
 " — Կարծէի թէ ոչ երբէք փոթորիկ
 " պիտի ելլէ , և թէ արեւը ոչ երբէք
 " հրատապ ջերմութիւն մը պիտի ու
 " նենայ " :

" Ո՛վ Ռընէ . եթէ սրտի խռովու
 " թենէն կը վախես , զգուշացիր առանձ
 " նութենէն . մեծ կիրքերը առանձնա
 " կան են , և զանոնք անապատը փոխադ
 " րելը , իրենց թագաւորութեան կեդ
 " րոնը տանիլ ըսել է : Հոգերէ և եր
 " կիւղներէ ընկճած , թշնամի հնդկաց

ձեռքն ընկնելու վտանգին մէջ տարու-
բերուած, ջրոց մէջ խեղդուելու, օձե-
րէն խայթուելու, գազաններէն փա-
ռասուելու արկածներու մէջ ընկած,
անգոսնելի՛ սնունդ մը հազիւ թէ գըտ-
նելով, և այլ չգիտնալով թէ որ դի.բայ-
լերնիս դարձընենք, մեր վիշտերը այն-
չափ ծայրացեալ էին որ ալ անկէ սուե-
լի աճելու մեծնալու տեղիք կարծես
չունէին, երբ անակնուների ձախոյ-
դութիւն մը եկաւ ամեն բանի վախ-
ճան տալու :

» Խորձիթներէն մեր մեկնելէն ՚ի վեր
արդէն քսան և եօթներորդ արփին էր.
հրոց լուսինն¹ սկսեր էր իր հողովը, և
ամեն բան ամեն կողմէն փոթորիկ մը
կը գուշակէր : Դէպ ՚ի այն ժամը, որ
հնդիկ Մատրոններն իրենց արօրադրու-
թեան կեռ գաւազանը Սավինի² ծա-
ռին ոստերն ՚ի վար կը կախեն, և յու-
րում էգ թուլթակները նոճեաց խո-

¹ Յուլիս : ² Գի կամ գիճի. արտրձ. թուփ մ'է :

ուռը կը քաշուին, երկնից երեսը գուցուիլ սկսաւ : Առանձնութեան ձայները մարեցան, լուութիւնն անապատը պատեց, և անտառք ընդհանրական հանդարտութեան մէջ ընկզմեցան : Մէյ մ'ալ իսկոյն հեռաւոր որոտման մը գուռումը այս տիեզերաց հասակակից անտառաց դէպ 'ի խորերը երկննալով, վսեմ աղմուկներ հանեց անկէ : Խեղդուելու վտանգէն վախնալով, գետափանց ձեռք տալու և անտառին մէջ պատասպարուելու փութացինք :

” Ղախնային երկիր մ'էր այն տեղը . մեծաւ նեղութեամբ կ'երթայինք Սմիլաքսի կամարի մը ներքեւէն, ու որթոց կոճեղներու, լեղակաբուսոց, լուբիաներու և սողուն լիաններու մէջերէն, որ ցանցի պէս խոչնդոտն կ'ըլլային մեզ : Սայնգային հողը կը դողդողար մեր բուրբախքը, և գրեթէ ամեն վայրկեան երկրի պատառուածոցը մէջ ընկնելու կորնչելու մօտ էինք : Անթիւ միջատներ, մեծամեծ չղջիկներ աչուրնիս կուր-

ցընելու կ'ըլլան, բոժոժաւոր օձք ա-
մեն դիէն կը շէն, և գայլեր, քարքա-
ժուներ, արջեր, վագեր կորիւններ,
որ այս պատասպարանաց մէջ պարտըկվե-
լու կը դիմեն, շրջակայ տեղուանքն ի-
րենց մունչիւններովը կը լեցընեն :

» Սակայն մու թն երթալով կը թանձ-
րանայ, դէպ ՚ի վար խոնարհած ամպերը
անտառային ստուերաց ներքե կը մըտ-
նեն : Ամպը կը ճեղքուի, և փայլակն
արագութեամբ հրեղէն տրամանկիւն
մը կը գծէ : Եսպերածին¹ սաստկաշունչ
հով մը, ամպ ամպոյ վրայ կը թաւալէ,
անտառք կը ծռին, երկինք ետևէ ետև
կը բացուի, և այս պատառուածոց մե-
ջէն նորանոր երկինք և հրաբորբոք դաշ-
տեր կը նշմարուին : Ո՛հ, ի՛նչ զարհու-
րելի, ի՛նչ հոյակապ տեսարան, կայ-
ծակը հուր կը բորբոքէ անտառին մէջ.
հրդեհը բոցեղէն գիսակաց նման կը
ծաւալի, կայծերու և մուխի սիւներէն

¹ Արեւմտքէն ելած :

կը սլաշարուին ամսօք , և իրենց կայ-
 ծակները այս սարսափելի հրայրեցին
 մէջ կը ժայթքեն : Ալ ան ատեն մեծ
 Ոգին շոշափելի խաւարաւ կը պատէ .
 այս քաւոսին կամ խառնակուածեանց
 մէջ տեղէն շփոթ շունչուն մը կ'ելլէ ,
 հողմոց շառաչունէն , ծառոց հեծիւ-
 նէն , գազանացեալ ճիւղաց մունչիւ-
 նէն , հրդեհին ճարձատիւնէն և ջրոց
 մէջ մարելու ատեն սուլող կայծակին
 կրկին և կրկին անկման շաչիւնէն բաղ-
 կացեալ :

” Այն ժամ ճիշդը գիտէ : Աթա-
 լայի միայն նայեցայ , անոր վրայ միայն
 մտածեցի այս կէտիս : Գնտիկի մը կոր
 բունին տակ , յաջողապէս սլատասա-
 րեցի զինքն անձրեւոց տարափներէն :
 Ես անձամբ նոյն ծառին տակ նստած և
 սիրուհիս ճնգացս վրայ , որուն բոսպիկ
 ոտքերը ձեռացս մէջ կը տաքցընէի , ա-
 լելի երջանիկ էի քան նոր հարս մը՝ որ
 առաջին կը զգայ իր ծոցը իր ստողոյն
 ուրախութեամբ վեր վեր ցատքերը :

” Փոխթորիկին գոչիւններուն ունկըն-
 դիր էինք, երբ յանկարծ Աթալայի ար-
 տասուաց մէկ կաթիլն զգացի, որ կուրծ-
 քըս կ'իյնար. “ Սրաի՛ փոթորիկ, պօռա-
 ” ցի, բու անձրևոցդ արդեօք մէկկաթիլն
 ” էր աս ” : Յետոյ սիրուհիս սերտ մը
 ընդգրկելով, “ Ո՛վ Աթալա, ըսի, բան
 ” մը կը պահես դու ինձմէ, բայց սիրտդ
 ” ինձի գեղեցիկդ իմ, խիտ մեծ թե-
 ” թեւութիւն մը կը զգանք՝ երբ բա-
 ” րեկամ մը մեր հոգւոյն խորերը կը
 ” դիտէ : Պատմէ՛ ինձ վշտացդ այն գաղա-
 ” նիքը, որ յամառութեամբ կը լռես .
 ” ս՛հ, կը հասկընամ, դու հայրենիքդ
 ” կ'ողբաս ” : Շուտ մ'այսպէս պատաս-
 խանեց Աթալա. “ Մարդկան՝ զաւակ,
 ” ի՛նչպէս ես հայրենիքս լամ, երբ հայրս
 ” արմաւենեաց քաղքին քաղաքացին
 ” չէր ” : “ Ի՛նչ, պօռացի զարմանօք .
 ” հայրդ արմաւենեաց քաղքէն չէ՞ր, և
 ” ո՞վ է ուրեմն որ քեզ աշխարհիս վրայ
 ” երեւցուց, պատասխանէ՛ ” : Աթալա
 այսպէս պատասխանեց :

“ Մայրս Սիմաղան զինուորին՝ երեւ
 ” սուն ձի, քսան գոմէշ, հարիւրի չափ
 ” խողկաղնի ձէթ (փալամուտի եղ),
 ” կաստորի յիսուն մորթ և շատ ուրիշ
 ” հարստութիւններ ամուսնութեան
 ” օժիտ բերելէն առաջ, սպիտակ մարմ
 ” նով մէկը ճանչցեր էր: Բայց մամս
 ” զինքն այն անձէն պաղեցուց, և ստիւ
 ” պեց որ արքայանման վեհ Սիմաղանը
 ” փեսայացնէ, որ ժողովրդէն մեծ Ոգիի
 ” մը պատիւ կ'ընդունէր: Այլ մայրս
 ” այսպէս ըսաւ իր նոր փեսային. — Ըս
 ” պաննէ՛ զիս. զի յղի է արգանդս: — Մեծ
 ” Ոգին զիս այսպիսի չար գործքէ ազանտ
 ” պահէ. ըսաւ Սիմաղան. չեմ խեղա
 ” ցըներ զքեզ. ոչ քիթդ կը կտրեմ և
 ” ոչ ականջներդ. զի անկեղծութիւն
 ” ըրիր և խաբէութեամբ չխարդախե
 ” ցիր առագաստս. իմս ըլլայ ընկերացդ
 ” պտուղը, և բրնձի դաշտին թռչնիկը
 ” երթալէն ետև միայն այցելութեան
 ” ելլեմ քեզ, երբ երեքտասաներորդ
 ” լուսինը (ամիսը) փայլի — : (Նստենա

” ներ մօրս արգանդը պատուեցի, և
 ” սկսայ մեծնալ խորոխտ իբրև Սպանիացի
 ” և վայրենի օրիորդ մը : Մայրս զիս քը-
 ” ըխտունեայ ըրաւ, որպէս զի իր և հօրս
 ” Աստուածը՝ իմ ալ Աստուածս ըլլայ :
 ” Յետոյ սիրոյ վիշտը եկաւ գտաւ զա-
 ” նի, որով հարկադրեցաւ մորթապատ
 ” փոքրիկ գետնափորին մէջ իջնելու,
 ” ուսկից բնաւ երբէք չելլուիր ” :

” Այսպէս եղաւ Աթալային պատ-
 մութիւնը : “ Եւ ո՞վ էր ուրեմն հայրդ
 ” թշուառ որբուհի, կրկնեցի, ի՞նչ կ’ա-
 ” նուանէին զինքը մարդիկ երկրիս վրայ,
 ” և Ոգեաց մէջ ի՞նչ էր անուներ ” :

“ Ա՛յ երբէք հօրս ոտքը լուացեր եմ,
 ” ըսաւ Աթալա, գիտեմ միայն որ իր
 ” քրոջը հետ Սուրբ Օգոստինոսի մէջ
 ” կ’ապրէին, և թէ յաւերժապէս մօրս
 ” հաւատարիմ կեանք վարեր է : Հրեշ-
 ” տակաց մէջ Փիլիպպոս էր անուներ, իսկ
 ” մարդիկ Լօբէզ կ’անուանէին ” :

” Այս խօսքերուս ճիշ մ’էր ձգեցի,
 բոլոր առանձնութիւնը հնչեց, բուռն

կրիցս աղմուկը, փոթորկին աղմուկին
խառնուեցաւ, Աթալան սրտիս վրայ
սեղմեցի հեծեծագին գոչելով, «Քյրոյ
» իմ, Լօբէզի գուստր, բարերարիս զա-
»ւակը» : Աթալա զարհուրած խռո-
վութեանս պատճառը հարցուց, և
երբ հասկեցաւ թէ Սուրբ Օգոստինոսի
մէջ զիս հիւրընկալող առատասիրտ տան-
տէրն էր Լօբէզ, և թէ ազատ ըլլալու
համար միայն զանի ձգեր էի, շփոթու-
թիւնն ու խռովութիւնը զինքն ալ
յափշտակեցին :

» Չափազանց բան մ'էր մեր սրտե-
րուն համար այս եղբայրական բարե-
կամութիւնը՝ որ մեզ այց ելլելով եկաւ
իր սէրը մեր սիրոյն վրայ բարդեց : Աւ-
անօգուտ պիտի ըլլային անկէ ետև Ա-
թալային պատերազմները, իմացայ որ
'ի զուր ձեռքը կուրծքը տանելով ար-
տաքոյ կարգի շարժմունք մը կ'ընէր :
Արդէն կորդեր էի զինքը, արդէն իր
չունչէն արբեր էի, արդէն սիրոյն բու-
լոր հմայքն իր շրթանցը վրայէն քամեր

էի : Աչքերը դէպ 'ի երկինք վերցած ,
 փայլակներուն լուսովը , հարսս գիրկս
 կը բռնէի Յաւիտենականին աչացը առ-
 ջին : Փառաւոր հանդէս հարսանեկան ,
 միայն արժանի մեր սիրոյն մեծու թեանն
 ու մեր թշուառու թեանց . խորխտ ան-
 տառներ , որ ձեր լիաններն ու կատար-
 ները՝ մեր առագաստին տանեացն ու
 վարագոյրներուն նման կը տարու բերէիք ,
 բոցավառ մայրիներ՝ որ մեր հարսանեաց
 ջահերը կը կերպարանէիք , ափանցիկ¹
 դետ , մունչող լեռներ , ահուելի և վը-
 սեմ բնութիւն , դուք ուրեմն մեզ խա-
 բելու պատրաստուած հանդերձա՞նք
 մ'էք եղեր , և ձեր խորհրդալիբ ար-
 հաւրացը մէջ մարդու մը երջանկու-
 թիւնը գոնէ բոպէ մը չկրցա՞ք սքողել . . :

* Ալ խիստ քիչ ընդդիմութիւն կը
 ցուցնէր Աթալա , ես ալ երջանիկ բու-
 պէին խիստ մօտ էի , երբ յանկարծ կայ-
 ծակի ուժգին փայլակ մը ստուերաց

¹ Եղերբէն զեղեալ : Debordé.

Թանձրու թիւնը կը պատուէ , բոլոր ան-
տառին մէջ ծծումբ և լոյս կը լեցընէ ,
և ծառ մը ջարդ ու բուրդ ընելով ոտ-
քերնուս առջին կը պառկեցընէ : Մէկ
դի կը փախչինք . ի՛նչ զարմանք . . . այս
աղմուկին յաջորդող լուծեան մէջ
զանգակի մը ձայն կը լսենք : Երկուքս
ալ շփոթած , ահանջնիս այս ձայնին
կուտանք՝ որ անապատին մէջ խիստ օ-
տար կը թուէր մեզի : Նոյն կէտին շուն
մը հեռուէն կը հաջէ , կը մօտենայ , կը
կրկնապատկէ հաջիւնները , կը հասնի
և ուրախութենէն ոռնալ կ'ըսկսի ոտ-
քերնուս առջին . ծեր միայնակեաց մը
լապտերիկ մը ձեռքը , անտառին մթու-
թեանցը մէջ անոր ընթացքին կը հետևի :

«Նախախնամութիւնն օրհնեալ ըւ-
» լայ , գոչեց մեզ տեսնելուն . շատ ա-
» տենէ ՚ի վեր ձեզ կը փնտուէի , փոթո-
» թիկն սկսելուն պէս շունս ձեր հօտն
» առաւ , և դէպ ՚ի հոս ուղղեց քայ-
» լերս . բարերար Աստուած . ի՛նչ ալ
» դեռափթիթ են . խեղճ տղաք . օրչափ

” վշտացած ըլլալու են : Քալեցէք՝ հետս
 ” արջենի մը բերեր եմ, որ աս օրիորդը
 ” թող վրան առնէ . ահա սա չոր դդու
 ” մին մէջ ալ քիչ մը գինի կայ : Օրհ
 ” նեալ ըլլայ Աստուած իր գործոցը մէջ .
 ” իր գթութիւնն ամենամեծ է և բա
 ” րութիւնն անհուն ” :

” Աթալա միայնակեցին ոտքը դիմե
 լով կ'ըսէր . “ Աղօթից վեհապետ՝ քրիս
 ” տոնեաց եմ . երկինք քեզ խրկեր է որ
 ” զես փրկես ” : “ Ա՛ղջիկս , ըսաւ անա
 ” պատականը վեր առնելով զանի . սո
 ” վորաբար օտարականաց իմաց տալու
 ” համար , փոթորիկներու կամ գիշեր
 ” ատեն , մեր առաքելութեան զանգա
 ” կը կը զարնենք , և մեր Ալպեանց ու
 ” Վիբանանու եղբարց նման մոլորեալ
 ” ուղեւորները գտնելը սովբեցուցած
 ” ենք մեր շանը ” : Զիս եթէ կը հար
 ” ցընես , և ոչ իսկ կրնայի անապատակա
 ” նին ըսածները հասկընալ . այս ընկեր
 ” սիրութիւնը այնչափ մարդկութենէ
 ” վեր կ'երևար ինձի որ , կը կարծէի թէ

երազ կը տեսնեմ : Արօնաւորին ձեռքի
 լապտերին լուսովը , կը տեսնէի որ իր
 մազերն ու մօրուքը բոլոր ջրի մէջ ողու
 զած էին , և ոտքը , ձեռքն ու դէմքը
 թփուտներէն արիւնլուայ : Աերջապէս
 “ Ո՛վ ծերուների , գոչեցի , դու ի՛նչ տե-
 ” սակ սիրտ ունիս եղեր , որ շանթաւ
 ” հարըլլալէն չվախցար երբէք ” : “ Ա՛խ
 ” նամ , պատասխանեց հայրը կերպ մը
 ” եռանդով , վախնամ երբ վտանգի մէջ
 ” մարդիկ կան , և ես անոնց կրնամ օգ-
 ” տակար ըլլալ . ո՛հ , բայց ես ան ատեն
 ” Յիսուսի Քրիստոսի ամենէն անար-
 ” ժան ծառան եղած կ'ըլլամ ” : “ Բայց
 ” դու գիտե՞ս , ըսի , որ ես քրիստոնեայ
 ” չեմ ” : “ Պատանի՞ , ըսաւ ճգնաւորը ,
 ” կրօնքդ հարցուցի՞քեզի . Յիսուս Քր-
 ” րիստոս չըսաւ թէ — իմ արիւնս զայս
 ” պիտի լուայ և զայն ոչ — , այլ մեռաւ
 ” հրէին և հեթանոսին համար , և բո-
 ” լոր մարդիկը եղբայր սեպեց և թը-
 ” շուառ : Իմ հոս ձեզի ըրածս խիստ
 ” փոքր բան է , և ուրիշ տեղ շատ ու-

” րիչ օգնութիւն կրնայիք գտնել . բայց
 ” ատոր փառքը ոչ երբէք քահանայից
 ” վրայ կ'իյնայ : Ի՞նչ ենք մեք տկար մե-
 ” նակեացքս , եթէ ոչ երկնային գործի
 ” մը անուարաց գործիք : Ե՛հ . և ո՞վ է այն
 ” վատասիրտ զինուորը , որ ետ ետ
 ” փախչի , երբոր իւր պետը , խաչը
 ” ձեռքը , և ճակատը փուշ պսակ , իր
 ” առջեւէն կ'ընթանայ մարդոց օգ-
 ” նութեան ” :

” Այս խօսքերէն յափշտակեցաւ
 սիրտս զարմանաց և գորովանաց արտ-
 սուք թափեցան աչքէս : “ Սիրելի զաւ-
 ” կրներս , ըսաւ քարոզիչը , ձեր վայրենի
 ” եղբարց փոքրիկ մէկ հօտը կը հովուեմ
 ” այս անտառաց մէջ . հոս մօտիկ լերին
 ” վրայ է քարայրս , եկէք տունս ու տաք-
 ” ցէք . կենաց և ոչ մէկ դիւրութիւնը
 ” պիտի գտնէք հոն , այլ պատսպարան
 ” մը պիտի ունենաք , ատով ալ դարձեալ
 ” գոհութիւն մատուցանելու էք Ան-
 ” հուն Բարւոյն , վասն զի շատեր կան
 ” որ այնչափն ալ չունին :

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՔ

» ԱՐԻԱՐՆԵՐ կան, որոնց մտաց խիղճը այնչափ հանգիստ է որ, գրեթէ անոնց սրտերէն ու խօսքերէն ծաւալող խաղաղութեան մինչեւ որ մասնակից չըլլանք, անհնարին է մեզ անոնց մերձիլ: Քանի որ մենակեացը կը խօսէր, ես ալ կ'իմանայի որ ներսիս կիրքերը կը մեղմէին. այլ և երկնից երեսի փոթորիկն անգամ կարծես կը հեռանար անոր ձայնէն. քիչ քիչ ամպերն սկսան փարատիլ, այնչափ որ թոյլ տուին մեզ մեր պատասպարանը ձգելու: Ելանք անտառէն ու սկսանք բարձր լերին մը կրունակը ճանկել: Շունը առջևնուս կ'երթար՝ բերանը ցուպ մը առած, որուն ծայրը կախուած էր մարած լապտերիկը: Իսկ ես Աթալային ձեռքէն բռներ էի, ու երկուքս մէկէն քարողջին ետեւէն կ'երթայինք, որ ստէպ ետին կը դառնար մեզի նայելու համար, ու մեր

Թշուառու թեանց ու երիտասարդու
 թեանը վրայ կաթողին նայուածք մը կը
 նետէր : Գիրք մը կախուած էր ճիտէն,
 ինք ալ ճերմակ գաւազանի մը կը կռթռ-
 նէր : Հասակը բարձր էր, երեսը դեղ-
 նած ու նիհար, և դիմաց տեսիլը իր
 պարզ ու արդարակորով բնութիւնը
 կ'իմացնէր : Անվիշա ծնած մարդու մը,
 անորոշ ու մեռեալ դիմաց գծերը չու-
 նէր, կը տեսնուէր որ խիստ գէշ օրեր
 անցուցած է, և իր ճակատին խորշու-
 մութիւնները Աստուծոյ ու մարդկան
 սիրովն ու առաքինութեամբը առողջա-
 ցած վշտաց վէրքերուն գեղեցիկ սպի-
 ները կը ցուցնէին : Երբոր անշարժ ու
 ոտքի վրայ կեցած հետերնիս կը խօսէր,
 իր երկայն մօրուքը, համեստութեամբ
 վայրայածող աչքերը, ձայնին սիրալիր
 արտասանութիւնը, և մէկ խօսքով ա-
 մեն բան իր վրայ հանդարտ ու վսեմ
 կերպարանք մ'ունէր : Ա՛վ որ տեսած է
 ինձի պէս, հայր Օպրիին իր գաւազա-
 նովն ու ժամագրքովը անասպատին մէջ

Ճանապարհորդելը, երկրիս վրայ ճամբորդութիւն ընող քրիստոնէին վրայ ճշմարիտ գաղափար մը կ'ունենայ :

» | Երան ճամբայներուն վրայ կէս ժամու չափ վտանգաւոր ճամբորդութիւն ընելնուս ետե քարոզչին քարայրը հասանք : Անձրեւին՝ ժայռից վրայէն խլելով գետինը փռած, բաղեղներուն ու խոնաւացեալ լեռնինջներուն՝ վրայ կոխկռտելով ներս մտանք : Այս տեղս միայն փափէյէի տերեւէ շինուած փսիւաթ մը կար, ջրոյ համար չոր դդում մը, քանի մը փայտէ ամաններ, փայտատ մը, ընտանի օձ մը և սեղանի տեղ ծառայող վիմաքարի մը վրայ խաչ մը ու քրիստոնէից գիրքը :

» Հինաւուրց մարդը շուտ մը չոր լիաններով կրակ մը վառեց, երկու քարի մէջ մայիզի հունտ աղաց, և կարկանդակ մը շինեց ու մոխիրին մէջ թաղեց որ եփի : Երբոր այս կարկանդակը կրա-

կին մէջ ոսկիի գոյն առաւ, հացիէ աւ
մաններու մէջ դրուած ընկոյզի սերով
տաք տաք մեզի հրամցուց :

” Գիշերը իր հետը պայծառ ու
յստակ օդ մը բերելուն, մեծ Ոգիին
ծառան մեզի առաջարկեց որ երթանք,
քարայրին մուտքը նստինք : Ուստի ե-
տեւէն գացինք մինչև այն տեղը որ ըն-
դարձակ տեսիլ մը կը ներկայացընէր
առջին : Փոթորկին սպառուածները
խառնափնդոր նետուած էին դէպ ՚ի
արեւելք, կայծակին անտառին մէջ բը-
ռընկցուցած հրդեհին բոցերը դեռ կը
փայլէին հեռուն, բլուրին ներքեւը մայ-
րիներու ամբողջ անտառ մը տղմին մէջ
տապալեր էր, և գետը խառնափնդոր
կը թաւալէր հեղեղկած կաւերը, ծա-
ռոց բուները, անասնոց մարմիններն
ու մեռած ձկները, որոնց արծաթի ու
րովայնը՝ դեռ ջրին երեսը լողալու ա-
տեն կը տեսնուէր :

” Ե՛հա այս տեսարանիս մէջ տեղն էր
որ Աթալա, լերան հին ոգւոյն պատ-

մեց մեր դէպքերուն պատմութիւնը :
 Կարծես թէ ծերոյն սիրտը գորովեցաւ ,
 և արցունքներն իր մօրուացը վրայ վա-
 զեցին : « Որդեակ իմ, ըսաւ Աթալա
 ” յին, ձեր վիշտերը Աստուծոյ նուիրե-
 ” լու էք, որուն փառացը համար
 ” արդէն այդչափ բան ըրած էք. ան ձե-
 ” ղի հանգիստ կը պարգեւէ : Նայեցէք
 ” որ այս անտառները կը միտան, այս ուղ-
 ” խերը կը չորնան, այս ամպերը կը փա-
 ” ըատին, միթէ կը կարծէք որ այսպիսի
 ” փոթորիկ մը հանդարտել կրցողը, մար-
 ” դուս սրտին խռովութիւնները չկրնայ
 ” պիտի խաղաղել : Թէ որ աւելի աղէկ
 ” պատասպարան չունիք, աղջիկս, ես ձե-
 ” ղի տեղիկ մը կը շնորհեմ հօրանիս մէջ,
 ” զորն որ առ Յիսուս Քրիստոս հրաւի-
 ” ըլու բարեբաղդութիւնը ունեցեր
 ” եմ : Կը կրթեմ Շաքթասը, և երբոր
 ” արժանի ըլլայ քեզի կը փեսայացնեմ : ” :
 ” Այս խօսքերուս, ճգնաւորին ծուն-
 կը ինկայ ուրախութեան արցունք թա-
 փելով, իսկ Աթալա մահուան պէս թալ-

կացաւ : Տէրը քաղցրութեամբ մը վեր
 առաւ զիս , և ան ատեն տեսայ որ եր-
 կու ձեռքը կրճատեալ էին : Աթալա ,
 որ շուտ մ'անոր թշուառութիւնը հաս-
 կրցաւ , “ Բարբարոս մարդիկներ ” ըսաց
 պօռալով :

“ Աղջիկս , ըսաւ հայրը քաղցրիկ մը
 ” ժպտելով , չնաշխարհիկ տիրոջս քա-
 ” շածներուն քով աս ի՞նչ պիտոր ըլլայ :
 ” Թէ որ կռապաշտ հնդիկները զիս վըշ-
 ” տացուցին , խեղճ տխմար կոյրեր էին՝
 ” զորոնք օր մը Աստուած պիտի լուսա-
 ” ւորէ : Մանաւանդ թէ աւելի կը սիս
 ” ըեմ զանոնք՝ ինձի ըրած չարիքներնուն
 ” նայելով : Չըկրցայ նստիլ իմ հայրե-
 ” նեացս մէջ՝ ուր դարձեր էի , և ուր
 ” փառաւոր թագուհի մը՝ առաքելու-
 ” թեանս թեթև նշանները տեսնել ու-
 ” զելովը պատուեց զիս : Եւ ի՞նչ աւելի
 ” փառաւոր վարձք կրնայի ընդունիլ
 ” հոս աշխատութեանցս փոխարէն՝ քան
 ” զայն , որ հրաման ընդունեցի մեր կը-
 ” րօնիցը վեհապետէն՝ գերբնական պա-

7 տարագրը այս ծայրատ ձեռուըններովս
 7 մատուցանելու : Այսպիսի սրատիւէ
 7 մը ետև , ալ ուրիշ բան պէտք չէր
 7 ինձի՝ բայց եթէ անոր արժանանալ .
 7 ուստի անոր համար Նոր — Աշխարհը
 7 վերադարձայ , որ կենացս մնացուածը
 7 Աստուծոյս ծառայու թեանը մէջ վճա
 7 րեմ : Երեսուն տարի մը կայ որ այս
 7 առանձնու թեանս մէջ կը բնակիմ , և
 7 վաղը .քսան և երկու տարի պիտոր ը
 7 լայ՝ քանի որ այս քարայրիս տէրն եմ :
 7 Երբոր այս տեղերս հասայ , թափա
 7 ռական ընտանիքներ միայն գտայ , ու
 7 բոնց սովորու թիւնները վայրենական
 7 էին և կեանքերնին թշուառ : Հաս
 7 կըցուցի անոնց խաղաղու թեան ինչ
 7 ըլլալը , և բնու թիւննին սկսաւ կա
 7 մաց կամաց քաղցրանալ . հիմայ միա
 7 տեղ ժողվուած այս լերին ստորոտը
 7 կ'ապրին : Զանացի որ , վրկու թեան
 7 ճամբան սովրեցնելուս ատենը կենաց
 7 առաջին արուեստներն ալ սովրեցնեմ
 7 անոնց՝ բայց առանց շատ խորունկ

" ները երթալու , արգիլեցի այս ազատ
 " մարդիկները ճիշդ պարզութեան այն
 " կէտին , որ միայն կրնայ պատճառ ըլ-
 " լալ մարդուս երջանկութեանը : Իսկ
 " ես վախնալով որ չըլլայ թէ ներկայու-
 " թիւնս անոնց նեղութիւնս պատճա-
 " ուէ , այս քարայրիս ներքեւ քաշուած
 " եմ , ուր որ երբեմն խորհուրդ հար-
 " ցընելու կուգան : Ահա հոս տեղս է
 " որ մարդիկներէ հեռու այս առանձ-
 " նութեանցս մեծութեանը մէջ կը հի-
 " անամ Աստուծոյ վրայ , և կը պատ-
 " րաստիմ մահուան , զոր հինցած օրերս
 " կ'իմացնեն ինձի " :

" Այս խօսքերս լմնցունելուն պէս ,
 միայնակեացը ծնկան վրայ եկաւ , մենք
 ալ անոր օրինակին հետևեցանք : Բարձր
 ձայնով աղօթք մ'ըսկաւ , որուն Աթա-
 լա կը պատասխանէր : Դեռ արեւելից
 կողմը համր փայլակներ երկինքը կը բա-
 նային , արեւմտեան երկնից երեսը ,
 երեք հատ արեգակ միատեղ կը փայ-
 լէին : Փոթորիկէն հալածուած քանի մը

աղուէսներ , վախից եղերբը իրենց սև
կնճիթը կ'երկնցընէին , և բուսոց շարժ-
ման ձայնը կը լսուէր , որոնք երեկոյ-
եան զեփիւռով չորնալով , պառկած ցօ-
ղուննին ամեն կողմէն շտկել կ'ըսկսէին :

» Կրկին քարայրը մտանք , ուր անա-
պատականը նոճիի մամուռներով անկո-
ղին մը պարզեց յարդարեց Աթալային
համար : Խորին թուլութիւն մը նկա-
րուած էր այս օրիորդին աչացն ու շարժ-
մանցը մէջ . անանկ մը կը նայէր հայր
Օսրիին որ կարծես թէ անոր հաղոր-
դելու գաղտնիք մը ունէր . բայց կ'ե-
րեւար թէ բան մը կար որ իրեն ար-
գելք կ'ըլլար . եթէ իմ ներկայութիւնս,
թէ որ և իցէ ամօթխածութիւն մը , և
թէ իր յայտնելուն անօգուտ ըլլալը :
Դէպ 'ի կէս գիշերուն լսեցի որ ելած
էր ու միայնակեացը կը վնասուէր . բայց
այն՝ որովհետև իր անկողինը Աթալային
թողուցած էր , երկնից գեղեցկութիւ-
նը դիտելու և լերան գլուխը Աստու-
ծոյ աղօթք ընելու գացեր էր , և երկ-

բորդ օրը առաւօտուն ինձի ըսաւ որ,
 ամեն ատեն իր սովորութիւնն է եղեր
 նաև ձմեռ ժամանակ անդամ, վասն զի
 շատ կը սիրէր անտառաց կատարներու
 շարժիլը տեսնել, կամ երկնից երեսի
 ամպերուն թռչիլը նկատել, և կամ
 հողմոց ու հեղեղներուն անապատին
 մէջի սպառնալիքը լսել: Ուստի քայրս
 հարկադրեցաւ իր հանգստեան տեղին
 վերադառնալու՝ ուր թմրեցաւ: Աւանդ.
 յուսալից սրտովս, Աթալային տկա
 րութեանը մէջ, թուլութեան անցա
 ւոր նշաններ միայն կրնայի նշմարել:

” Հետևեալ առաւօտուն, կարգի
 նալներուն և ծաղրիչ թռչուններուն
 ճռուողիւններովը բունէս արթնցայ,
 որոնք քարայրը շրջապատող խժենեաց¹
 և դափնիներուն մէջ բունած էին: Գա
 ցի Մակնողլիկի վարդ մը քաղեցի, և ար
 շալուսոյն արտասուօքը թրջած, զետե
 ղեցի զայն անոյշ անոյշ քնացող Աթա

¹ Acacia.

լային վարսիցը մէջ : Կը յուսայի քաղա-
քակցացս աւանդութեանցը նայելով ,
թէ կաթնիկեր մանկան մը ոգին , կաթիլ
մը ցօղոյն հետ այս ծաղկին վրայ իջած
կրնար ըլլալ , և թէ երջանիկ երազ մը
կրնար զանի ապագայ հարսիս ծոցը փո-
խադրել : Յետոյ հիւրընկալուս փնտը-
ռեցի . գտայ զանի որ վերարկուին ծայ-
րերը վերցուցած և գրպանը խօթած ,
ձեռքը համարիչ մը , ծերութենէ ին-
կած մայրիի մը բունին վրայ նստած զիս
կ'ըստասէր : Ինձի առաջարկեց որ քա-
նի որ Աթալա կը քնանար , քարոզու-
թեան երթամ հետը . ընդունեցի անոր
առաջարկութիւնն ու շուտ մը ճամբայ
ելանք :

» | Եռնէն վար իջնալու ատեննիս ,
քանի մը կաղնի նշմարեցի՝ որոնց վրայ
կարծես Ոգիները օտար գրեր գրոշմեր
էին : Անապատականն ըսաւ թէ Հոմե-
րոս անուն նախնի բանաստեղծի մը տու-
ղերն են , և ուրիշ անկէ հին Սողոմոն
անուն բանաստեղծի մը առածները :

Այս ժամանակաց իմաստութեանը ,
այս մամուռէ մաշած ոտանաւոր տու
ղերուն , զանոնք այն տեղ քանդակող
այս ծեր միայնակեցին ու անոնց գրքի
տեղ ծառայող այս հինաւուրց կաղնի-
ներուն մէջ , չեմ գիտեր ի՞նչ խորհրդա-
ւոր ներդաշնակութիւն մը կար : Իր ա-
նունը , տարիքն ու քարոզչութեան թը-
ւականն ալ այս ծառոց բունին մօտ բու-
սած , մարդագեանի եղէգներէն մէկուն
ցօղունին վրայ նշանակուած էին : Այս
ետքի արձանագրութեանս դիւրաբե-
կութեանը վրայ զարմացայ : “ Ինձմէ
” շատ աւելի պիտոր դիմանայ , ըսաւ
” հայրը ինձի , և աւելի արժէք պիտոր
” ունենայ ան , քան թէ իմ ըրած փոքր
” ինչ բարիքս ” :

” Այն տեղէն հովտի մը մուտքը հա-
սանք , ուր հրաշալի գործ մը տեսայ ,
որ էր բնական կամուրջ մը , Վիրգինիոյ
կամրջին յար և նման , որուն վրայօք
գուցէ լրած ես : Մարդիկ՝ որդեակ իմ ,
մանաւանդ քու քաղաքակիցներդ , բը-

նութեան նմանիլ կ'ուզեն շատ անգամ,
 և իրենց պատճէնները գրեթէ միշտ
 փոքր բաներ են. սակայն բնութեան
 համար անանկ չէ. երբոր կ'ուզէ մարդ-
 կան աշխատութեանը նմանցնել անոնց
 ճշմարիտ նախագաղափարներ պարզե-
 ւելով: Հապա, ահա ան ատենն է որ,
 լեռան մը ծայրէն ուրիշ լեռան մը ծայրը
 կամուրջներ կը ձգէ. ամպերուն մէջ
 ճամբայներ կը կախէ, ջրանցքի տեղ
 գետեր կը սփռէ, սիւներու տեղ լեռ-
 ներ կը քանդակէ, և աւազաններու
 տեղ ծովեր կը փորէ:

» Այս կամուրջին մի միայն կամարա-
 կալին տակէն որ անցանք, առջեւնիս
 ուրիշ զարմանալիք մը կար, և այս էր,
 այն առաքելութեան տեղւոյն հնդիկ
 ներուն գերեզմանատունը, և կամ
 ծառատունկ մահու ըսուած տեղը: Հայր
 Օպրին իր նորահաւատ սանուցը հրա-
 ման տուած էր որ, ըստ իւրեանց սովո-
 ըութեան թաղին մեռելնին, և ասան-
 կով իրենց թաղմանց տեղը վայրենի ա-

նուևը պահեն. միայն թէ խաչիւ մը
 սրբագործեր էր այն տեղը¹: Ընդհա-
 նուր վարուցանի դաշտի պէս, որչափ
 որ ընտանիք կար՝ այնչափ թաղ բաժ-
 նուած էր երկրին հողը: Ամեն մէկ բա-
 ժին ինք իր գլխուն անտառիկ մը կը ձե-
 ւացնէր, որուն ծառերը իրենց անկող-
 ներուն ճաշակին համեմատ կը տարբե-
 րէին: Առու մը օձաշաւիղ կը սողոսկէր
 լռիկ մեջիկ այս անտառիկներուն մէջէն,
 և որուն կ'ըսէին Առուակ խաղաղութան:
 Հողուոց այս ծիծաղաշուրթն պատըս-
 պարանը, արեւելից կողմէն այն բնա-
 կան կամուրջովը գոցուած էր, որուն
 տակէն անցեր էինք. հարաւային և հիւ-
 սիսային սահմաններն երկու բարձրա-
 ւանդակ բլուրներով, իսկ արեւմտից կող-
 մէն բաց էր, ուր միայն եղեւիններու
 անտառ մը կար: Այս ծառուոց՝ կարմիր,

¹ Հայր Օսկրին Չինաստանու Յիսուսեանց օրի-
 նակին հետեւէր էր, որ կը ներեն Չինացուոց՝ ազգա-
 կաննին պարտէղներուն մէջ թաղէլ ըստ իւրեանց
 նախնի սովորութեան:

մարմարիոնի գոյնով կանաչ բուները , որոնք մինչև իրենց ծայրը առանց ճիւղերու կը բարձրանային , բարձրաբերձ կոթողներու , սիւներու կը նմանէին , և այս մահուան տաճարին պատշգամբները կը ձևացնէին : Բարեպաշտ երգոցներդաշնակութիւն մը կը թագաւորէր հոն , որ եկեղեցւոյ մը կամարներուն ներքեւէն եկող երգեհոնի խուլ ձայներուն ճիշդ կը նմանէր : Բայց երբոր Դաբիրային մինչև խորերը կը թափանցէիր , ան ատեն՝ միայն թռչնոց գովաբանութիւնները կը լսէիր , որոնք ՚ի յիշատակ մեռելոց յաւիտենական տօն մը կը հանդիսացնէին :

» Այս անտառէն դուրս ելլելնուս՝ առաքելու թեան գիւղը կ'ելլէր դիմացնիս , ծաղկըններով զարդարուած մարգագետնոյ մը մէջ տեղ , լճափանց վրայ շինուած : Մակնողիկներու և մչտագալար կաղնիներու ծառաքտանի մը մէջէն անցնելով կը հասնուէր հոն , որ Քէնդըբին Փլօրիտէն զատող լերանց

կողմի հին ճամբայներէն մէկուն երկու կողմը կը զարդարէին : Հնդիկներն իրենց հովիւը դաշտին վրայ տեսնելուն պէս, աշխատութիւննին ձգելով շուտ մը անոր ընդ առաջ գիմեցին : Ոմանք հանդերձը կը համբուրէին, ոմանք անոր քայլերուն կ'օգնէին, մայրերն իրենց փաքը մանկիկները գրկերնուն մէջ բռնած վեր կը բարձրացնէին, որ Քրիստոսի մարդը ցուցնեն անոնց, որ այն կէտին արցունք կը թափէր : Ար. քալէր՝ և գեղին մէջ անցած դարձած բաներուն վրայօք տեղեկութիւն կ'առնէր. խրատ մը մէկուն կուտար, քաղցրիկ մը միւսը կը յանդիմանէր, ժողվուելու հնձոց, կամ կըթուելու տղայոց, և կամ մխիթարութեան կարօտ վշտաց վրայ կը խօսէր, և իր ամեն խօսքերուն մէջ զԱստուած կը խառնէր :

» Այսպիսի ուղեկիցներով ճամբու վրայ տնկուած խաչափայտի մը քով հասանք : Ահա հոն տեղ. Աստուծոյ պաշտօնեայն սովորութիւն ըրած էր իր կրօ-

նիցը խորհուրդները փառաւորապէս
 մատուցանելու : « Սիրելի նորորդիքդ
 » իմ, ըսաւ քաղմութեան դառնալով,
 » ձեզի եղբայր մը ու քոյր մը եկած են .
 » և երջանկութիւննիս աւելի մեծ ըւ
 » լարուն ապացոյց , կը տեսնեմ որ՝ վե-
 » ռին նախախնամութիւնը երեկ ձեր
 » հունձքը պաշտպաններ է : Ահա ձեզի
 » երկու մեծ պատճառներ՝ որոնց հա-
 » մար գոհութիւն մատուցանել կը
 » պարտաւորիք անոր : Աւստի մատու-
 » ցանենք սուրբ Պատարագը , և ամեն
 » մէկերնիդ խորին ջերմեռանդութիւն
 » մը , կենդանի հաւատք մը , անսահ-
 » ման երախտագիտութիւն մը ու խո-
 » նարհ սիրտ մը նուիրեցէք իրեն » :

» Աւստի քահանան շուտ մը թթենիի
 կեղևէ ձերմակ նափորտ մը կը հագնի խա-
 չին ոտքին տակն ըլլող տապանակի մը մէ-
 ջէն սուրբ անօթները դուրս կը հանուի ,
 ապառաժի մը մէկ քառորդին վրայ սեղա-
 նը կը պատրաստուի , մօտակայ ուղիսէն
 ջուրը կը քաշուի , և վայրի որթի ողկոյզ

մը պատարագին գինին կը պատրաստէ :
Բարձր խոտերուն մէջ ամենքս ալ ծնկան
վրայ կը նստինք . խորհուրդը կ'ըսկսի :

» | Եռներուն ետեէն փայլող ար-
շալոյսը , արևելեան երկնից երեսը կը
բռնկցնէր : Առանձնու թեան մէջ ամեն
բան սսկի կամ վարդ կը նմանէր : Այս-
չափ փառօք նախազգուած պայծառ
աստղը , ելաւ վերջապէս լուսոյ ան-
դունդէն , և իր առաջին ճառագայթը
շիտակ այն սուրբ նշխարքին վրայ զար-
կաւ , որն որ քահանայն ճիշդ նոյն կէ-
տին օդոյն մէջ կը բարձրացընէր : Ո՛վ
կրօնից գեղեցկութիւն , ո՛վ քրիստոնէ-
ական հաւատոյ գերազանցութիւն , որ
ծերունի անապատական մը պատարագի
պաշտօնեայ , ապառաժ մը իբրեւ խո-
րան , անապատ մը իբրեւ եկեղեցի , և
անմեղ վայրենիներ հանդիսական ունի :
Ո՛չ . չեմ երկուանար ամենեւին՝ թէ այն
կէտին որ մենք դէսլ 'ի երկիր խոնար-
հեցանք , այն ահագին խորհուրդը կա-
տարած , և թէ Աստուած աշխարհիս

վրայ իջած չըլլայ . վասն զի արդէն իմա-
ցայ որ նոյն իսկ իմ սրտիս մէջ կ'իջնէր :

« Պատարագէն ետեւ , ուր ինձի հա-
մար Լօբէզլի դուստրը միայն կը պակ-
սէր , գիւզը գացիմք : Հոն տեղ ընկե-
րական և բնական կենաց ամենէն սրը-
տաշարժ խառնուրդը կը թագաւորէր :
Հին անապատին նոճեատանին մէկ ան-
կիւնը , նոր յառաջ եկած մշակութիւն
մը կը տեսնուէր . սակեգոյն հասկերը՝
ընկած կաղնիի մը բունին վրայ խոնած
էին . և երեքդարեան կաղնիին տեղը մի
միայն ամուռան բողբոջ մը կը բռնէր :
Ամեն կողմէն կը տեսնուէր որ բոցերու
յանձնուած անտառները օդոց մէջ
թանձր մուխեր կը բարձրացընէին , և
արօրը՝ որ ծանր ծանր կը պտըտէր ա-
նոնց արմատոցը կտորվանքներուն մէջ :
Անդաջափները երկայն շղթայներով կը
պտըտէին երկիրը չափերու , իրաւարար-
ները առաջին կայուածաափրու թիւն-
ները կը հաստատէին . թռչունն իր բոյնը
կը թողուր , վայրենի գաղանին որջը խոր-

ճիթի մը կը փոխուէր, դարբնոցներուն սալերուն բոմբիւնը կը լսուէր, և կաջիններու հարուածները՝ վերջին անգամին համար արձագանգները կը հընչեցընէին, որոնք իրենց պատասպարան ըլլող ծառոց հետ հոգի կուտային :

» Օ՛ մայլելով կը թափառէի այս տեսարաններուս մէջ, որոնք աւելի կը քաղցրանային Աթալային պատկերովն ու այն գեղեցիկ երջանկութեան երազներովը, որոնցմով սիրտս կ'օրորէի, կը զարմանայի վայրենի կենաց վրայ քրիստոնէութեան տարած յաղթութեանը. կը տեսնէի որ վայրենին կրօնից ձայնովը քաղաքակրթութեան կը մօտենար, մարդուս և երկրին առաջին հարսանեացը ներկայ էի : Մարդը՝ այս մեծ պայմանագրով իր քրտանց ժառանգութիւնը երկրիս կը յանձնէր, հողն ալ՝ անոր փոխարէն կը պարտաւորէր, հաւատարմութեամբ բերել մարդուն հունձերը, զաւկըններն ու ոսկերոտին :

» Սակայն քարոզչին երախայ մը բե-

րին , որ ականակիտ ջրի մը ակունքին եւ
 զերբը , ծաղկափթիթ յասմիկներու մէջ
 մկրտեց . երբ անդին դագաղ մը՝ խաղուց
 և երկանց մէջ տեղը դէպ ՚ի մահուան
 ծառատունկը կ'երթար . երկու ամուսին
 ներ հարսանեկան օրհնութիւնը ընդու
 նեցին կաղնիի մը տակ , և յետոյ դացինք
 զանոնք անապատին մէկ անկիւնը տեղա
 ւորեցինք : Հովիւը առջենուս կ'ընթա
 նար , երկու կողմի ժայռն ալ , ծառն ալ ,
 աղբիւրն ալ օրհնելով . ինչպէս ատեն մը
 քրիստոնէից գրքին նայելով , Ադամայ
 ժառանգութիւն տալու ատեն , Ատ
 ուած , անմչակ երկիրը օրհնեց : Այս
 յառաջ խաղալը , որ խառն ՚ի խառն իր
 հօտերովը ժայռէ ժայռ իր պատկառելի
 պետին ընթացքին կը հետեւէր , աշխար
 հիս առաջին գերդաստանաց պանդխտու
 թիւնները կը ներկայացնէին աղէխորով
 սրտիս , այն ատենն որ Սեմ , իր զաւ
 կրներովը անծանօթ աշխարհիս մէջ ա
 ռաջ կը քայլէր , իրեն յառաջընթաց ա
 րեգական հետեւելով :

" Այս սուրբ անապատականէն հաս-
 կընալ ու զեցի թէ ի՞նչպէս կը կառավա-
 րէր իր սաները . մեծաւ բերկրու թեամբ
 այսպէս պատասխանեց հարցմանս : " Ես
 " անոնց ամենև ին օրէնք մը սոււած չեմ .
 " այլ սովորեցուցած եմ միայն իրար սի-
 " բեղ , Աստուծոյ աղօթեղ , և ասկէ ա-
 " ղէկ կեանքի մը յուսալ . աշխարհիս
 " բոլոր օրէնքները ասոնց մէջն են : Գե-
 " ղին մէջ տեղը բոլոր հիւզերէն մեծ
 " խրճիթ մը կը տեսնես . անձրևի ասուն
 " մեզի մատուռի տեղ կը ծառայէ : Գի-
 " շեր ցորեկ հոն կը ժողվուին զԱստ-
 " ոււած գովաբանելու համար . և երբ
 " ես հոն չեմ , ծեր մը կայ որ աղօթք
 " կ'ընէ . վասն զի ծերու թիւնը՝ մայրու-
 " թեան պէս կերպ մը քահանայու թիւն
 " է : Ետքը դաշար կ'երթան աշխատե-
 " լու , և թէ որ սուանձին կալուածքի
 " բաժնոււած ալէ դաշար , սակայն ամենն
 " ալ ընկերական խնայու թեան վարժե-
 " լու համար , բոլոր հունձերը հասա-
 " րակաց շտեմարաններուն մէջ կը լեց-

” վին , եղբայրական միութիւնը հաս-
 ” տատուն պահելու համար : Չորս հաս-
 ” ծեր՝ արօրադրութեան արդիւնքը հա-
 ” լասարապէս կը բաժնեն : Աւելցնւ-
 ” ասոնց վրայ կրօնական հանդէսները ,
 ” շատ մը երգերը , այն խաչն՝ ուր պա-
 ” տարագի խորհուրդը մատուցի , այն
 ” մատաղատունկ կնձնին՝ սրուն տակ ա-
 ” ղէկ օգերուն քարոզ կուտամ , ցորենի
 ” դաշտերնուս խիտ մօտիկ ըլլող մեր
 ” գերեզմանները , մեր գետերն՝ ուր
 ” կ'ընկղմեմ մկրտութեան համար մեր
 ” երախայները , և այս նոր Բեթանիոյ
 ” Սուրբ Յովհաննէսները , ան ատեն
 ” Յիսուսի Քրիստոսի այս թագաւո-
 ” լութեանը վրայօք ճշմարիտ գաղա-
 ” փար մը կրնաս ունենալ ” :

” Արայնակեցին խօսքերը յաիշտա-
 կեցին զիս , ու ան ատեն իմացայ որ այս
 զբաղեալ ու կայուն կենցաղաւարու-
 թիւնը , վայրենիի մը անպարապ ու թա-
 փառական կեանքէն ճրջափ վեր էր :

” Ա՛հ . սիւ Ռընէ , ոչ երբէք Նախա-

խնամութեան դէմ տրտունջ մը կ'ընեմ։
 Բայց կը խոստովանիմ ալ որ, չեմ կրնար
 այս աւետարանական ընկերութիւնը
 յիշել՝ և վշտաց դառնութիւնը չզգալ։
 Իրան որ հիւղ մը՝ Աթալային հետ այս
 ամիսնց վրայ, ի՛նչ երջանիկ կեանք պիտի
 պարգևէր հիգիս։ Հոն՝ բոլոր արշա-
 ւանքներս կը լմննային, հոն՝ հարսի մը
 հետ, մարդկան անծանօթ, երջանկու-
 թիւնս անտառաց խորշերուն մէջ պա-
 հելով, կ'անցնէի կը հոսէի այն գետե-
 րուն նման՝ որոնք անապատին մէջ սոսկ
 անուն մ'ալ չունին։ Այս խաղաղու-
 թեանս տեղ, որ ան ատեն կ'իշխէի ան-
 ձամբ անձին խոստանալ, ի՛նչ վրդով-
 մանց մէջ չանցուցի արդեօք օրերս։ Բառ-
 դին մշտնջենական խաղաղիկ եղած ամեն
 ծովափանց վրայ խորտակուած, երկար
 ատեն հայրենիքէս հալածուած, աւե-
 րակ դարձած խրճիթ մը ու գերեզման
 մտած բարեկամներ գտնելով դառնա-
 լուս . . . տես ինչ պիտոր ըլլայ եղեր
 Շաքթասին ճակատագիրը։

ԵՂԵՐԱՀԱՆԳԻՍԱԸ

“ Թի և երջանկու թեանս երազը
 խիստ ազդու էր, սակայն խիստ ալքիչ
 տւեց. և անկէ արթննալուս ժամը զիս
 միայնակեցին խրճթին մէջ կ'ըստասէ ե-
 ղեր: Աէս աւուր ատեն հոն հասնե-
 լուս, շատ զարմացայ թէ ինչո՞ւ Աթու-
 լան չեմ տեսներ որ ինձի ընդ առաջ
 դիմէ. չեմ գիտեր ի՞նչ յանկարծական
 սոսկում մը պատեց զիս: Քարայրին մօ-
 տենալուս, չէի համարձակեր Լօբէզին
 գուստորը կանչելու. նմանապէս երեւա-
 կայութիւնս ալ զարհուրած էր ազա-
 ղակներուս կամ ձայնէն, կամ անոնց
 յաջորդելու լուութենէն: Այլ և քա-
 րայրին մուտքին ներսի դին թագաւո-
 րող խաւարէն ալ աւելի զարհուրած
 ըսի քարոզչին. “ Ո՞վ դու. որուն եր-
 ” կինք կ'ընկերանայ ու քաջալերութիւն
 ” կուտայ, թափանցէ՛ սա ստուերաց
 ” մէջ ”:

” Ա՛վ. կրից գերի ըլլողները ո՞րչափ
 տկար են : Բայց ընդ հակառակն Աստու-
 ծոյ ապաւինողները ո՞րչափ քաջասիրտ
 են : Աւելի քաջութիւնն կար այն եօթա-
 նասունն և երեք հաս տարիներով թոռ-
 մած սրտին մէջ, քան թէ իմ պատանե-
 կութեանս բոլոր եռանդեանը մէջ : Խա-
 ղաղութեան մարդը այրին մէջ մտաւ,
 իսկ ես ահ ու դողով լեցուած դուրսը
 կեցայ : Քիչ մը ետքը՝ սղբոց կամ գան-
 դատի ձայներու նման տկար մնջիւնն մը
 ելաւ քարայրին խորութենէն, ու եկաւ
 ականջիս դպաւ : Աւտի աղաղակ մը
 ձգեցի և զօրութիւնս ժողվելով քա-
 րայրին մթութեանը մէջ դիմեցի . . .
 ան՛հարցս Ռէինները, դո՛ւք միայն գի-
 տէք աչքիս դպած տեսարանը :

” Միայնակեացը մայրի ջահ մը բը-
 ռնկցուցեր էր, և դողգոջուն ձեռքով
 մը Աթալային անկողնոյն վերեւ կը բըռ-
 ներ : Այն գեղեցիկ և մանկահասակ օ-
 բիորդը՝ արմնկտեղ վրայ կը թընկելով
 կէս մը ելած, գալկացեալ և հերարձակ

կերևար : Տաժանելի քրտինքի մը կա-
թիլներ ճակտին վրայ կը փայլէին . իր
կէս մտրած աչուրները դեռ կը ջանային
սիրոյ ցոյց մը տալ ինձի , և բերանը
փորձ կը փորձէր ժպտելու : Իբրև շան
թահար , աչուրներս անթարթ , թևերս
սրարզած , շրթուներս կիսաբաց , անշարժ
կեցած էի : Քիչ մը ատեն այս ցաւալի
տեսարանիս երեք անձանցը մէջ խոր լը-
ռութիւն մը թափաւ որեց : Նախ և ա-
ռաջ միայնակեացը քակեց այն լըռ-
թեան կապն ու ըսաւ : « Յոգնու թե՛նէն
» առաջ եկած տենդ մը ըլլալու է աս .
» և թէ որ Աստուծոյ կամայը ապաւի-
» նինք , պիտոր գթաց վրանիս » :

» Այս խօսքերէս սրտիս մէջ կանկ
առած արիւնը նորէն շրջան ընել սկսաւ .
և վայրենւոյ մը փոփոխականութեամբը
չուտ մը ստատիկ երկիւղէն՝ ծայրացեալ
վստահութեան անցայ . բայց Աթալա
զիս երկար ատեն չձգեց հսն : Տրտում
տխուր գլուխը շարժելով անկողնոյն մօ-
տենալու ակնարկու թիւն մ'ըրաւ մեզի :

” Հայր իմ, ըսաւ մարած ձայնով մը
 ” կրօնաւորին խօսելով, մահուան կէ-
 ” տին մօտեցած եմ: Ա՛յլ Շարժաս, ա-
 ” ռանց յուսահատելու մտիկ ըրէ այն
 ” չարագուշակ գաղտնիքը՝ որ քեզմէ
 ” պահած էի, անոր համար միայն որ քեզ
 ” շատ թշուառ ջընեմ, ու մօրս հնա-
 ” ղանդիմ: Զանա՛ որ խօսքերս ջընդմիջես
 ” ցաւ ոց նշաններով, որոնք կենացս մը
 ” նայեալ քիչ մը ժամանակը պիտի երա-
 ” գեն: Պատմելու շատ բաներ ունիմ,
 ” և սրտիս այս բաբախմունքը որ դադրե-
 ” լու Վերայ են . . . չեմ գիտեր ինչ ցուրտ
 ” բեռով մը՝ զոր կուրծքս հազիւ թէ
 ” կը վերցընէ . . . կ'իմանամ որ ճիշդ հի-
 ” մայ է արատրալու ժամանակը ”:

” Քանի մը րոպէ լուռ թէնէ ետեւ,
 այսպէս շարունակեց Աթալա: “ Տխուր
 ” ճակատագիրս, գրեթէ տակաւին աչ-
 ” խարհիս լոյսը չտեսած սկսաւ: Մայրս
 ” թշուառութեամբ յղացաւ զիս. խիստ
 ” շատ յոգնեցուցի ես իր արգանդը, և
 ” ընդերաց անտանելի ցաւերով ու դը-

" ժուարու թեամբ աշխարհք բերաւ
 " զիս . ամեն մարդ յոյսը կտրեց կենացս
 " վրայ : Ուստի կենացս օրերը փրկելու
 " համար մայրս ուխտ մը ըրաւ . խօսք
 " տուաւ հրեշտակաց թագուհւոյն որ
 " կուսու թիւնս անոր նուիրեմ, թէ որ
 " մահու ընէ ազատիմ . . . ուխտ աղէտաւ
 " լի , որ զիս գերեզման կը գահավիժէ :
 " Տասն և վեցերորդ տարիքս կը մըտ
 " նէի , երբ մայրս կորուսի . մեռնելէն
 " քանի մը ժամ առաջ իր մահճին քով
 " կանչեց զիս : — Աղջիկս , ըսաւ ինձի
 " քարոզչի մը առջին՝ որ իր վերջին ժա
 " մերը մխիթարելու համար քոյն էր ե
 " կած . աղջիկս , դուն գիտես թէ ինչ
 " ուխտ ըրած եմ քեզի համար . միթէ
 " կ'ուզես մայրդ սուտ հանել . ո՛վ իմս
 " Աթալա , անանկ աշխարհի մը մէջ կը
 " ձգեմ գքեզ , որ քրիստոնէուհի մը ու
 " նենալու արժանի չէ . այս կռապաշա
 " ներուն մէջ տեղը՝ որ իմ և հօրդ Աս
 " տուածը կ'արհամարհեն , այն Աս
 " տուածը որ քեզի արեւ շնորհելէն

" զատ՝ գրեթէ հրաշքով բաշխեց կեանք
 " բըզք քեզի : Ե՛հ, սիրելի որդեակ .
 " կուսական քողքն ընդունելովդ խորճը
 " թի մը հագերէն և մօրդ արդանոգը
 " տակն ու վրայ ընող մահառիթ վշտե
 " ընն հրաժարած կըլլաս : Եկն՛ր ու
 " ընմն սիրելիս , եկն՛ր երդում ըրէ այս
 " Փրկչական պատկերքին վրայ , այս սուրբ
 " քահանային ու հոգին աւանդող մօրդ
 " ձեռացը մէջ , թէ ոչ երբէք պիտի սը
 " տես զիս երկնից առջին : Մտածէ՛ որ
 " ես քեզի համար կեանքովս վտանգե
 " ցայ , որ քու օրերդ ազատեմ , և թէ
 " խոստամունքս եթէ չընես , յաւիտե
 " նական տանջանայ մէջ պիտի խորա
 " սու զես մօրդ հոգին — :

" Ա՛յլ մայր , մայր . . . ինչո՞ւ համար
 " այսպէս խօսեցար , ո՛վ կրօնք , միան
 " գամայն վշտացս ու երջանկու թեանս
 " պատճառ , որ զիս կը կորսնցընես ու
 " կը մխիթարես . . . : Գն՛ն ալ , սիրուն
 " և ախն՛ր առարկայ այն կրից՝ որ զիս կը
 " մաշեցնէ մինչև իսկ մահուան գիրկը ,

" դուն նմ Շարժաս, լու կը տեսնես
 " հիմայ, թէ մեր ճակատագրին խըւ
 " տութեան պատճառն ի՞նչ է եղեր... :
 " Արտասուաց մէջ ընկղմելով, ու մայ
 " բենի գրկաց մէջ դիմելով, ու զածնին
 " խոստացայ . քարոզիչն ալ ահարկու
 " խօսքեր արտաբերեց վրաս, և ձեռքս
 " առաւ այս կրօնական զգեստը որ զիս
 " յաւերժապէս կը կապէ : Մայրս ալ իր
 " անէծքովն սպառնացաւ վրաս, եթէ
 " երբէք իշխէի ուխտերուս կապը խը
 " զել, և կրօնքս հալածող վայրենեաց
 " գէմ անդրժեղի գաղտնիք մը յանձնե
 " լն ետքը, զիս գրկացը մէջ բռնելով
 " հոգին աւանդեց :

" Ասիս և առաջ չկրցայ երգմանցս
 " վտանգը հասկնալ : Եռանդալից, ճըւ
 " մարիս քրիստոնէուհի և երակացս
 " մէջ շրջան ընող սպանխացի արեամբը
 " խրոխտ, ձեռքս ընդունելու անար
 " ժան մարդիկ միայն կրցայ տեսնել
 " բոլորտիքս . ան ստեն երջանիկ սե
 " պեցի ես զիս, մօրս Աստուծմէն զատ

” փեսայ չունենալու համար : Տեսայ
 ” զքեզ, դեռափթիթ և գեղեցիկ կա-
 ” ընաւոր, գորովեցայ վիճակիդ վրայ,
 ” համարձակեցայ անտառին փայտիցը
 ” առջին հետդ խօսակցելու, և ահա
 ” ան ատեն միայն կրցայ իմանալ ուխ-
 ” տերուս բոլոր ծանրութիւնը ” :

” Երբոր Աթալա այս խօսքերս վեր-
 ջացուց, ձեռքերս իրար կապելով, և
 սպառնալից աչքով մը քարոզչին նա-
 յելով պօռացի : “ Ահա՛, ահա՛ այն կը-
 ” րօնքը որ այսչափ գովեցիր ինձի, կոր-
 ” սուի այն երդումը որ Աթալաս ինձ-
 ” մէ կը վերցրնէ . . . կորսուի այն Աս-
 ” տուածը որ բնութեան կը հակառա-
 ” կի՛ . . . մարդ, քահանայ, ի՞նչ, ի՞նչ
 ” ընելու համար այս անտառներուս
 ” մէջ եկեր ես դուն ” :

“ Քեզ ազատելու, ըսաւ ծերը ա-
 ” հարկու ձայնով մը, կիրքերդ զսպե-
 ” լու, և արգելք ըլլալու համար քեզի
 ” սով հայհոյիչ, որ երկնային բարկու-
 ” թիւնը վրայդ չբաշէս : Ի՞նչ աղէկ կը

" վայլէ քեզ, հաղիւ հազ կենաց մէջ
 " մտած երիտասարդ, որ այսպիսի բռ-
 " զոք ընես վշտացդ վրայ : Ո՞ւր են քա-
 " շած տառապանքիդ նշանները, ո՞ւր
 " են կրած անիրաւութիւններդ, ո՞ւր
 " են առաքինութիւններդ, որ միայն
 " քիչ մը իրաւունք պիտի տային քեզի՝
 " ամբաստանելու : Ի՞նչ ծառայութիւն
 " ըրած ես, ի՞նչ բարիք գործած ես, էհ
 " թշուառացեալ, կիրքեր միայն կը
 " տեսնեմ վրադ, և ի՞նչպէս կը յան-
 " դըգնիս երկնից դէմ բողոքելու : Երբ
 " որ դուն ալ հայր Օպրիին պէս երե-
 " սուն հատ աքսորանաց տարիներ ան-
 " ցուցած ըլլայիր լերանց մէջ, ան ա-
 " տեն սյսչափ չպիտի արտորայիր Նա-
 " խախնամութեան դիտաւորութիւնը
 " դատելու, ան ատեն պիտի հասկը-
 " նայիր որ բան մը չգիտես, բան մը
 " չես, և թէ չկան այնպիսի սաստիկ
 " պատիժներ, չկան այնչափ ահարկու-
 " չարիք՝ որոնք այս ապականեալ մար-
 " մինը արժանի չըլլայ քաշելու " :

"Օ՛երու՛նւոյն աչքերէն՝ ցայտող
 կայծակները, իր կուրծքը ծեծող մօ-
 լութիւնը և շանթահարիչ խօսքերը Աստու-
 ծոյ մը կը նմանեցնէին զինքը : Իր վսե-
 մական փառքէն յաղթահարուած ծուռ
 կը ինկայ, և բարկութեանս համար նե-
 րումն խնդրեցի : "Արդեակ իմ, ըսաւ
 " անանկ քաղցր ձայնով մը . որ ապա
 " շաւր հօգւոյս մէջ մտաւ . սրդեակ
 " իմ, չէ թէ ինձի համար քեզ յանդի-
 " մանեցի : Եղնկ . իրաւունք ունիս
 " սիրելի՛ որդեակ . խիստ քիչ բան ընե-
 " լու եկած եմ ես այս անտառներուս
 " մէջ, և Աստուած ինձմէ աւելի ա-
 " նարժան ծառայ չունի : Բայց սրդեակ
 " երկինքը, տեսար երկինքը . ահա անոր
 " դէմ միայն ամբաստանելու չէ . ներէ
 " ինձի, եթէ քեզի դէմ պակասաւոր
 " գանուեցայ . բայց քրոջդ միտ դնենք .
 " գուցէ ճար մը կ'ըլլայ . յոյսերնէս չը-
 " թու լնանք . Շարժաս . իրաւ որ շատ
 " սրբազան կրօնք մ'է այս, որ յոյսը ա-
 " ռաքինութեանց դատակից ըրեր է " :

“Դեռ ահասակ բարեկամս, պատաս-
 ՚ իանեց Աթալա, դուն պատերազմ
 ՚ ներուս ականատես եղար, բայց ա-
 ՚ նոնց փոքրագոյն մասը կրցար տես-
 ՚ նել, վասն զի մնացածը քեզմէ կը
 ՚ ծածկէի: Ո՛չ. այն սեւ գերին որ Ֆլու-
 ՚ ռիտի կրակ կտրած աւազներն իր քրո-
 ՚ տինքովը կ’սուսէ, աւելի քիչ թը-
 ՚ շուսու է քան թէ Աթալա: Քեզ
 ՚ փախչելու յորդորելով, սակայն վըս-
 ՚ տահ ալ ըլլալով որ ես պիտի մեռնէի
 ՚ ինձմէ հեռանալուդ, հետդ անապա-
 ՚ ար փախչելու վախնալով, բայց միշտ
 ՚ անտառաց հովանիներուն ետեւէն
 ՚ սաստիկ բազմանքէս հեւալով . . .
 ՚ անհ. եթէ միայն ծնողքէ, բարեկամ
 ՚ ներքէ, հայրենիքէ զատուիլ պէտք ե-
 ՚ ղած ըլլա՛ր, և մինչև անգամ (զար-
 ՚ հուրելի՛ բան) նոյն իսկ հոգիս միայն
 ՚ եթէ ձեռքէ հանել պէտք ըլլա՛ր . . .
 ՚ բայց ստուերդ ս’լ մայր, քու ստուերդ
 ՚ միշտ քովս մօտիկ էր, և իր տանջանք-
 ՚ ներովը զես միշտ կը յանդիմանէր:

” Ողբերուդ, լացերուդ ձայնը կը լսէի.
 ” դժոխային բոցերուն զքեզ հափափե-
 ” լը կը տեսնէի : Գիշերներս ցամաք էին
 ” և առ աչօք տեսիլներով լեցուն, իսկ
 ” ցորեկներս բոլոր վշտագին. հրատապ
 ” մորթոյս վրայ իյնող ցօղը կը չորնար,
 ” շրթունքս քամիներուն դէմ կը բանա-
 ” յի, իսկ անոնք փոխանակ զիս զովացը-
 ” նելու, շնչոյս կրակէն կ'երէին կը մըր-
 ” կէին : Ո՞րչափ արդեօք կը տագնապէի,
 ” մարդիկներէ հեռու, խորին առանձ-
 ” նու թեանց մէջ զքեզ շարունակ քովս
 ” տեսնելուս, և երկուքներնուս մէջ
 ” մշտապէս աննահանջելի պատուարմը
 ” գտնելուս : Կեանքս քեզի մօտ անցը-
 ” նել, քու գերուհւոյդ պէս քեզի ծա-
 ” ուայել, տիեզերաց անձանօթ մէկ ան-
 ” կիւնը կերակուրդ ու անկողինդ պատ-
 ” ըաստել, ամենամեծ երջանկութիւն
 ” պիտի սեպուէին ինձի, այս երջան-
 ” կու թեանս կը դպչէի, բայց չէի կըր-
 ” նար վայելել : Արդեօք ի՞նչ դիտաւ ու
 ” ըու թիւններ չերկնեցի, ի՞նչ երազներ

Դ չեւան արդեօք այս ախուր սրտէն :
 Դ Երբեմն աչքերս վրադ հաստատելով,
 Դ այնպիսի բաներու կը փափաքէի, որ
 Դ այնչափ յիմարական էին՝ որչափ որ ալ
 Դ սճրալից, երբեմն կ'ուզէի որ դու և
 Դ ես աշխարհիս վրայ մի միայն կենսա-
 Դ կան էակներն ըլլայինք, երբեմն ալ
 Դ ահուելի յափշտակութեանցս մէջ զիս
 Դ արգիլող գերագոյն զօրութիւն մը ի-
 Դ մանալով, բաղձալիք կ'ընէի որ այն
 Դ գերագոյն զօրութիւնը ոչնչանար,
 Դ միայն թէ ես գրկացդ մէջ սեղմուե-
 Դ լով, անդունդէ անդունդ գլորէինք
 Դ Աստուծոյ ու աշխարհիս կտորուանք-
 Դ ներուն հետ, նոյն իսկ հիմայ . . .
 Դ կ'ուզէք որ ըսեմ, նոյն իսկ հիմայ՝ որ
 Դ յաւիտենականութիւնը զիս պիտի
 Դ կլկէ, հիմայ՝ որ անաչառ դատաւորին
 Դ պիտի ներկայանամ, այս կէտիս չէ՞ որ
 Դ մօրս կամացը հնազանդելու համար
 Դ ուրախութեամբ կը տեսնեմ որ կու-
 Դ սութիւնս՝ կեանքս կը լափլիզէ . . .
 Դ շատ աղէկ, ահա այս կէտիս կ'ըսեմ,

" անհարկու հակասու թեամբ մը , խիստ
 " մեծ ցաւ կ'ըզգամք քեզի վիճակեալ
 " չըլլալուս վրայ " :

" Աղջիկս , ըսաւ քարոզիչը անոր խօս
 " քը ընդմիջելով . սրտիդ ցաւը քեզ կը
 " մտորեցնէ : Այս կրից առաւելու
 " թիւնը՝ որուն որ դունք քեզ այդչափ
 " տուած ես , խիստ քիչ անգամ կրնայ
 " արդարանալ , բնու թեան մէջ չկրնար
 " գտուիլ անգամ . և այս կողմանէ ալ
 " խիստ քիչ մեղապարտ է Աստուծոյ ա
 " ջացը առջին , վասն զի աւելի հոգւոյն
 " մէջ գտնուած թերու թիւն մ'է՛ք քան
 " թէ սրտի մը մտու թիւն : Ուստի պէտք
 " է որ հեռացնես քեզմէ այս բարկու
 " թիւնները , որ ոչ երբէք անմեղու
 " թեանդ արժանի են : Այլ և սիրելի
 " աղջիկս , ուժգին երեւակայու թիւնդ
 " շատ աղմկեր է զքեզ ու խտիցդ հա
 " մար : Մարդկային հնարաւորութենէ
 " վեր ողջակէզ ոչ երբէք կը խնդրէ կը
 " բոնքը : Իր իրաւացի յօժարութիւն
 " ները , անոր չափաւոր առաքինու

77 թիւնները , կարծեցեալ դիւցազնու
 78 թեան մը վերացեալ բաղձանքներէն
 79 և բռնադատեալ առաքինու թիւննե-
 80 ՚րէն շատ վեր են : Եթէ չկրնայիր ծան-
 81 ՚րու թիւնը տանիլ , ապա՛ն . խեղճ ոչ
 82 ՚խար մոլորեալ , բարի Հովիւը քեզ կը
 83 ՚փնտրուէր ու վերստին հօտդ կը տա-
 84 ՚նէր : Ապաշաւանաց գանձերը բաց
 85 ՚էին քեզի . մարդկան աչացը առջին
 86 ՚մեր յանցանքները լուալու համար
 87 ՚արեան ուղիներ պէտք են . բայց Աս-
 88 ՚տուծոյ առջին մի միայն կաթիլ մը ար-
 89 ՚տասուաց կը բաւէ : Աստահ եղիր ու-
 90 ՚րեմն անջիկս , հիմայ վիճակդ անդոր-
 91 ՚րու թիւն կ'ուզէ . դիմենք առ Աստ-
 92 ՚տուած , որ միայն կարող է բժշկել
 93 ՚իր ծառայիցը բոլոր վերքերը : Թէ որ
 94 ՚ինք , ինչպէս որ կը յուսամ , կամք կ'ը-
 95 ՚նէ որ դուն այս հիւանդու թեռնէս
 96 ՚գլուխ ազատես , ան ատեն Քէպէքի
 97 ՚Արքեպիսկոպոսին կը գրեմ , կ'իմացը-
 98 ՚նեմ , քեզ ուխտերէդ զերծ կացնելու
 99 ՚պէտք եղած կարողու թիւնները ունի

” ան . մանաւանդ որ քու ուխտդ ալ
 ” պարզ բան մ'է . ան ատեն դուն ալ
 ” Շաքթասին փեսայիդ հետ օրերնիդ
 ” կեանքերնիդ քովս կը վերջացնէք ” :

” Օ՛երունւոյն այս խօսքերուն վրայ
 սաստիկ ցնցիւն մը եկաւ Աթալաի վը-
 րայ . ուսկից երբոր հանդարտեցաւ ,
 զարհուրելի ցաւոց նշաններ տալու հա-
 մար էր միայն : “ Ի՛նչ , ըսաւ ձեռուը-
 ” ները ցաւագին իրար կապելով . դեղ ,
 ” ճար կայ եղեր . ես ուխտերէս ազատ
 ” մնալ կրնամ եղեր ” : “ Այո՛ անշիկս ,
 ” ըսաւ ծերը . և արդէն հիմայ ալ կրը-
 ” նաս ” : “ Շատ ուշ է , շատ ուշ է պօ-
 ” ռայ Աթալա . ո՛հ , պէտք է որ մեռ-
 ” նիմ ճիշդ այն կէտին՝ որ կ'իմանամ
 ” թէ երջանիկ պիտի կարենամ եղեր
 ” ըլլալ : Ինչո՞ւ համար այս սուրբ ծե-
 ” րունին քիչ մ'ալ կանուխ չեմ ճանչ-
 ” ցած : Այսօր ի՛նչ երջանկու թեան մէջ
 ” պիտի վայելէի քեզի , քրիստոնեայ ե-
 ” ղած Շաքթասիդ հետ . . . այս օգոս-
 ” տափառ քահանայիս ձեռօքը մխիթա

” բոււած , ապահոված . . . այս անապա-
 ” տիս մէջ . . . մշտապէս . . . ո՛հ յիրաւի
 ” ի՛նչ մեծ երջանկու թիւն պիտի ըլլար ” :
 “ Հանդարտէ՛ , ըսի վատաբախտիկ օրի-
 ” որդին մէկ ձեռքը բռնելով . հանդար-
 ” տէ՛ , այն երջանկու թիւնը . ալ պիտի
 ” ճաշակենք այն երջանկու թիւնը ” :
 “ Ա՛յ . ո՛չ երբէք , ըսաւ Աթալա ” : “ Եւ
 ” ինչո՞ւ համար , պատասխանեցի ես ” :
 “ Դուն ամեն բան չես գիտեր , պօռաց
 ” կոյսը . երեկուան օրն էր . . . փոթորի-
 ” կին ատենը . . . ուխտերս բռնաբարե-
 ” լու վրայ էի . մայրս դժոխային կատաղի
 ” բոցերուն մատնելու վրայ էի . դեռ անոր
 ” անէծքը վրաս էր . դեռ կեանքս ազա-
 ” տող Աստուծոյս առջին ատելն կը մտա-
 ” բերէի . . . երբոր դուն դողդոջուն չըր-
 ” թունքս կը համբուրէիր , դուն չէիր
 ” գիտեր , չէիր գիտեր թէ մահը գըր-
 ” կած ես . . . ” : “ Ա՛յլ երկին , պօռաց
 ” քարոզիչը . սիրելի որդեակ ի՛նչ ըրիր ” :
 “ Ոճիր մը ս՛վ հայր , ըսաւ Աթալա ա-
 ” չուրները մալորած . բայց զիս միայն

” կը կորսնցընէի ու մայրս կ'ազատէի ” :
 “ Ըմնցնուր ուրեմն ”, պօռացի զարհու-
 րանօք լեցուած : “ Շատ լաւ, ըսաւ Ա-
 ” թալա . տկարու թիւնս նախատեսե-
 ” լով . խրճիթները ձգած ատեննիս,
 ” հետո առի բերի . . . ” : “ Ի՞նչ ”, ըսի
 զարհուրագին : “ Արդեօք թոյն մը ” . ը-
 սաւ հայրը : “ Եւ արդէն իսկ սրտիս մէ-
 ջըն է ” պօռաց Աթալա :

” Ծախը միայնակեցին ձեռքէն վար
 կ'իյնի . ես ալ կիսամահ Լօրէզին աղջ-
 կանը . բով կ'իյնիմ . ծերունին երկուքնիս
 ալ իր գրկացը մէջ կը բռնէ, և երեքնիս
 ալ ստուերաց մէջ, հեծկլտանքնիս իրար
 կը խառնենք այն սգալի մահճին վրայ :

“ Արթննանք, արթննանք, ըսաւ
 ” չուտ մը քաջասիրտ անապատականը
 ” կանթեղ մը վառելով . անգին բոպէ-
 ” ներ կը կորսնցընենք քաջասիրտ քրիս-
 ” տոնեայք, ձախողու թեան յարձակ-
 ” մանցը դէմ խիզախէնք . չուանը ճի-
 ” տերնիս, մոխիրը գլխընուս վրայ, դի-
 ” մենք Բարձրելոյն ոտքը, կամ իր գը-

" Թու թիւնը մեղի օգնականութեան
 " կանչելու, և կամ իր վճիռներուն հը-
 " նազանդելու համար: Ա՛յլ գիտէ գու-
 " ցէ դեռ ժամանակ կայ: Ա՛ղջիկս,
 " պէտք էր որ երէկ իրիկունն ինձի իմաց
 " տայիր": " Աւանդ մի հայր, ըսաւ Ա-
 " թալա, վերջի գիշերը քեզ փնտռեցի,
 " բայց երկինք մեղքերս պատժելու
 " համար քեզ ինձմէ հեռացուցեր էր.
 " սակայն որ և իցէ օգնութիւնն անօ-
 " գուտ պիտի ըլլար, վասն զի նոյն խակ
 " Հնդիկները՝ որ այնչափ յաջողակ են
 " թոյներուն դարման տալու կողմանէ,
 " առած թոյնիս դեղթափը ոչ երբէք
 " գիտեն: Ա՛յլ Շաքթաս, մտածէ՛ թէ
 " մրջափ կը զարմանամ որ, հարուածը
 " կարծածիս չափ ուժգին չբողաւ: Սէրս
 " ուժս եւեթուց, և հոգիս այնչափ
 " շուտ չկրցաւ քեզմէ բաժնուիլ":

" Աւ այս անգամուս հեծկտանօք
 միայն չվրդովեցի Աթալային պատմու-
 թիւնը, այլ մինակ վայրենեաց ծանօթ
 բարկութեան նշաններով: Կատաղու-

Թեամբ կը դառնայի կը Թապալտիկէի հո-
 ղին վրայ Թևերս ոլորելով, և ձեռուը-
 ներս կըծելով: Ճերուռնի քահանայն հը-
 րաշալի գորովով մը, եղբօրմէն դէպ 'ի
 քոյրը կը դիմէր, ու հազար կերպ օգ-
 նու Թիւն կընօթճէր մեզի: Սրտին հան-
 դարտու Թեամբն ու տարեաց ծանրու-
 Թեանը տակ ըլլալովը, մեր պատանե-
 կու Թեանը խօսք հասկցնելու եղանակը
 գիտէր. և իր կրօնքը նոյն իսկ մեր կիր-
 քէն աւելի գորովալից և բորբոքիչ ար-
 տասանու Թիւն կ'եւելցնէր իր խօսքե-
 րուն: Այս քահանան, որ քառասուն
 տարուրնէ 'ի վեր այս լեռներուն մէջ
 մարդկան ու Աստուծոյ ծառայու Թեա-
 նը մէջ իր անձը կը պատարագէր, չընի-
 շեցնէր արդեօք Իսրայէլին այն ողջա-
 կէզները՝ որ բարձրաւանդակներու վրայ
 մշտապէս կը մխային Աստուծոյ առջին:

» Եղնկ. խեղճը պարապ տեղը այն-
 չափ ջանք ըրաւ Աթալային չարեացը
 դարման մը տանելու: Յոգնու Թիւնը,
 տրամու Թիւնը, Թոյնը և ամեն մահա-

դեղներէն աւելի մահացուցիչ կիրք մը ,
 բոլորը կը միանային առանձնութեան
 ծոցէն այս գեղեցիկ ծաղիկը յափշտա-
 կելու : Իրիկուան դէմ զարհուրելի նը-
 շաններ երեւան ելան . ընդհանրական
 թմրութիւն մը պատեց Աթալային ան-
 դամները , և մարմնոյն ծայրերը սկսան
 պաղիլ : “ Դպչէ՛ մատուըներուս , կ’ը-
 ” սէր . միթէ՛ շատ պաղած չե՞ն ” : Չէի
 գիտեր թէ ինչ պատասխանեմ . գլխուս
 մազերը կը ցցուէին զարհուրանքէս .
 յետոյ կ’ըսէր . “ Դեռ երէկ , սիրելիս ,
 ” քու մի միայն դպչելուդ ուրախու-
 ” թենէս վեր վեր կը ցատքէի , և ահա
 ” հիմայ ալ ձեռքդ չեմ զգար , գրեթէ
 ” ալ ձայնդ չեմ լսեր , քարայրիս մէջի
 ” առարկայները կ’ըսկսին ետեէ ետե
 ” աներևութանալ , միթէ՛ թռչունները
 ” չե՞ն որ կ’երգեն , արևը մտնելու վրայ
 ” ըլլալու է հիմակ : Ո՛վ Շաքթաս , անոր
 ” ճառագայթները շատ գեղեցիկ պիտի
 ” ըլլան վաղը անապատին մէջ , գերեզ-
 ” մանիս վրայ ” :

" Աթալա նշմարելով որ իր խօսքերը
 մեղի ողբոց պատճառ կ'ըլլային, ըսաւ :
 " Ներեցէք ինձի ճշմարիտ բարեկամ
 " ներս . խիստ աղարեմ . այլ գուցէ
 " աւելի զօրաւոր պիտի ըլլամ : Բայց
 " ասանկ դեռահասակ մեռնիլ, միան
 " գամայն այն կէտին՝ որ սիրտս կեան
 " քով սնուցաւ լեցուն էր : Աղօթից վե
 " հապեա, ողբովէ ինձի . կը յուսամ
 " որ մայրս գոհ եղած ըլլայ, և թէ Աս
 " տուած քրածիս թողու թիւն չնորհէ " :
 " Աղջիկս, ըսաւ բարի կրօնաւորը,
 " արտասուք թափելով և իր դողդոջուն
 " ու խեղացած մատովներովը սրբելով .
 " անղջիկս, բոլոր թշուառու թիւնդ տը
 " գիտու թե՛նէդ առաջ կուգայ . վայրե
 " նական կրթու թիւնդ ու պիտանի դաս
 " տիարակու թեան պակասու թիւնն ըզ
 " քեզ կորսընցուցին . չէիր գիտեր որ քը
 " ըխտոնէ ու հի մը չկրնար իր կենացը
 " տնօրէնու թիւն մը տալ : Միտի թարուէ
 " ուրեմն, սիրելի գառնուկս . սրտիդ
 " պարզու թեանը համար Աստուած մեզ

77 քերդ կը քաւէ : Մայրդ ու զանի կաւ
 78 աւալարող անխոհեմ քարողիչը , քեզմէ
 79 շատ աւելի մեղապարտ են , բերնէդ
 80 անխոհեմ ուխտ մը կորզելու համար
 81 գործածեր են իրենց կարողութիւնը :
 82 Երեքնիդ ալ աստուածազդեցութեան
 83 վտանգներուն և կրօնից նիւթոյն մէջ
 84 լուսոյ պակասութեան սոսկալի մէկ
 85 օրինակը կը ներկայացընէք : Աստան
 86 եղիր սրդեակ , այն որ երիկամութեան
 87 աւ սիրտերը կը քննէ , ձեզ՝ ձեր դիւ
 88 տաւորութեանցը վրայ պիտի դատէ
 89 որ արդար էր , և չէ թէ ձեր գործոցը
 90 վրայ որ դատապարտելի է :

91 Իսկ կենաց համար , թէ որ քու
 92 առ Աստուած ննջելու ժամանակդ հաւ
 93 սած է , ա՛հ սիրելի սրդեակ , այս աչ
 94 խարհս կորսնցընելովդ խիստ քիչ բան
 95 կորուսած կ'ըլլաս : Թէ և առանձնու
 96 թեան մէջ ապրեցար , բայց վիշտը ,
 97 արամութիւնը ինչ ըլլալը ճանչցար :
 98 Ի՛նչ պիտի մտմտայիր արդեօք թէ որ
 99 մարդկային ընկերութեան չարիքնե

րուն ականատես ըլլայիր . թէ որ եւ
 րուպիոյ ծովափանցը մօտենալուդ այն
 հին աշխարհին մէջէն ելած վշտաց ա-
 ղաղակներուն ձայնը ականջդ հաս-
 նէին : Թէ՛ խորձթին և թէ՛ պալատին
 բնակիչը ամենն ալ առ հասարակ կը
 վշտանան . ամենն ալ կը հեծեն այս
 աշխարհիս մէջ . տեսնուեցան անանկ
 թագուհիներ , որ պարզ կանանց պէս
 լացին . և թագաւորաց աչքերուն մէջ
 գտնուող արտասուաց յորդու թեանը
 վրայ բոլոր աշխարհ զարմացաւ :

Սիթի սէրդ կը ցաւիս անջիկս .
 երազ մը այնչափ ցաւելու ես : Կը
 ճանչնամ մարդուս սիրտը , կրնամ ար-
 դեօք անոր բաղձանքներուն անհաս-
 տատու թիւնները թուել : Աւելի
 դիւրաւ կրնայիր համրել փոթորիկի
 մը գլորած ալիքները : Ա՛վ Աթալա ,
 զոհերը , բարիքները յաւիտենական
 կապեր չեն , գուցէ օր մը զզուանքն
 կշտու թեան հետ կուգար , անցեալը
 ոչինչ կը թուէր , ու խեղճ և արհա-

22 մարհուած միութեան մը անպատշա
 22 ճութիւնները միայն կը նշմարուին :
 22 Անշուշտ անգլիկա , ամենէն գեղեցիկ
 22 սէրը , ստեղծողին ձեռքէն ելող այն
 22 կնկանն ու մարդուն սէրն էր : Դրախտ
 22 մը անոնց համար պատրաստուած էր ,
 22 միանգամայն անմեղ և անմահ էին :
 22 Թէ՛ հոգւոյ և թէ՛ մարմնոյ կողմանէ
 22 կատարեալ , ամեն բանի մէջ համա
 22 ձայն էին . Եւա Ագամին համար , և
 22 Ագամ Եւային համար ստեղծուած
 22 էր : Բայց թէ որ անոնք այն երջան
 22 կութեան վիճակին մէջ չկրցան մնալ ,
 22 որ ուրիշ ամուրք պիտի կրնան զայն
 22 վայելել իրենցմէ ետև : Չիսուիմ բը
 22 նաւ նախածին մարդկանց ամուսնու
 22 թեանը վրայ , այն անպատմելի միու
 22 թեանց վրայ , այն ատենին՝ որ քոյրը
 22 եղբօրը հարսն էր , երբ սէրն ու եղ
 22 բայրական բարեկամութիւնը մի և
 22 նոյն սրտի մէջ իրար կը խառնուէին ,
 22 և երբոր միոյն մաքրութիւնը միւսոյն
 22 վայելքը կ'եւելցնէր : Այն միութիւն

" ներքը բոլորն ալ տակն ու վրայ եղան .
 " նախանձը սահեցաւ դնաց մինչև այն
 " ծաղկեաց սեղաններուն վրայ , ուր այ-
 " ծեամները կ'ողջակիղէին . թագաւու-
 " բեց Աբրահամին վրանին տակը և նոյն
 " իսկ այն խանձարրոցը մէջ՝ ուր նահա-
 " պեաները այնչափ ուրախութիւն կը
 " ճաշակէին որ , իրենց մարցը մահը
 " մտքերնուն կը հանէին :

" Արդեակ իմ , դուն քեզ ուրեմն
 " պիտի խաբէիր թէ աւելի անմեղ և
 " աւելի երջանիկ պիտի ըլլայիր քու
 " կապանացի մէջ , քան թէ այն սուրբ
 " ընտանիքները՝ որոնցմէ Յիսուս Քրիս-
 " տոս հաճեցաւ սերելու : Ար խնայեմ՝
 " քեզի պատմելու տան մը հոգերուն
 " շատութիւնը , վէճերը , իրարու յան-
 " դիմանութիւնները , անհանգստու-
 " թիւնները և բոլոր այն գաղանի վիշ-
 " տերը որ կողակիցներուն անկողնոյն
 " բարձին վերև կը հսկեն : Աինը ամեն
 " մայր ըլլալուն իր ցաւերը կը նսրագին
 " և արցունք թափելով կ'ամուսնանայ :

77 Ինչ մեծ ցաւ կը զգաս երբ կը մեռնի
 77 նորածին մը որուն կաթ կուտայիր ,
 77 և որ գրկացդ մէջ կուրծքիդ վրայ կը
 77 մեռնի : Արի՛նք հեծու թիւններով
 77 լեցվեցան . Հռաքելը բան մը չէր կրօ-
 77 նար միտիթարել , վասն զի իր զաւկը-
 77 ները ալ չըկային : Մարդկային գորո-
 77 վոյն միացած այս դառնու թիւնները
 77 այնչափ հզօր են որ , հայրենեացս մէջ
 77 թագաւորներէ սիրուած մեծամեծ
 77 տիկիներն տեսած եմ , որոնք արքունի
 77 պալատները կը ձգէին մենաստանաց
 77 մէջ փակուելու համար . և որոնք կը
 77 խեղացնէին այս ապստամբ մարմինը՝
 77 որուն հաճոյքը ցաւէ զառ բան չէ :

77 Իայց գուցէ պիտի ըսես թէ այս
 77 վերջին օրինակները քեզի չեն վերա-
 77 բերիր . կամ թէ քու բոլոր փառիարդ՝
 77 տխուր խրճիթի մը մէջ՝ ընարած մար-
 77 դուդ հետ ապրելուդ վրայ կը կայա-
 77 նար . և կամ թէ ա՛լ քիչ կը խնդրէիր
 77 ամուսնու թեան քաղցրու թիւնները ,
 77 քան թէ այն խենդու թեան զմայլ

ʻ մուկքը՝ զորն որ երիտասարդները սէր
 ʻ կ'անուանեն : Տնորք, կեղծիք, ունայ
 ʻ նութիւն, երանգ վերաւորեալ երեւա
 ʻ կայութեան մը : Ես ալ անշիկս, կրե
 ʻ ցի սրտի վրդովմուկքները, այս գլու
 ʻ խը միշտ կնտակ չէր, և ո՛չ այս կուրծքը
 ʻ այնչափ հանդարտ՝ որչափ որ քեզի
 ʻ այսօր կ'երևի : Հաւատան իմ փորձա
 ʻ ռութեանս. թէ որ մարդս իր յօժա
 ʻ րութեանցը մէջ միշտ հաստատ ըլլա
 ʻ լով, կարողանար միշտ ամեն ատեն
 ʻ նորոգուած զգացման մը նիւթ նօթ
 ʻ ճելու, անշուշտ առանձնութիւնն
 ʻ ու սէրը զինքը նոյն իսկ Աստուծոյ կը
 ʻ հաւասարէին. վասն զի անոնք միայն
 ʻ են գերագոյն Էին յաւիտենական զը
 ʻ ւարձութիւնները : Բայց մարդուս
 ʻ հոգին կը յոգնի, և ո՛չ երբէք նոյն ա
 ʻ ռարկայն շատ ատեն լեցուն սրտիւ
 ʻ կը սիրէ : Ամեն ատեն այնպիսի կէտ
 ʻ մը կայ, որով երկու սրտեր իրարու
 ʻ չեն դպչիր, և ահա այն երկու կէ
 ʻ տերը միայն բաւական են կեանքը ան

” տանելի ընելու երկայն ատենէ ետեւ :
 ” Վ երջապէս , սիրելի աղջիկս , մար-
 ” դիկներուն իրենց երջանկութեանը
 ” երազներուն մէջ ունեցած սխալան-
 ” քը , իրենց բնութեանը կապուած
 ” մահուան տկարութիւնը մոռնալնին
 ” է . լմնցունենք : Ուշ կամ կանուխ ,
 ” երջանկութիւնդ ինչ չափ որ եղած
 ” ըլլար , այդ գեղեցկատեսիլ դէմքը ,
 ” սլիտի փոխակէր այն նոյնատիպ կերպա-
 ” բանին զորն որ թաղումը կուտայ ա-
 ” դամական սերնդոց . նոյն իսկ Շաք-
 ” թասին աչքը չսլիտի կարողանայ ո-
 ” բոշել ճանչնալ զքեզ գերեզմանակից
 ” քուրվտոցդ մէջէն : Սիրոյն թագա-
 ” ւորութիւնը դագաղին որդերուն վը-
 ” բայ ոչ երբէք իր իշխանութիւնը կը
 ” հասցընէ : Բայց ի՞նչ կ'ըսեմ . (ով ու-
 ” նայնութիւն ունայնութեանց) : Ին-
 ” չով կը խօսիմ երկրաւոր բարեկամու-
 ” թեանց զօրութեանը վրայ . կ'ուզե՞ս
 ” աղջիկս անոր տարածութիւնը , սահ-
 ” մանը հասկընալ : Թէ որ մարդ մը վե-

" րադառնայ աշխարհիս լոյսը տեսնե-
 " լու , մեռնելէն քանի մը տարի ետքը ,
 " կը կասկածիմ թէ սիրով և ուրախու-
 " թեամբ ընդունուի նոյն իսկ այն ան-
 " ձինքներէն՝ որ ամենէն աւելի ար-
 " ցունք թափեցին իր յիշատակին . այն-
 " չափ շուտ ուրիշ կապեր կը հաստա-
 " տուին , այնչափ դիւրաւ ուրիշ սովու-
 " ըն թիւններ կ'ըստացուին . այսչափ՝
 " փոփոխամտու թիւնը , անհաստատու-
 " թիւնը մարդուս բնական է , այսչափ՝
 " մեր կեանքը ոչինչ բան մ'է , նոյն իսկ
 " մեր բարեկամաց սրտին մէջ :

" Գոհութիւն անւր ուրեմն ան-
 " հուն բարութեանը , սիրելի աղջիկս ,
 " որ զքեզ այսչափ շուտ կը յափշտակէ
 " այս թշուառութեան հովտէն : Ար-
 " դէն ամպոց վրայ կը պատրաստուին
 " քեզի համար , կուսից ձիւնափայլ
 " պատմութեանն ու պայծառ պսակը .
 " արդէն կը լսեմ հրեշտակաց թագու-
 " հին՝ որ քեզի կը ձայնէ : — Ե՛կ , ար-
 " ժանաւոր աղախինս , եկո՛ւր աղաւ-

77 նիս , Եկնուր ու անբժու թեան աթու
 77 ուին վրայ նստէ . բոլոր այն դաստերաց
 77 մէջ՝ որ մարդկային ազգին ծառայու
 77 թեանը , տղոց կրթութեանը և զբոյ
 77 ման մեծ գործոցը զոհեցին իրենց գե
 77 ղեցկու թիւնն ու դեռափթիթ հա
 77 սակնին : Եկնուր ո՞վ վարդ խորհրդա
 77 ւոր , հանդէ՛ք Յիսուսի Քրիստոսի
 77 սրտին վրայ : Այն դագաղը , քեզի
 77 համար ընտրած հարսանեկան սրակա
 77 պանդ , սչ երբէք խաբուած պիտի ըլ
 77 լայ . և երկնային փեսայիդ գրկածու
 77 թիւնները սչ երբէք պիտի վերջա
 77 նան : —

77 Ինչպէս որ օրուան վերջին ճառա
 77 քայթները՝ հովերը կը դադրեցնէ և
 77 երկնից երեսը հանդարտութիւն կը ծա
 77 ւալէ , այնպէս ալ ծերունւոյն հանդարտ
 77 խօսքերը , սիրուհւոյս սրտին մէջի կրից
 77 բռնութիւնը խաղաղեց : Ա՛լ կը թուէր
 77 թէ միայն իմ վիշտովս կը զբաղէր , և
 77 թէ միջոցներ կը փնտռէր որ կարող ըլ
 77 լամ հանդուրժել իր կորստեանը : Եր

բեմն ինձի կ'ըսէր թէ, խիստ երջանիկ
 կը մեռնի, թէ որ արցունքս ցամքեցը-
 նել խոստանամ իրեն, երբեմն ալ ինձի
 մօրս ու հայրենեացս վրայ խօսք կը բա-
 նար, կը ջանար, կ'աշխատէր, որ զիս
 ներկայ ցաւոցս մէջէն հանէ, սրտիս
 մէջ անցելոց յիշատակաց ցաւը արթըն-
 ցընելով: Համբերութեան և առաքի-
 նութեան կը յորդորէր զիս: «Միշտ
 » թշուառ չպիտի ըլլաս, կ'ըսէր ինձի,
 » թէ որ Աստուած այսօր զքեզ կը փոր-
 » ձէ, գիտնաս որ զքեզ ուրիշին վըշ-
 » տացը աւելի կարեկից ընելու համար
 » է միայն: Միրտ ըսածդ, ո՞վ Շաքլթաս
 » նման է այն տեսակ ծառոց, որ մարդ-
 » կան վէրքերուն բարասան ճէն տար,
 » մինչեւ որ իրենք ալ երկաթով չվիրա-
 » ւորուին »:

Այսպէս խօսելէն ետեւ, քարոզչին
 կը դառնար, ու անկէ կ'ըստասէր այն
 մխիթարութիւնը որ ինձի տալ ջանա-
 ցեր էր, և ետեւէ ետեւ մէյ մը մխիթա-
 րիչ և մէյ մը մխիթարեալ, կուտար և

կ'ընդունէր կենաց խօսակցութիւնը մահուան անկողնոյն վրայ :

» Ի այց անապատականին եռանդը կրկնապատիկ կը բորբոքէր. իր հնացեալ ոսկորները գթութեան, մարդասիրութեան եռանդովը կը վերանորոգէին, և միշտ դեղեր պատրաստելով, կրակը բռնակցրնելով, մահիճը նորոգելով, հրաշալի խօսքեր կ'ընէր Աստուծոյ վրայ և արդարոց երջանկութեանը վրայ : Կրօնից ջահը ձեռքը, կարծես թէ Աթալային նախընթաց ճանապարհ կը հորդէր դէպ ՚ի գերեզման, որ անոր գաղտնի հրաշալիքները ցուցնէ : Այն ջնջին քաւրայրը այս քրիստոնէաբար մահանալուն մեծութեամբը լեցուած էր. և անշուշտ երկնային ոգիները ուշադրութեամբ կը զննէին այս տեսարանը, ուր միայն կրօնքը կը մաքառէր սիրոյ, պատանեկութեան և մահուան դէմ :

» Վերջապէս այն գերբնական կրօնքը յաղթող կը հանդիսանար, և իր յաղթող ըլլալը, պահ մը առաջ մեր

սրտին՝ կրից այլայլու թիւններուն փո-
 խանակող սուրբ տխրու թենէն կը ճանչ-
 ցուէր : Դէպ ՚ի կէս գիշերուն , Աթա-
 լայ կարծես նորէն հագի առաւ սր , մի-
 այնակեցին՝ իր անկողնոյն եզերացը քով
 արտաբերած ազօթքները կրկնէ : Քիչ
 մը ետքը ձեռքը ինձի երկնցուց . և
 հազիւ թէ լսուելու ձայնով մը ըսաւ :
 “ Ուղաչխսեաց՝ որդի , կը յիշէ՞ս արդեօք
 ” այն առաջին գիշերը՝ ուր զիս վերջին
 ” սիրահարու թեանց կոյսը կարծեցիր :
 ” Արդարև տարօրինակ նախազգեցու-
 ” թիւն մեր ճակատագրին ” : Լռեց ու
 ետքը դարձեալ սկսաւ ըսել : “ Երբ կը
 ” մտածեմ որ զքեզ մշտնջենապէս կը
 ” ձգեմ , սիրաս այնչափ սաստիկ մը կը
 ” փափաքի դարձեալ ապրելու , որ կար-
 ” ծես թէ սիրոյս զօրու թեամբը գրե-
 ” թէ զիս անմահացնելու կարողու թիւն
 ” կ'իմանամ վրաս : Բայց Աստուած իմ ,
 ” եղիցին կամք քո ” : Քանի մը բոպէ լը-
 ուեց Աթալա ու ետքը ըսաւ : “ Ա՛լ ու-
 ” ղիշ բան չունիմ , բայց եթէ ներումն

” խնդրել .քեզմէ , քեզի պատճառած
 ” վշտացս համար : Շատ խռովեցի ըզ
 ” քեզ հպարտութեամբս ու յամառու
 ” թեամբս : Ա՛յլ ՇաքլԺաս , մարմնոյս
 ” վրայ նետուած ափ մը հողը , ողջոյն
 ” աշխարհք մը պիտի դնէ մէջերնիս խրտ
 ” լոց , և մշտապէս պիտի ազատէ զքեզ
 ” դժբաղդութեանցս ծանրութենէն ” :

“ Բեզի ներումն ե՞ս տամ . պօռացի
 ” արտասուալից , միթէ բոլոր վշտացդ
 ” պատճառը ես չե՞մ ” : “ Բարեկամդ
 ” իմ , ըսաւ խօսքս ընդմիջելով , դուն
 ” զիս մանաւանդ շատ երջանիկ ըրիր .
 ” և թէ որ նորէն կեանք վարել սկսելու
 ” ըլլայի , աւելի նախապատիւ պիտի
 ” համարէի դժբաղդ արքայանայ մէջ
 ” քանի մը ըսպէ զքեզ սիրելը , քան թէ
 ” հայրենեացս մէջ , ողջոյն կեանք մը
 ” հանգիստ անցընելը ” :

” Հոս Աթաբային ձայնը մարեցաւ .
 մահուան ստուերները բերնին և աչ
 ուրններուն բսրրտիքը ծաւալեցան , մա
 տուրները թափառելով դաչելու բան

մը կը փնտռէին . կամացուկ մը կը խօսակցէր աներևոյթ հոգիներուն հետ : Աերջապէս իրեն ոյժ մը տալով, ջանաց բայց 'ի զուր՝ իր կուրծքին վրայ ճիւղէն կախուած խաչը փրցունելու . ուստի աղաչեց որ ես ձեռքովս քակեմ զայն . ու ըսաւ :

“ Երբոր առջի անգամուն հետոք
 ” խօսեցայ, կրակին լուսովը այս խա-
 ” ջին կուրծքիս վրայ փայլելը տեսար .
 ” այս է միայն Աթալային ունեցած բու-
 ” լոր հարստութիւնը : Եօբէզ, իմ և
 ” քու հայրդ, ծնելէս քանի մ'օր ետքը
 ” զայն մօրս խրկեց : Ընդունէ՛ ուրեմն
 ” դուն ալ ինձմէ եղբայրդ իմ, այս ժա-
 ” ուանգութիւնը, և պահէ՛ զայն 'ի յի-
 ” շատակ թշուառութեանցս : Կենացդ
 ” տխուր օրերուն մէջ, այս դժբաղդ-
 ” ներու Աստուծոյն դիմելու կարօտ պի-
 ” տի ըլլաս . ն՛վ Շաքլթաս, վերջին ա-
 ” ղաչանք մ'ալ ունիմ քեզի ընելու :
 ” Բարեկամ, մեր միութիւնը խիստ
 ” կարճատեւ պիտի ըլլար այս աշխար-

Դիտ վրայ , բայց այս կեանքէս ետև ,
 շատ աւելի երկայն կեանք մը կայ :
 Ա՛հ , ի՛նչ սոսկալի բան պիտի ըլլայ
 ինձի , քեզմէ յաւերժապէս զատուած
 մնալը . ես այսօր քու առջևէդ կ'ըն
 թանամ , և երկնից թագաւորութեա
 նը մէջ քեզ պիտի սպասեմ : Այս կը
 րօնքը աչքիդ առջին մեծ հրաշք մը
 կը գործէ , վասն զի կարողութիւն
 կուտայ ինձի զքեզ ձգելու , ու չթու
 ղուր որ անյուսութեան անձկու
 թեանցը մէջ մեռնիմ : Բայց , Շնոր
 թաս , պարզ խոստմունք մը միայն կը
 խնդրեմ քեզմէ , լաւ գիտեմ որչափի
 նստիլը որ երդմունք մը պահանջեմ :
 Գուցէ , ո՛վ գիտէ թէ այն ուխտը ,
 զքեզ ինձմէ աւելի երջանիկ կնոջմէ
 մը զատ մնալու կ'ըստիպէ . . . : Ա՛վ
 մայր , ներէ՛ աղջ կանդ : Ա՛վ կոյս , զսպէ՛
 քարկու թիւնդ : Ա՛հ , ահա դարձեալ
 տկարութեանցս մէջ կը սահիմ , կ'իյ
 նամ , և ուրիշ բանի կուտամ , Աստ
 ուած իմ , այն խորհրդածութիւննե

” բը , որ միայն քեզի համար պէտք էր
 ” որ ընէի այս կէտիս ” :

” Տրամահո՞ծ սրտիւ խստացայ Ա-
 թալային , որ օր մը քրիստոնէական կը-
 բօնքը ընդունիմ : Այս տեսնելուն միայ-
 նակեացը , յերկնից ազգուած դէմքով
 մը ելլելով , և դէպ ՚ի քարայրին կամարը
 թեւերը սլարդելով , “ Ա՛լ ժամանակ է ,
 ” պօռաց , ա՛լ ժամանակ է զԱստուած
 ” հոս կանչելու ” :

” Հազիւ թէ այս խօսքերը արտա-
 բերեց , մէյ մ’ալ չեմ գիտեր ինչ գեր-
 բնական զօրութիւն մը կ’ըստիպէ զիս
 ճնկան վրայ լինալու , և Աթալայի մահ-
 ճին անուտիցն առջին գլուխս ծռելու :
 Քահանայն գաղտնի տեղ մը կը բանաց ,
 ուր ոսկի սափօր մը պահուած էր մե-
 աաքսէ քօղով ծածկած . կը խոնարհի և
 խորին ակնածութեամբ մը երկրպագու-
 թիւն կ’ընէ : Քարայրը յանկարծ լու-
 սով լեցուած կ’երեւայ . և օդոց մէջ
 հրեշտակաց խօսքերն ու երկնային քնա-
 լաց շշնկոցները կը լսուին , և երբօր

միայնակեացը այն սուրբ անօթը իր տա-
պանակէն դուրս հանեց, կարծեցի թէ
նոյն ինքն զԱստուած կը տեսնեմ, որ
լերան կողէն կ'երէր :

« Քահանայն բացաւ սկիհը, և ձեան
պէս ճերմակ նշխար մը առաւ մատուը
ներուն մէջ, և մերձեցաւ Աթալային՝
խորհրդաւոր խօսքեր արտաբերելով :
Այն սրբուհին ալ աչուրները երկինք
վերցուցած, յափշտակութեան մէջ կե-
ցեր էր : Կարծես թէ իր բոլոր ցաւերը
դադրեցան. և բոլոր ունեցած կենսա-
կան զօրութիւնը բերնին վրայ ժող-
վուեցաւ. և իր կիսաբաց շրթունքնե-
րը, խորին ակնածութեամբ մը՝ այն
խորհրդաւոր հացին տակ պահուած
Աստուածը ընդունելու մերձեցան :
Յետոյ այն պատկառելի ծերունին, նը-
ւիրական իւզոյ մը մէջ քիչ մը բամբակ
կը թաթխէ, և անով Աթալային քունքը
կ'օծէ. և գամ մի՛ մեռնող աղջկան վը-
րայ նայելէն ետեւ, այս ուժգին խօս-
քերը կը սահին բերնէն : « Գնա՛ քրիս-

» տոնեայ հոգի, գնա՛ ստեղծողիդ միա-
 » ցիր » : Ան ատեն երկրապիշ գլուխս
 վեր վերցընելով, և այն սուրբ իւղոյն
 պահուած ամանը տեսնելուս, « Ո՛վ
 » հայր, գոչեցի, այս դեղը Աթալային
 » կեանքը իրեն պիտի շնորհէ՞ » : « Այո՛
 » սրդեակ իմ, ըսաւ ծերունին գրկացս
 » մէջ իյնալով, յաւիտենական կեանքը » :
 Աթալա հոգին աւանդեր էր :

Այս տեղը, իր պատմութիւնն սկը-
 սելէն ՚ի վեր այս երկրորդ անգամն էր
 որ Շաքթաս պարտաւորեցաւ իր խօսքը
 ընդհատելու : Իր արտասուքը զինքը
 կ'ոռոգէին, և ձայնը կէսկտուր խօսքեր
 կ'արտաբերէր : Կոյր Սաշէմը կուրծքը
 բացաւ, ու քաշեց հանեց անկէց Ա-
 թալային խաչը ու պօռաց :

« Ա՛հա տես, ահա՛ այն դժբաղդու-
 թեան առհաւատչեայն : Ո՛վ Ռընէ որ-
 գեակ իմ, դու կը տեսնես զայն, իսկ
 ես . . . ես ալ չեմ կրնար : Ըսէ՛ ինձի,
 այսչափ տարիներէ ետեւ անոր ոսկին
 արդեօք ամենեւին չէ՞ աւրուած . ար-

դեօք անոր վրայ դուն արտասոււացս
 հետքը բնաւ չէս տեսներ : Արնա՞ս ար-
 դեօք որոշել այն կէտը՝ ուր սրբուհի
 մը իր շրթուներէն արտաբերեց զպատճառ
 է . . . : Եւ
 ի՞նչ, դեռ Շաքլթաս քրիստոնեայ չէ՞ :
 Արդեօք ի՞նչ քաղաքականութեան և
 հայրենեաց սնտաի պատճառներ, մինչ
 չեւ հիմա զինքն իր նախնեաց մոլորու-
 թեանցը մէջ արգիլած են : Չէ՛, ալ շատ
 չպիտի ուշանամ : Երկիրս ձայն կ'ար-
 ձակէ ինձի ըսելով, երբ պիտի իջնաս
 գերեզման, և ի՞նչ բանի կ'ըստասես
 դեռ, սրբազան կրօնք մը ընդունելու
 համար : Ո՛վ երկիր, երկար ատեն չպի-
 տի սպասես զիս, քահանայ մը, այս
 վշտօք ճերմկած գլուխս, ալեաց մէջ
 վերստին մանկացընելուն պէս, Ա-
 թալային քով վերստին երթալու յոյս
 ունիմ : Բայց ես՝ պատմութեանս մնա-
 ցած մասն ալ լըմնցունեմ :

ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹՒՒՆ

” ԼՐԱԱ իր վերջին հառաչանքը արձակելուն պէս, հոգիս պաշարող յուսահատութիւնը, այսօր քեզի նկարագրելու պարապ տեղ ձեռք չպիտի զարնեմ ո՛վ Ռընէ : Աւելի ջերմութիւն ունենալու էի՝ որ հիմակ չունիմ, պէտք էր որ այս գոցուած աչուքներս կարենային բացուիլ ու նայիլ արեւուն, և անոր լուսոյն թափած արուստուացս հաշիւը պահանջէին իրմէն : Այո՛, այս լուսինը՝ որ հիմայ մեր գլխուն վրայ կը փայլի, Քէնդըքիին առանձնութիւնները լուսաւորելէն պիտի դադրի. այո՛, այս գետը՝ որ հիմայ մեր նաւակները կը տանի, իր ջրոց ընթացքը պիտի կասեցնէ, բայց իմ արցունքներս դեռ չպիտի կայնին Աթալային համար վազելէն : Ամբողջ երկու օր, բոլորովին անզգայ էի միայնակեցին խօսքերուն : Այս ազնուասիրտ մարդը արտսուքս

հանդարտել փորձելու ատեն, բնաւ աշխարհային ունայն փաստեր չէր գործածեր, այլ գոհ կ'ըլլար ըսելով թէ,
 « Ո՛րդեակ իմ, Աստուծոյ կամքն այս պէս է », և զիս իր գրկացը մէջ կը սեղմէր. թէ որ անձամբ փորձած չըլլայի, երբէք չպիտի հաւատայի թէ Աստուծոյ հետ միակամ քրիստոնէի մը այս քիչ մը խօսքին մէջ այսչափ մխիթարութիւն կարենայ գտնուիլ :

» Աստուծոյ այս հինաւուրց ծառային խանդաղատանքը, խօսքին քաղցրութիւնը և անայլայլելի համբերութիւնը, վերջապէս ցաւոյս յամառութիւնը ընկճեցին : Ամէցայ անոր թափել տուած արցունքներէս : « Հայր իմ, »
 » ըսի անոր, շատ է այս, թող ալ ասկէ »
 » ետև պատանիի մը կիրքերը չվրդովեն »
 » օրերուդ խաղաղութիւնը : Թող տուր »
 » զիս, որ հարսիս աճիւնը հետս առ »
 » նեմ տանիմ, անապատին մէկ խորշը »
 » թաղեմ զանոնք, և թէ որ տակաւին »
 » կեանք վարելու դատապարտուած եմ,

” կը ջանամ, Աթալային ինձի խոստա-
 ” ցած յաւիտենական հարսանեացը
 ” արժանանալու ” :

” Այս անյուսալի քաջալերութեան
 վերադառնալուն վրայ բարեսիրտ հայ-
 րը ուրախութենէն վեր վեր թռաւ,
 և պօռաց : “ Ո՛վ արիւն Յիսուսի քրիս-
 ” տոսի, մեր սրբազան Տիրոջ արիւնը,
 ” ահա հող յարգդ կը ճանչցուի : Ան-
 ” շուշտ դուն այս պատանին պիտի ազա-
 ” տես : Աստուած իմ, լրացուր գործ-
 ” քըդ : Շնորհէ՛ այս խռոված հոգւոյն
 ” իր խաղաղութիւնը, և իր թշուա-
 ” րութեանցը խոնարհ և օգտակար յի-
 ” շատակները միայն թող իրեն ” :

” Արեգին աղջկանը մարմինը ինձի
 շնորհելու խնդիրքս մերժեց արդարա-
 կորով ձերունին, բայց առաջարկեց որ
 իր նորակոչ քրիստոնեացները բերել
 տայ, ու մարմինը ամբողջ քրիստոնեա-
 վայել հանդիսիւ թաղել տայ. ես ալ
 զայն մերժեցի. “ Աթալային վիշտերն
 ” ու առաքինութիւնը մարդկան ան-

” Տանօթ էին , ըսի . ուստի թող իր գե-
 ” ղեզմանն ալ գաղտուկ մեր ձեռքովը
 ” փորուի , ու այս մթութեան մասնա-
 ” կից ըլլայ ” : Վճռեցինք որ երկրորդ
 օրուան արշալուսոյն ատենը երթանք ,
 Աթալային մարմինը բնական կամուր-
 ջին կամարին տակը , մահուան ծառա-
 տունկին մուտքը թաղենք : Այլ և վըճ-
 ուեցաւ որ գիշերը՝ այս սրբուհւոյս
 մարմնոյն քով աղօթք ընելով անցընենք :

” Իրիկուան դէմ , անոր անգին մը-
 նացորդները դէպ ՚ի քարայրին մէկ ճեղ-
 քը փոխադրեցինք՝ որ դէպ ՚ի հիւսիս
 կը նայէր : Անապատականը զանոնք Եւ-
 րոպական վուշ կտաւի մը մէջ փաթտե-
 ր , որն որ իր մայրը հինաձ էր . այն
 իր հայրենիքէն մնացած մի միայն հա-
 ըրստութիւնն էր , և շատ ատենէ ՚ի
 վեր իր գերեզմանին համար պահած էր .
 Աթալա՝ վայրենի մերձամիտիներու
 դալարի մարգագետնոյն վըայ պառկը-
 ցուցած էր . ոտուրները , գլուխը , ու-
 սերն ու կրծոցը մէկ մասը բաց էին :

Իր մագերուէն մէջ Մակնողիկի թումամած
 ծաղիկ մը կը տեսնուէր . . . ճիշդ այն՝
 որ կուսին անկողնոյն վրայ զետեղեր
 էի, զանի արգասաւոր ընելու համար :
 Շրթունքները՝ երկու առաւօտէ ՚ի վեր
 քաղուած վարդի կոկոնի մը նման, կը
 թուէր թէ կը թալկանան և կը ժպտին :
 Իր փայլուն սպիտակութեամբ այտե-
 րուն մէջ, քանի մը կապոյտ երակներ կը
 նշմարուէին : Գեղեցիկ աչու ըները գոց-
 ված, համետ ոտքերը իրարու կցուած,
 արաքաստրի նման ձեռու ըները սրտին
 վրայ եբենոսէ խաչ մը սխմած, և ուխ-
 տիցը փորուրարը ճիտը անցուցած էր :
 Կը թուէր թէ թախծութեան հրեշ-
 տակը, ու անմեղութեան և գերեզմա-
 նին կրկին քնափութիւնները զինքը
 դիւթեր էին . ուրիշ ասկէ աւելի երկ-
 նային բան մը չէի տեսած : Եթէ մէկը
 չգիտնար որ այս դեռահասակ օրիորդը
 արևուն լոյսը տեսած է, կուսութեան
 նիրհող անդրի մը պիտի կարծէր ան-
 շուշտ :

» Կրօնաւորը բոլոր գիշեր աղօթե-
լէն չդադրեցաւ . ես ալ լուռ ու մունջ
Աթալային մահուան անկողնոյն բար-
ձին կողմը նստեր էի : Քանի՞ քանի ան-
գամ անոր քնացած ատենը , ծնկուը-
ներուս վրայ կրեր էի այն նազելի գը-
լուխը . . . քանի՞ քանի անգամ վրան ծը-
ռեր էի , անոր շունչը լսելու և շնչելու
համար . . . : Բայց հիմայ , այն անշարժ
կուրծքէն և սչ մէկ ձայն մը կ'ելէր . և
պարսպ տեղ կ'ըսպասէի գեղեցկու-
թեան արթննալուն :

» | ուսինն ալ իր տժգոյն ջահը եկաւ
չնորհեց այս թախճագին երեկոյին :
Ելաւ բարձրացաւ գիշերուան մէջ տե-
ղը , ինչպէս սպիտակ վեստեան կուսան
մը՝ որ իր ընկերուհեաց մէկուն դա-
գաղին վրայ արտասուելու կուգայ :
Շուտ մը անտառներուն մէջ տարածեց
թախճութեան այն մեծ գաղտնիքը ,
զոր այնչափ կը սիրէ պատմել ձեր կաղ-
նեաց ու ծովերուն հինաւուրց ծովա-
փանցը : Ատեն ատեն , կրօնաւորը ծաղ-

կած ճիւղ մը կ'ընկղմէր օրհնած ջրոյ մը մէջ, յետոյ այն թաց ճիւղը ցնցելով, երկնային բալասաններով կ'անուշահուտէր գիշերը : Երբեմն հին եղանակի մը վրայ, Յոր անուն նախնի բանաստեղծի մը քանի մը ոտանաւոր սողերը կ'երգէր, ու կ'ըսէր :

“Օտղկի մը պէս անցայ, դաշտե-
 ”րու խոտին նման չորցայ, ինչո՞ւ հա-
 ”մար լոյսը տրուեցաւ թշուառի մը,
 ”և կեանքը անոնց՝ որ սրտի դառնու-
 ”թիւն ունին” :

”Այսպէս կ'երգէր հինաւուրց մար-
 դը : Իր թաւ ու քիչ մը ներդաշնակա-
 ւոր ձայնը, գալարելով կը ծաւալէր ա-
 նապատաց լուծեանը մէջ : Բոլոր ար-
 ձագանգներէն, բոլոր ուղիներէն, բո-
 լոր անտառներէն, Աստուծոյ ու գե-
 րեզմանին անունը կ'երէր : Վիրգինիոյ
 աղաւնիին մեջիւնները, հեղեղի մը լեռ-
 նէն ինալը, անցորդները հրաւիրող
 զանգակին ձայները, այս տխուր երգե-
 րուն հետ կը խառնուէին, և կարծես

Թէ մահուան ծառատունկին մէջերը ,
մահացելոց հեռաւոր պարերգութիւ-
նը կը լսուէր , որ միայնակեցին ձայնին
կը պատասխանէր :

» Բայց արեւելից կողմը ոսկիէ գիծ
մը կազմուեցաւ : Բազէները ժայռե-
ռուն վրայ կը ճչըռուէին , և կզնաքիա-
ները կնճնիներուն խոռոչները կը վե-
րադառնային . այս էր Աթալային յու-
ղարկաւորութեան նշանը : Առի մար-
մինը ուսերուս վրայ . անապատականը
առջեւէս կ'ընթանար ձեռքը բրիչ մը :
Սկանք ժայռէ ժայռ իջնալ , ծերու-
թիւնն ու մահը հաւասարապէս կը տը-
կարացնէին մեր քայլերը : Երբոր տե-
սայ այն շունը՝ որ մեզ անտառին մէջ
գտեր էր , և որ հիմայ՝ ուրախութեամբ
ցատքելով , ուրիշ ճանապարհ կը հոր-
դէր մեզի , սկսայ դառնապէս արտա-
սուել : Շատ հեղ Աթալային երկայն
մազերը , առաւօտեան զեփիւռներուն
խաղալիկ եղած , աչացս առջին իր ոսկի
աւագաստը կը սրարդէր , շատ հեղ բե-

ուին տակ ծռած, կը պարտաւորէի զայն մամուռներուն վրայ զետեղելու, և քիչ մը յոգնութենէս կազդուրելու համար քովը նստելու: Արջապէս տրբաւ մութեանս որոշած տեղը հասանք, ու կամուրջին կամարին տակը իջանք: Ո՛ր դեակ իմ, տեսնելու բան էր որ, դեռ ահասակ վայրենի մը ու ծեր անապաւ տական մը, անապատի մը մէջ երկուքը դիմացէ դիմաց ծունկ չոքած, իրենց ձեռքովը գերեզման մը կը փորէին թըշուառ աղջկան մը համար, որուն մարմինը պարզեր էին հոն մօտը, ցամքած հեղեղաւոր մը ուղևանցից մէջ:

« Գործքերնիս լմնցրնելէն ետեւ, այն գեղեցիկ պատկերքը իր աւազէ անկողնոյն մէջ փոխադրեցինք: Եղնկ, ես իրեն ուրիշ անկողին պատրաստելու յոյսեր երկներ էի: Ան ատեն ձեռացս մէջ քիչ մը հող առնելով, ու սոսկալի լուութիւն մը պահելով, վերջին անգամ մ'ալ աչքերս Աթալային երեսը նետեցի: Յետոյ յաւերժական քնոյն

հողը սփռեցի այն տասն և ութը գա-
րուն համրող ճակտին վրայ . նայեցայ
ու տեսայ թէ ի՞նչպէս ետեւէ ետեւ
կ'աներևու թանային քրոջս գէմքին գը-
ծերը , և թէ ի՞նչպէս իր վայելչու թիւն-
ները յաւխտենականու թեան վարագու-
րին տակ կը պահուէին . կուրծքը միայն
քիչ մը ժամանակ սև հողէն վեր մնաց ,
ինչպէս որ տխուր աւագուտներուն մէջ
տեղը ձիւնափայլ շուշանը կը բարձրա-
նայ , ան ատեն “ Ա՛վ Լօբէզ , պօռացի ,
” տե՛ս տղադ՝ որ աղջիկդ կը թաղէ ” .
և յետոյ քնոյն հողովը Աթալային մար-
մինը ծածկեցի լըմնուցի վերջապէս :

” Քարայրը դառնալնուս , քարոզչին
խմացուցի իր քովը մնալու գիտաւորու
թիւնս : Այն սուրբ մարդը , որ շատ
լաւ կը ճանչնար մարդուս սիրտը , հաս-
կըցաւ միտքս ու ցաւոյս խորամանկու
թիւնը , ըսաւ ինձի : “ Շա՛քթաս , Ու-
” դալիսեսո՛ց որդի , երբոր Աթալա ողջ
” էր , ես ինքնին քեզմէ խնդրեցի որ
” քովս մնաս , բայց հիմայ քու վիճակդ

Կ փոխուեցաւ . դուն .քեզ .քու հայրե-
 Կ նեացդ պարտական ես : Հաւատո՞ւ ին-
 Կ ձի որդեակ իմ, ցաւերը յաւիտենա-
 Կ կան չեն . պէտք է որ ուշ կամ կա-
 Կ նուխ լըմնան . վասն զի մարդուս
 Կ սիրտը վախճանաւոր է , և այս մեր ա-
 Կ մենամեծ թշուառութիւններէն մէկն
 Կ է . նաև շատ ատեն թշուառ ըլլա-
 Կ լու անգամ կարող չենք : Գարձիր
 Կ Մէսքասէպէ . գնա՛ մխիթարէ մայրդ ,
 Կ որ ամեն օր .քեզ կ'ողբայ , և օգնու-
 Կ թեանդ կը կարօտի : Դուն .քեզ Ա-
 Կ թալայի կրօնիցը մէջ կըթէ երբոր մի-
 Կ ջոց մը գանես , և միաքդ բեր որ .քրիս-
 Կ տոնեայ և առաքինի ըլլալ խօսք տուիր
 Կ անոր . իսկ ես՝ հոս անոր գերեզմանին
 Կ վրայ պիտի հսկեմ : Գնա՛ որդեակ իմ,
 Կ Աստուած , .քրօջդ հոգին , և ծեր բա-
 Կ ըկամիդ սիրտը ետեւէդ .պիտի ըն-
 Կ թանան Կ :

Կ Այսպէս եղան ժայռին մարդուն
 խօսքերը , իր իշխեցողութիւնը այնչափ
 մեծ , իր գիտութիւնը այնչափ խորին

էին որ, հնար չէր անոր չհնազանդիլը :
 Յաջորդ առաւօտը ծագելուն պէս,
 ձգեցի իմ պատկառելի հիւրընկալուս
 որ զիս սրտին վրայ սեղմելով, իր վեր-
 ջին խրատները, վերջին օրհնութիւն-
 ներն ու վերջին արցունքները տուաւ
 ինձի : Անցայ գացի դէպ 'ի շիրիմը, շատ
 զարմացայ երբոր պզտի խաչ մը գտայ
 մեռելին գլխուն վերեւ տնկած, ինչ
 պէս որ ալէկոծութեամբ ընկղմած նա-
 ւու մը կայմը դեռ կը տեսնուի : Հաս-
 կըցայ որ գիշերը կրօնաւորը գերեզմա-
 նին գլուխը աղօթելու եկած էր, այս
 կրօնից և բարեկամութեան ցոյցը ա-
 ռատ արցունք թափել տուաւ ինձի :
 Մէյմը գերեզմանափոսը նորէն բանա-
 լու գրգռուեցայ, և մէյ մ'ալ սիրուհ-
 ւոյս երեսը տեսնելու, բայց կրօնական
 երկիւղ մը զիս արգիլեց : Աւստի նստայ
 նոր փորուած հողին վրայ, արմունկս
 ծունկուրներուս վրայ կռթռնած, գը-
 լուխս ալ ձեռքիս մէջը զետեղուած,
 ամենադառն ցնորքներու մէջ թաղված

մնացի : Ո՛վ Ռւրնէ , ահա հոն տեղն էր
 որ ըրի առաջին խիստ խորհրդածու-
 թիւններս , մեր օրերուն ունայնու-
 թեանը , և մեր դիտաւորութեանցը
 ամենամեծ ոչնչութեանը վրայ : Բարէ ,
 որդեակ իմ . և ո՛վ արդեօք այս խոր-
 հրդգածութիւններս չէ ըրած : Ալ հի-
 մայ ես ձմեռներէն ճերմկցած ձեր եղ-
 ջերու մըն եմ . տարիքս ագռաւ իղին
 տարեացը հետ կը վիճեն . այսու ամե-
 նայնիւ թէ և գլխուս վրայ բազմաթիւ
 տարիք դիզուած են , թէ և կենաց մէջ
 այսչափ երկարօրէն փորձառութիւն-
 ներ ըրած եմ , մի միայն մարդ մ'ալ
 չեմ գտած որ իր երջանկութեան ե-
 րազներուն մէջ խաբուած չըլլայ , մի
 միայն սիրտ մ'ալ չեմ գտած որ գաղտ-
 նի վէրք մը չպահէ : Դրսէն ամենէն
 պայծառ երեւցած սիրտը , Ալահուա
 մարգագետնոյն բնական մէկ ջրհորին
 կը նմանի , որուն մակերեւոյթը ջինջ
 և խաղաղ կ'երեւի , բայց երբոր յա-
 տակը գննես , ահագին լայնութեամբ

կոկորդիլոս մը կը տեսնես՝ որ Զոհորը
կը Զոոցը մէջ կը սնուցանէ :

» Ասանկով այս տխրագին տեղոյն
վրայ արեւուն ծագիլն ու մտները տես-
նելէս ետեւ , հետեւեալ օրը արագի-
լին առաջին աղաղակին հետ , պատ-
րաստուեցայ այն օրհնեալ շիրիմը ձգե-
լու : Անկէց՝ իբրու թէ սկզբնակետէ
մը , դիմեցի առաքինութեան ճամբուն
մէջ նետուելու : Երեք անգամ Աթա-
լային հոգին վրաս կանչեցի . երեք ան-
գամ ալ անապատաց Ռգին աղաղակնե-
րուս պատասխանեց սպալի կամարին
տակէն : Անկէ ետեւ արեւելքը բա-
րեւեցի . մէյ մ'ալ հեռուն տեսայ որ ,
անապատականը լեռան ճամբայներուն
վրայէն թշուառացելոյ մը խրճիթը
կ'երթար : Ճնկան վրայ իյնալով և գե-
րեզմանը սերտ սրտիւ գրկելով , պօ-
ռացի : « Հանգիր , 'ի խաղաղութեան
» այս օտար երկրիս մէջ , ո՛վ օրիորդ ե-
» րեքթշուառեան , քու սիրոյդ , քու
» պանդխտութեանդ և քու մահուա

" նրդ փոխարէն , ահա նոյն իսկ Շաք-
 " Թասէդ Լքեալ կը մնաս " : Ան ատեն
 արտասուեաց ալիքներ Թափելով , Լօ-
 բէզին աղջկնէն զատուեցայ , ան ա-
 տեն ես զիս փրցուցի այն տեղերէն ,
 ձգելով բնական յիշատակարանաց ոտ-
 քին տակ , աւելի օգոստապերճ յիշա-
 տակարան մը . որ է առաքինուԹեան
 խոնարհ շիրիմը " :

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

ՇԱՔԹԱՍ, Ուղալիտեայ որդի, ազգաւ հաշէզ. ինք ըրաւ այս պատմութիւնը Ռընէ Եւրոպացիին: Հայրերն իրենց աղոցը պատմեր են, ես ալ, հեռաւոր երկիրներու մէջ ճանապարհորդըլլալով, Հնդիկներէն լաճներս բոլորն ալ հաւասարմութեամբ ճառեցի: Տեսայ այս պատմութեանս ընթացքին մէջ ճշմարիտ յարացոյց մը՝ որսորդ ժողովրդեան ու երկրագործ հասարակութեան, կրօնքը՝ մարդկան առաջին օրէնսդիրը, տգիտութեան ու կրօնական յափշտակութեան վտանգները՝ Աւետարանի ճշմարիտ իմաստին սիրոյն ու լուսաւորութեանցը բոլորովին հակառակած, պարզ սրտի մը մէջ կրից և առաքինութեանց ծեծկրվութիւն, և վերջապէս քրիստոնէութեան յաղթութիւնը՝ ամենէն եռանդոտ զգացման մը և

ամենէն սոսկալի երկիւղի մը դէմ, որ
են Սէրն ու Մահը :

Երբ որ Սիմինոլ մը ինձի այս պատ-
մու թիւնը ճառեց, շատ աղւոր և խիստ
հրահանգիչ գտայ, որովհետեւ ան տե-
ղաւորեց անոր մէջ անասաւորին ծաղիկը,
խրճթին շնորհքը, և վիշտերը նկարա-
գրելու համար անանկ պարզութիւն մը՝
որ չեմ պարծիր թէ ես ալ պահած ը-
լամ իմ նկարագրութեանս մէջ : Բայց
ինձի բան մ'ալ կը մնար գիտնալու : Կը
հարցնէի թէ հայր Օսրին ի՞նչ եղած է՝
մէկը չէր կրնար զայն ինձի ըսելու :
Մշտնջենապէս չպիտի կարենայի զայն
գիտնալ, թէ որ Նախախնամութիւնը որ
ամեն բան կը տնօրինէ, փնտռածս ինձի
գտցնել չտար : Եւ ահա դէպքը այս է :

Պարտէր էի Մէսքասէպէին այն ծո-
վափուկքը, որ երբեմն նոր Գաղղիոյ
հարաւային պատուարն էր, և հետա-
քրքրութիւն ունեցեր էի այս տէրու-
թեան դէպ 'ի հիւսիսակողմը ունեցած
միւս սքանչելիքն ալ տեսնելու, որ էր

Նիակարացի ջրվեժը : Ակօննոնսիօնից ¹
հին քաղքին մէջ, այս ջրվեժիս մինչեւ
քովը հասեր էի, երբոր առտու մը,
դաշտին մէջէն անցնելու ատենս, ծա-
ռի մը տակ նստած կին մը տեսայ, որ
ծնկուրներուն վրայ մեռած տղայ մը
բռներ էր : Կամացուկ մը այն դեռա-
հատակ մօրը քով գացի, և լսեցի որ այս
խօսքերը կ'ըսէր :

« Թէ որ դուն մէջերնիս մնացած ըլ-
» լայիր, սիրուն զաւակ, ի՛նչպէս ձեռքդ
» շնորհալից կերպով մը աղեղը պիտի լա-
» բեր : Բազուկդ կատղած արջը պիտի
» նուաճէր, և լեռան ծայրը, քայլերդ
» սրընթաց այծեամբ պիտի վհատեցը-
» նէին : Սպիտակ աքիադ ժայռից, ասանկ
» դեռահասակ՝ հոգւոց քաղաքը կ'եր-
» թաս . ի՛նչ պիտի ընես դուն հոն ապ-
» բելու համար : Հայրդ հոն չէ որ քեզ
» իր որսովը սնուցանէ : Երբոր ցրտէն
» մահա, հոգի մ'ալ չպիտի գանուի որ

¹ Իրոքացիք :

” քեզի ծածկուելու համար մորթեր
 ” տայ : Ո՛հ . պէտք է որ արտորամ քեզի
 ” գալու հասնելու և քեզի երգեր կան
 ” չեմ , ու ծոցս քեզի շնորհեմ ” :

Եւ դեռահասակ մայրը դողդոջուն
 ձայնով մը կ'երգէր , ու տղան ծունկվը-
 ներուն վրայ կ'օրէր , շրթունքները մայ-
 րենի կաթովը կը թրջէր , և կը նօթճէր
 մահուան՝ բոլոր այն խնամքները որոնք
 կենաց տալ հարկ էր :

Եւս կինը՝ Հնդկաց սովորութեանը
 համեմատ , ծառի մը ճիւղերուն վրայ
 չորցրնել կ'ուզէր զաւկին մարմինը որ
 ետքը իր հարցը գերեզմաններուն մէջ
 տանի տեղաւորէ : Ուստի նորածինը
 մերկացուց , և քանի մը բայէ անոր
 բերնին վրայէն շունչ առնել տալէ ե-
 տեւ . ըսաւ . “ նվ զաւկիս հոգին , սիրտ
 ” սիրուն հոգի , երբեմն քու հայրդ
 ” շրթանցս վրայ մէկ համբուրիւ մը
 ” քեզ ստեղծեր էր . բայց աւանդ . իմ
 ” համբոյրներս քեզի երկրորդ ծնունդ
 ” մը տալու կարողութիւնը չունին ” :

Յետոյ կուրծքը բացաւ , և ան սառած
կտորները գրկեց , որ մայրենի սրտին
ջերմութեամբ անշուշտ կը վերակեն-
ցաղէին , թէ որ Աստուած կենսատու
շունչը իրեն սեպհականամ չըլլար :

Յետոյ սոք ելաւ , ու աչքովը ծառ
մը բնտուեց որ անոր ճիւղերուն վրայ
կախէ զաւկին մարմինը : Աերջապէս
խիստ անոյշ հոտեր բուրող , Աբիսսի
պաակներով զարդարուած , և կարմիր
ծաղկրներով հացի մը ընտրեց : Մէկ
ձեռքովն անոր վարի ոտերը ծռեց ,
միւսովն ալ մարմինը ղետեղեց , յետոյ
թող տուաւ , անկալ իր բնական դրիցը
վերադառնալով , քաշեց տարաւ հո-
տաւէտ տերեւոց մէջ պահուած ան-
մեղութեան կողոպուտը , և օդոյն մէջ
բարձրացուց : Ա՛հ , Հնդկաց այս սովո-
րութիւնը սրճափ սրտաշարժ է : Աւե-
րակ դարձած դաշտերնուդ մէջ ձեղ
ալ տեսեր եմ , Արասոսի և Աեսարու-
փառաւոր անդրիներ , բայց անով ալ
ձեղմէ շատ վեր կը դասեմ , վայրենեաց

այս օգտայեց գերեզմանները, այս ծաղկեայ ու դալարիէ Մաւսողեան շիրիմները, զոր մեղուն կ'անուշահոտէ, զոր զեփուռը կ'օրօրկէ, և ուր լուսինեակը կուգայ իր բոյնը կը դնէ և իր եղերական դայլիկը լսել կուտայ: Թէ որ սիրուհւոյ մը կողոպուտներն են, որ սիրահար մը մահուան ծառէն կախեր է, կամ թէ որ սիրուն զաւկի մը նշխարներն են, որ մայր մը փոքրիկ թռչնոց բոյնին մէջ զետեղեր է, դարձեալ կրկնապատիկ է գեղեցկու թիւնը: Ուստի հացիին տակ հեծու թիւններ արձրկողին մօտեցայ, ձեռուրներս գլխուն վրայ դրի, ցաւելու երեք աղաղակները հանելով: Յետոյ առանց խօսք մ'ըսելու, ես ալ աւնոր պէս ճիւղ մ'առի, ու տղուն մարմնոյն բոլորտիքը բզբացող միջատները մէկ դի ընել սկսայ: Բայց զգուշացայ որ չլախցընեմ մօտաւոր աղաւնի մը, որուն այսպէս կը խօսէր Հնդկուհին: «Աղաւնիդ, թէ որ դուն զաւկիս թըռած հոգին չես, անշուշտ մայր մը

” ըլլալու ես, որ բոյն շինելու համար
 ” նիւթ կը փնտռես : Ա՛ռ տար սա գեւ
 ” ղեցիկ մագերէն ալ, որ ասկէ ետեւ
 ” դառնիճի ջրոյն մէջ լուալու չեմ. ա՛ռ
 ” ասոնցմէ ալ որ ձագերդ վրանին պառ-
 ” կըցունես. երանի՛, թէ մեծ Ոգին
 ” զաւկըներդ քեզի բաշխէր ” :

Սակայն մայրը օտարականի մը քաղա-
 քավարու թիւնը տեսնելով կուլար ու-
 րախուժեանէն : Մենք այս բաները ընե-
 լու ատեննիս, երիտասարդ մը մօտեցաւ
 ու ըսաւ : “ Մէլիւթայի աղջիկ, վար առ
 ” զաւակնիս, ա՛լ ընդ երկար չպիտի կե-
 ” նանք այս տեղերս, առաջին արևուն
 ” հետ ճամբայ պիտի ելլենք ” : Ան ա-
 տեն ըսի : “ Ե՛ղբայր, կապոյտ երկինք
 ” մը, շատ մը այծեամներ, կաստորէ
 ” վերարկու մը և յոյս կը բարեմաղ-
 ” թեմ քեզի. ըսել է թէ դուն այս
 ” դաշտերէն չե՞ս ” : “ Ո՛չ, ըսաւ երիւ-
 ” տասարդը, մենք աքսորուած մարդիկ
 ” ենք, ու հայրենիք մը գտնելու պիտի
 ” երթանք ” : Այս ըսելով պատերազ

միկը , գլուխը կուրծքը ծուեց , և ազեզին ծայրովը՝ ծաղկըներուն գլուխը կը կտրէր : Հասկցայ որ այս պատմութեանս տակերը արցունքներ կային պահուած , ու լուեցի : Աինը քաշեց առաջաւակը ծառին ճիւղերուն վրայէն , ու իր լծակցին տուաւ տանելու . ան աւտեն ըսի : « Ար ներէք ինձի որ կրակնիդ » վառեմ այս գիշեր » : « Մենք խրճիթ » չունինք , ըսաւ պատերազմիկը , թէ որ » կ'ուզես՝ եկնուր հետերնիս , մենք սահանքին եզերքը կը բնակինք » : « Այս » կուզեմ » , ըսի ու միատեղ գացինք :

Քիչ ատենէն սահանքին ափունքը հասանք , որ ահռելի խոխոջիւններով ինքզինքը կ'իմացնէր : Այս ջրվէժը Նիակարա գետէն ձևացած է , որ Էրիէ լըճէն կ'ելէ և Օնթարիօ լիճը կը թափի . իր դէպ 'ի վեր բարձրութիւնն է 144 ոտք : Էրիէ լճէն մինչև հոսանքը գետը երազ կ'ընթանայ զառ 'ի վայրի մը վրայէն , և իյնալու ժամանակը աւելի ծով է քան թէ գետ , և որուն ուղ-

խերը խորխորատի մը դէպ ՚ի բաց բե-
 րանը կը դիմեն : Ջրվէժը երկուք կը
 բաժնուի , ձիու պայտի մը պէս ծու-
 րով : Երկու սահանքներուն մէջ տակէն
 խորունկցած կղզի մը կ'երկննայ , որ իր
 բոլոր ծառերովը ալիքներուն խառնա-
 փընդորութեանը վրայ կախուած է :
 Գետինն արևմտեան կողմի դահալիժող
 մասը , մեծ գլանի մը պէս կը կլորնայ ,
 յետոյ ձիւնէ ծածկոցի մը պէս կը տա-
 րածի , և արևուն մէջ ամեն գոյներով
 կը փայլի : Արեւելեան կողմի սահանքը
 ասեղ ստուերի մը մէջ կ'իջնայ . կրնայ
 ըսուիլ թէ ջրհեղեղի ջրեղէն սիւն մ'է :
 Հազարաւոր աղեղնաձև ծխածաններ
 կը ձևանան ու իրար կը քառեն ան-
 դունդին վրան : Ջուրը՝ խախտած ա-
 պառածին զարնելուն պէս , կը վերա-
 ցայտէ փրփուրէ յսրձանքներով , սրանք
 մեծ հրդեհի մը ծուխերուն պէս ան-
 տառներէն վեր կը բարձրանան : Մայ-
 րիներ , վայրի ընկուզենիներ , խողահան
 տեսիլներու ձեւով կտրած ժայռեր ,

տեսարանը կը զարդարեն : Օգոյն հոսանքովը քշուած արծիւները , գլորելով ոլորելով խորխորատին յատակը կ'իջնան , և քարքաժուները դիւրակոր պուշերնէն՝ ծռած ճիւղի մը ծայրը կը կախուին , անդունդին մէջէն՝ եղջերուներու և արջերու խուրտուխաշ եղած գիակաները յափշտակելու համար :

Երբոր ես զարհուրանաց հետ խառնած հաճութեամբ մը այս տեսարանս գննելու հետ էի , Հնդկուհին ու իր քրտակիցը իս ձգեցին : Գետին ընթացքն 'ի վեր ջրվէժին վերի դին փնտուցի , ու վերջը գաայ զիրենք , սուգերնուն յարմար տեղ մը : Խոտին վրայ պառկեր էին ծերերու հետ , անասնոց մորթերու մէջ ծածկած քանի մը մարդոց ոսկերոտեաց քով : Քանի մը ժամէ 'ի վեր տեսած իս վրայ զարմացած , դեռահաս մօրը քովիկը նստայ ու ըսի : « Բո՛ւ յոր սա բաները ի՛նչ են քոյր իմ » : Պատասխանեց . « Եղբայր իմ , հայրենեաց հողն է , աստնք մեր նախնեա

” ցը ոսկորներն , որ աքսորանաց մէջ
 ” մեզի կը հետեւին ” : “ Եւ ի՛նչպէս ,
 ” պօռացի , այս կերպ թշուառութեան
 ” մէջ ինկաք ” : Սէլիւթային աղջիկը
 պատասխանեց “ Մենք Նաշէղներուն
 ” մնացածներն ենք : Գաղղիացւոց՝ մեր
 ” ազգին վրայ իրենց եղբարցը վրէժը
 ” պահանջելու համար՝ հասուցած կու
 ” տորածէն ետեւ , մեր եղբայրներէն
 ” անոնք որ յաղթողներէն ազատեցան
 ” Շիքասաներուն դրացիներնուս քով
 ” պատասարան գտան : Երկար ատեն
 ” հոն հանգիստ ապրեցանք , բայց եօ
 ” թը լուսնի չափ կայ որ Վիրգինիոյ
 ” ճերմակները մեր երկիրներուն տէր
 ” եղան , ըսելով թէ՛ Եւրոպիոյ թագաւ
 ” ւոր մը զայն իրենց տուած էր : Աչ
 ” վընիս երկինք վերցուցինք , ու մեր
 ” նախնեացը նշխարքները շարկած , ա
 ” նապատին մէջէն ճամբայ ելանք : Ու
 ” ղեւորութեան մէջ երկունք քաշեցի
 ” ու ծնայ . և վշտացս պատճառաւ
 ” կաթս գէշցած ըլլալուն , զաւկիս

” մեռնելուն պատճառ եղաւ ” : Այս
 ըսելով, դեռափթիթ մայրը մաշէրու
 վըն աչուընէրը սրբեց, ես ալ կուլայի :

Ուստի շուտ մը ըսի. “ քոյր իմ, վէհ
 ” Ոգիին երկրպագենք, ամեն բան իր
 ” հրամանովը կ'ըլլայ : Ամենքս ալ ճամ
 ” բորդներ ենք, մեր հայրերն ալ մեզի
 ” պէս ճամբորդ եղան, բայց տեղ մը
 ” կայ ուր պիտի հանգչինք : Թէ որ
 ” ճերմակներուն պէս թեթեւ լեղու
 ” մը ունենալէն չըլլախնայի, պիտի
 ” հարցընէի թէ արդեօք Նաչէղ Շաք-
 ” թասին անունը լամձ ես ” : Այս խօս-
 .քերուս Հնդկուհին երեսս նայեցաւ
 ու ըսաւ : “ Նաչէղ Շաքթասին վրայ
 ” ո՞վ խօսեցաւ քեզի ” : Պատասխանեցի,
 “ Իմաստութիւնը ” : Հնդկուհին պա-
 տասխանեց. “ գիտցածս կ'ըսեմ քեզի,
 ” վասն զի դաւկիս մարմնոյն վրայէն
 ” ճանճերը վռնտեցիր և մեծ Ոգիին
 ” վրայ գեղեցիկ խօսեցար : Ես Շաքթա-
 ” սին որդեգրած Եւրոպացի Ռընէ-
 ” ին՝ աղջկանը աղջիկն եմ : Շաքթաս,

” որ մկրտուէր էր , և իմ այնչափ
 ” թշուառ պապս Ռընէ , կոտորածին
 ” մէջ կորսուեցան ” : “ Մարդս միշտ
 ” թշուառութենէ թշուառութիւն
 ” կ'ընթանայ , ըսի ծռելով : Ուրեմն հայր
 ” Օպրին վրայ ալ տեղեկութիւն մը
 ” կրնաս տալ ինձի ” : “ Ան ալ Շաքթա
 ” սէն աւելի բարեբաղդ չեղաւ . ըսաւ
 ” Հնդկուհին : Քերոքացիք , Գաղղիա
 ” ցւոց թշնամիները , մինչեւ իր ա
 ” ռաքելութեան տեղը գացին , ճամ
 ” բորդներուն օգնելու համար զար
 ” նուած զանգակին ձայնով քայլերնին
 ” հոն ուղղեցին : Հայր Օպրին կրնար
 ” ազատել իր անձը . բայց չուզեց իր
 ” զաւկրները ձգել , ու կայնեցաւ որ
 ” իր օրինակաւը զանոնք մեռնելու քա
 ” ջալերէ : Այրեցին զինքը մեծ տան
 ” ջանքներով , և չկրցան բերնէն , իր
 ” Աստուածը ամչըրնելու կամ հայրեն
 ” եացը պատիւը կոտրելու աղաղակ մը
 ” հանել տալ : Տանջանքին ատենը , իր
 ” դահճացը համար աղօթելէն , և զու

” հերոււն վիճակէն կարեկցելէն չդադ-
 ” րեցաւ : Քերոքացիք իրմէն, տկարու-
 ” թեան ցոյց մը կորզելու համար, ի-
 ” րենց ահռելի կերպով կրճատած, խե-
 ” ղացուցած վայրենի բրիստոնեայնե-
 ” րէն մէկը բերին առջին : Բայց մեծա-
 ” պէս զարմացան, երբ տեսան որ պա-
 ” տանին ծունկ ընկած վէբբերը կը
 ” համբուրէր ծեր անապատականին որ
 ” կը պօռար իրեն, — “ որդեակ իմ, հը-
 ” րեշտակաց և մարդկան ՚ի տես դըր-
 ” ուեցանք : — Հնդիկները կատողած,
 ” հրաշէկ երկաթ մը խօթեցին կոկոր-
 ” դը, որ չկարենայ խօսիլ : Ալ ան ա-
 ” տեն չկրնալով մարդիկները մխիթա-
 ” րել, մեռաւ ” :

” Ա՛րսեն թէ Քերոքացիք, թէ և
 ” սովորած էին տեսնել որ վայրենիներ-
 ” րը հաստատ մտօք տանջանաց կը տա-
 ” նէին, չկրցան չխոստովանել թէ՛ հայր
 ” Օպրիին խոնարհ սրտոտու թեանը
 ” մէջ անձանօթ բան մը կար, որ բու-
 ” լոր երկրաւոր քաջասրտու թիւնները

77 կը գերազանցէր : Մէջերնէն շատը ,
 78 այս կերպ մահանալէն շարժած , քը-
 79 թիատոնեայ եղան :

77 Բանի մը տարի ետքը , Շաքթաս
 78 ճերմակներուն աշխարհէն դառնա-
 79 լուն , աղօթից վեհապետին թշուա-
 78 ու թիւնները լսելով , ելաւ գնաց
 79 որ անոր և Աթալային մոխիրները
 79 ժողովէ : Առաքելութեան տեղը որ
 79 հասաւ , հազիւ թէ ճանչցաւ : Ահճը
 79 առատացեր ու բոլոր գեղը ճահիճ
 79 մը դարձեր էր . բնական կամուրջն
 79 ալ փլչելով , Աթալային գերեզմանն
 79 ու մահուան ծառատունկը իր փլա-
 79 տակացը ներքեւ թաղեր էր : Շաքթաս
 79 ընդ երկար թափառեցաւ այս տեղս .
 79 միայնակեցին քարայրը գնաց տեսաւ
 79 որ մորմենիներով և դժնիկներով լե-
 79 ցուեր էր , որոնց մէջ եղնիկ մը իր եղ-
 79 նորթին կաթ կուտար : Մեռելոյն առ-
 79 ջի օրուան ժայռին վրայ նստաւ ուր
 79 միայն անցաւոր թռչնոյն թեւէն ըն-
 79 կած քանի մը փետուր տեսաւ : Հոն

77 լայած ատեն , քարողչին ընտանի օւ
 77 ճը քովի կնիւններէն ելաւ , ու եկաւ
 77 ոտլըներուն պըլլուեցաւ : Շաբթաս
 77 ծոցին մէջ տաք ցուց այն հաւատարիմ
 77 բարեկամը , որ միայն մնացեր էր այն
 77 աւերակաց մէջ տեղը : Ուղալիսեաց
 77 սրդին պատմած է թէ , շատ հեղ գիւ
 77 շերոյն մօտենալու ատենը , կարծեր
 77 էր թէ , հայր Օպրիին ու Աթալային
 77 շուքերը կը տեսնէր՝ սրսնք վերջնաւ
 77 լուսոյն շողիներուն մէջ կը բարձրաւ
 77 նային : Այս երեւոյթները կրօնական
 77 սոսկումով մը ու տխուր հրճուանօք
 77 մը կը լեցնէին զինքը :

77 Պարագ տեղը քրօջն ու հայր Օպ
 77 րիին գերեզմանը շատ մը փնտռելէն
 77 ետեւ , այն տեղերը ձգելու մօտ էր՝
 77 երբ քարոյրին մէջի եղնիկը ուրա
 77 խուժեամբ ցաթկուտել սկսաւ աւ
 77 ջին , և առաքելութեան խաչին տակ
 77 գնաց կայնեցաւ : Այս խաչը ան ա
 77 տեն ջրով պատած էր . փայտը մա
 77 մուռէն մաշած , և անապատին հա

Դ Լալուսն ալ շատ կը սիրէր անոր որդ-
 Դ նակեր թւերուն վրայ թառիլ : Շաք-
 Դ թաս հասկրցաւ որ երախտագէտ եղ-
 Դ նիկը իր հիւրընկալուին գերեզմանը
 Դ տարած ըլլալու էր զինքը : Ատեն մը
 Դ խորանի տեղ ծառայող ժայռին տակը
 Դ փորեց , ու մարդու մը և կնկան մը
 Դ կտորուանքը գտաւ հսն : Ամենեւին
 Դ տարակոյս չունեցաւ որ ատոնք կու-
 Դ սին ու քահանային ոսկորներն ըլլա-
 Դ լու էին , որ գուցէ հրեշտակներն այդ
 Դ տեղը թաղեր էին , արջու մորթերու
 Դ մէջ պատեց զանոնք , ու իր հայրե-
 Դ նեացը ճամբան բռնեց , այն անգին
 Դ նշխարները կռնակը , որոնք մահուան
 Դ կապարճներուն պէս ուսոցը վրայ
 Դ ձայն կը հանէին : Քիչերները գլխուն
 Դ տակ կը դնէր զանոնք ու սիրոյ և ա-
 Դ ռաքինութեան երազներ կը տեսնէր :
 Դ Ռ՛վ օտարական , հոս տեղ այն փոշին
 Դ կրնաս նոյն իսկ Շաքթասին աճիւնին
 Դ հետ մէկտեղ զննել :

Տեսնելով որ Հնդկուհին այս խօս-

քերուլս կը վերջացնէր, ոտք ելայ, մտ-
տեցայ սուրբ աճիւնոց, ու լուսթեամբ
խոնարհեցայ առ ջեւնին: Յետոյ մեծա-
քայլ հեռանալով, պօռացի: « Ասանկ
» կ'անցնի երկրիս մէջ ամեն բարի, ա-
» ռաքինի ու զգացուն ըլլողը: Ո՞վ մարդ,
» դուն վաղանցիկ երազ մըն ես, ցաւա-
» լից անուրջ մը. միայն հոգւոյդ տրտ-
» մութեամբը ու մտածութեանդ յա-
» լիտենական տխրութեամբը բան մը
» կրնաս սեպուիլ »:

Այս մտածմունքները յախշտակե-
ցին զիս բոլոր գիշեր: Հետեւեալ օրը
լուսնալուն պէս, հիւրընկալուներս զիս
ձգեցին: Գեռահաս մարտիկները առ-
ջեւէն կ'ընթանային, իսկ հարսերը ե-
տեւէն, նախորդները սուրբ նշխարնե-
րը շալկեր էին, իսկ հետեւորդներն ի-
րենց նորածինները կը գրկէին. ծերե-
րը ծանր քայլերով մէջ տեղէն կ'երթա-
յին, իրենց նախահարցն ու որդւոցը
մէջ. յիշատակաց և յուսոյ մէջ. կոր-
սուած հայրենեաց ու ապագայ հայրե-

նեաց մէջ տեղէն : Ո՛հ , ո՞րչափ արցունք
 կը թափուի , երբ այսպէս ծննդական
 քաղաքը կը ձգուի , երբ արքայանայ
 ժայռին բարձրէն , վերջին անգամ կ'ու-
 թոշուի , այն յարկը ուր սնունդ առնը-
 վեցաւ , և խրճթին գետը , որ հայրե-
 նեաց մենաւոր դաշտերուն մէջէն իր
 տխրագին ընթացքը կը շարունակէ :

Իժբանդ Հնդիկներ որ նոր աշխար-
 հին անասատացը մէջ տեսայ որ կը
 թափառէիք , ձեր նախնեացը նշխարքը
 շալկած , դուք որ ինձ հիւրընկալու-
 թիւն շնորհեցիք թէև խեղճ վիճակի
 մէջ էիք , այսօր չեմ կրնար ձեզի անոր
 փոխարէնն ընել , վասն զի ես ալ , ձեզի
 պէս մոլորական կը թափառիմ մարդկան
 խաղալիք եղած . բայց ձեզմէ քիչ երջա-
 նիկ եմ , ես իմ արքայանայս մէջ , որ
 հարցս ոսկորները հետս կրելու չեմ կա-
 րողացած :

100

1848

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ԹԱՐԳՍԱՆՁԻՆ

Հոս պատշաճ կը սեպուի իմաց տալ բարեմիտ Ազգայնութեան թէ ինչո՞ւ, եթէ՛ նախընթաց գըրուածքք և թէ՛ յետագայս, սովորական Պօլսոյ ռամկօրէնին ոճովը չէ յարդարուած, այլ որպէ՛ս թէ կէս գրաբառ: Պատճառն որ ռամկօրէնն ըստ ինքեան Ազգային ընդհանրութեան ամեն տեղ հասկընալու լեզու մը չէ, իսկ գրաբառը կրնանք սեպել և իրաւամբք՝ Ազգային միութեան յօդակապը, որն որ ամեն տեղ իրեն հետեւողներ և պահպանողներ ունի, այս կերպով յուսացի ծառայութիւն մ'ըրած ըլլալ հաճելի ամենուն և հետեւաբար Հայրենեաց:

Եւ դարձեալ, պարտքիս առաջնութիւնը գըրուածոյս նիւթոյն յարմարութեանը պատճառաւ, երկրորդ տեղւոյս ընդունակ դատեցաւ: Գուցէ սք հարցընէ թէ ինչո՞ւ առաջին աշխատութիւնդ ձեռք առած, իբրեւ ջհ՛ լուսարկու դամբանական գիշերաց, սկսար ստուերաց ետեւեն դիմել, անոր համար միայն որ ստուերին դատաստանը չիսալիր, և իր դատապարտութիւնն անմուռնչ, է զի միայն հոն անիրաւութիւնն անգործ է, և ազատ ու անաղական հոգին է միայն տէր:

Մարդս խեղճ է, և այոջափ խեղճ, անկայունը, օտուերանմանը, աշխարհս՝ կը սիրէ, կ'ընդդրկէ, սուտ է, երազ, ունայնութիւն կ'ըտէ, այլ կը յարի անոր եռանդաղին, երբ իրօք փափաքելին՝ ա

նանցը, իրականը, որ ահեղ ճշմարտութիւն մ'է, խոտան կը համարի, և ստուեր կարծելով ու ամ պարիշտ ստքի մը տակ կոխկուտելով, անտարբեր աչք մը միայն կը նետէ վրան: Որո՞ւն ուրեմն ուղերձ էի, որ մշտապէս ընդունակ և գոհ ըլլալուն անկասկած ըլլայի. . . . ամենայն ինչ հոս պիտի թողուի. ամեն բան վիճակը պիտի փոխէ. սահման իմ բաղձանոցս ալ այդ պիտի ըլլայ. այլ ասանկով անաճցին քիճակակիցը անցաւորին շարունակութեանը կցորդ կ'ըլլայ միշտ. որով գրեթէ կը յիշէցնէ ցինքը եւ ցիւ իբեմ և կը հանդիտանայ, ասով իբր ցոլացուցիչ հայելի մը ներկային, միւսով յիշեցուցիչ անցելոյն, և առաջ նոյն՝ զգուշացուցիչ ազագային:

Ո՛հ. բաղդի դժպտունէ բերմունքը դատասպարտեց զիս ցաւոց խորխորատը տառապիլ, և կենդանեաց յիշատակը գողցես սրբեց սրտէս. դառն անգըթութութիւն մը մարդս այսպէս կրնայ ընել, և սակայն կը հարկադրի կրել. երանի՛ համբերողաց. կրնամ արդեօք ես ալ այս երանութեան արժանացելոց և իրմով միտիթարելոց դասակցիլ: Ասպրին բարեկամք՝ մտերմաց, ծնողք որդեկաց սրտից մէջ, մինչեւ որ օր մ'ասանք ալ դադրին բաղխելէ. . . . Ուստի սիրելոյ մը վրայ եղած վայն ու ողբը անոր կենացը եթէ փախաբելի ըլլալէն առաջ կուգայ, չկայ առժաման ասկէ աւելի յարմար միջոց մը, որով մենք ըզմեզ միտիթարենք թէ պիտի ապրինք յիշատակաւ դեռ ընդ երկար. ասոր համար չէ՞ մարդոց յօժարութիւնը անմահ անուան տէր ըլլալու:

Ահա՛ գործ մը՝ որ իր Հեղինակին անունը պիտի անմահացնէ, ըսին երեւելի վարպետներ. ուրեմն ա-

հա, կ'ըսեմ ես ալ, իրեն երկրորդ անգամ նոյն կա-
թողութեան տէր ըլլալուն կ'օգնեմ: Թո՛ղ իրմով ու-
րիշ մէկու մ'ալ անուէն անմահանայ: Անոր, կ'ըսեմ,
սրուն ժպիտն՝ առաջին մայրակոչ բերանը գորովա-
լիք ողջունեց, և որ իր վերջին վսեմ ըսպէին օրհնա-
ձիր ձեռքն 'ի համբոյր պարզեց որոց անմխիթար կը
թողուր, իբրև միակ և բաւական վարձ իր անփո-
խարինելի իրաւանցն ու երախտեացը, և այր բերանն
հաւասարապէս օրհնեց անդրանկէն ցկրտսերը. որ
ինչպէս ծնաւ, սնաւ մաքուր սրտիւ, այնպէս ալ
ննջեց 'ի Տէր. այն որ 'ի կեանս արիաբար դիմադրաւեց
բազմադիմի վշտաց, և 'ի մահուն վկայից պսակը ժա-
ռանգեց. իբրև զեփրու անցաւ յանցաւորաց մէջէն,
այլ ահա անջինջ կը թողու իր հետքը իբրև նահատակ
անվեհեր, թող ըսէ ուրեմն ապագայն թէ՛ իրաւ
չսկտյուրի մ'ալ անցեր է այս վշտաց հովտէս. այս
պէս կ'անցնի մտաց տեսութենէն, ուրախութեան
փայլակրնթաց զգացում մը. այլ օրտից մէջ յիշատա-
կութեան կնիքը տպաւորեալ կը թողու:

« Vos âges sont jaloux et m'admirent entr'eux. —
Et cependant, Seigneur, je ne suis pas heureux.
Vous m'avez fait vieillir puissant et solitaire
Laissez-moi m'endormir du sommeil de la terre ! »

(ALFRED DE VIGNY.)

Moïse.

Նախանձայոյդ ք և զուարթունքդ ապշին ընդ իս
' և Ահա գարձեալ, Տէր, երջանիկ չեմ ես զարդիս .
Հասուցեր զիս յալիս հզօր այլ մենակեաց
Թոյլ աուր ննջել արդ ինձ ըզքուն զերկրի ստուերաց :

(ԱՖՐԵՏ ՏԸ ՎԻՆԵԻ)

Բանաստ. 'ի Մոյսէս :

ԱՐԳԱԳԻՐ

Ի ՅԱՒԷՐԺԱԿԱՆ ՅԻԹԱՏԱԿ

ՀԱՆԳՈՒՅՅԵԼՈՅ ՄՕՐ ԻՒՐՈՅ

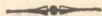
ՉԱՓՐԱՏՏԺԵԱՆՑ ՉԱՆԱԶԱՆ ՏԻԿՆՈՋ

ՄԱՀՏԵՍԻ ԱՇՄՈՒԷԼԵԱՆ

Չօնս առ Անանց վերթեւեղոյդ իցե՞ դատական
'ի տրիսուր ,
Որ չէիս երբեմն՝ կեանս 'ի կենացդ ամեր բաժին .
Ում ջբախիւն սրտիս դարտիմ եւ ,ջբան , ընկա՛ջ
Չառաջին քոյոյ սր յիս՝ խայրիս երկանց , բանիդ
ջարբիւնս :

Դարձցի, ո՛ր, հիբաց յոյլիս ժըմիս բըբոյր հիբոյն
 Գիղիւ,
 Աչացք կայլակեալ ցօց՝ Թափ տալ Թերթաա Թփոյս
 ընդ օր.
 Մայր, սյր կաթն կենսատու եցեւ շամբեալ ինձ
 փրկառիթ,
 Ո՛չ խինդ գթոյր փայլեալ յիս՝ ո՛չ ինձ ցերկինս բացցէ:
 Խանջտակնդ, տիղ առաքինեաց, մայր, շճակից յոր-
 քիս բերկրեալ,
 Հնչեացի՛, ԱՆՈՒՆԻ տնմահ, առ ոտն հարեալ կրից
 ըցնենգ,
 ԶԱՆՁՁՆ՝ երփնեն շուշանք, որդեկացք սիրտք
 բացխեն ցաղայն,
 Եւ գրենոյս շարժուն գամբան հնչեն անեցծ տառք
 Դի քարտիս:
 Ո՛ր, անժամ Դ ԳԷՆ ցրկեալ Դ փոյթ ցայլոցն բա-
 րեքեչ,
 Ուսցին մարք մի այլ երկնեչ հրեչս հարուածս ըջ-
 մարդկու թեան:

ՌԸՆԷ

ՆԱՐԷԿՆԵՐՈՒՆ քովը եկած ատեն
ՌՐՆԷ, Հնդկաց սովորութիւններուն
յարմարելու համար, ամուսին մը առ-
նելու պարտաւորած էր. բայց բնաւ
հետը չէր ապրեր: Տխրագին բնաւո-
րութիւն մը զինքը անտառաց խորերը
կը ձգէր. ամբողջ օրեր կ'անցընէր հոն,
և վայրենեաց մէջ վայրենիի կը նմանէր:
Մարդկան ընկերակցութիւնը մերժեր
էր, ու միայն Շաքթաս իր հայրագրին
և հայր Սուէլ Ռօղալի բերդին քարոզ-
չին հետ կը տեսնուէր: Այս երկու
ծերերը մեծ իշխանութիւն մը ստացած
էին իր սրտին վրայ. առջինը՝ սիրուն
ներողամտութեամբ, իսկ միւսը՝ ընդ-
հակառակն ծայրագոյն խստութեամբ
մը: Կաստորի որսորդութենէն 'ի վեր,
ուր Շաքթաս իր դիպուածները պատ-
մեր էր ՌՐՆԷին, ՌՐՆԷ ամենեւին չէր

ուղած իրեններուն վրայօք խօսիլ, բայց
 Հարթաս ու քարոզիչը, մեծապէս կը
 փափաքէին որ գիտնան թէ մեծ ծննդ
 դեան տէր Եւրոպացի մը ինչո՞ւ այսպի-
 սի արտառոց վճիռ մ'ըրած էր, երթալ
 ինքզինքը Լուիզիանայի անապատներուն
 մէջ մուցընելու : Արնէ միշտ իր՝ այդ
 խնդիրը մերժելուն պատճառ բռնած
 էր թէ, իր պատմու թիւեր քիչ հետու
 քրքրական է, և թէ միայն իր զգաց-
 մանցն ու մտացը վրայ կը կայանայ .
 « Բայց զիս Ամերիկա անցնելու վճռել
 » տուող դիպուածը, կ'եւելցընէր,
 » պէտք է որ յաւիտենական մուռացու-
 » թեան մէջ թաղեմ » :

Քանի մը տարի անցան այսպէս, և
 երկու ձերերը իր գաղտնիքը չէին կր-
 ցած բերնէն առնել : Օտար առաքե-
 լու թեանց ¹ թղթատունէն ընդունած՝
 Եւրոպայէն եկող մէկ նամակը անանկ
 մը իր տխրութիւնը աւելցուց որ, մին-

¹ Missions étrangères.

չէւ անգամ իր հին բարեկամներէն կը
 փախչէր : Ուստի անոնք ալ աւելի բոր-
 բորեցան որ սիրտը բանալու ստիպեն
 զինքը . այնչափ խոհեմութիւն , քաղց-
 րութիւն և իշխանութիւն բանեցու-
 ցին , որ վերջապէս զիրենք գոհ ընե-
 լու հարկադրեցաւ : Ուստի հետերնին
 օր վճռեց , որ պատմէ՝ չէ թէ իր կե-
 նացը պատահարները , վասն զի բնաւ
 չէր կրած , այլ իր հոգւոյն գաղտնի
 զգացմունքը :

Վայրենեաց Լուսին ծագկանց ըսած ամ-
 սոյն ՉԱ ին , Ռընէ Շաքթասին խրճիթը
 գնաց : Թեւ Սաչէմին տուաւ , ու Սա-
 սաֆրասի ծառի մը տակ տարաւ , Մէս-
 քասէպէին եզերքը : Հայր Սուէլն ալ
 ժամագիր եղած տեղը գալու չուշա-
 ցաւ : Արշալոյսը կ'արթննար , դաշտին
 մէջ քիչ մը հեռուն հաչէզներուն գիւ-
 ղը կը տեսնուէր . իր թթենեաց ծա-
 ուատունկովն ու մեղուի փեթակներու
 նման խրճիթներովը . Գաղղիոյ գաղ-
 թականը և Ռօզալի դղեակը աջա-

կողմը կը տեսնուէին գետին եզերքը : Վրաններ, կիսաշէն տներ, սկրսուած բերդեր, սեւերով, ճերմակներու և Հնդիկներու խումբերով ծածկած մշակութիւններ, վայրենի ու ընկերական սովորութեանց ընդդիմութիւնը կը ներկայացնէին այն փոքրիկ միջոցին մէջ : Դէպ ՚ի արեւելք, հարթայատակ դաշտին ծայրը, արեւը երեւնալ կ'ըսկսէր Աբալահներուն կուտրտած արտեւաններուն մէջերէն, որոնք կապուտակէ տառերու պէս կը նկարուէին, երկնից ոսկեզօծ բարձրութեանցը մէջ . դէպ ՚ի արեւմուտք, Մէսքասէպէն հոյակապ լուծեամբ մը իր ջուրերը կը թաւալէր, ու անխմանալի մեծութեամբ շրջանակ մը կը ձեւացընէր այդ պատկերատախտակին :

Արիտասարդն ու քարոզիչը այս գեղեցիկ տեսարանիս վրայ քիչ մը ատեն զմայլեցան, ցաւելով Սաշէմը որ զայն չէր կրնար վայելել . յետոյ հայր Սուէնն ու Շաքթասը, ծառին տակը մարգար

գետնայն վրայ նստան . Ռընէ մէջ տեղերնին բազմեցաւ , և լուռ թեան վայրկենէ մը ետեւ , այսպէս խօսեցաւ իր հինաւուրց բարեկամացը :

« Պատմութիւնս սկսելու ատեն , չեմ կրնար արգելք ըլլալ ամբնալու շարժման մը՝ զոր կ'ըզգամ սրտէս : Սրբտերնուդ խաղաղութիւնը , պատկառելի ծերունիք , և շրջակայ բնութեան հանդարտութիւնը , հոգւոյս խռովութեանն ու յուզմանը վրայ ամօթէս երեսս կարմրել կուտան :

» Արչափ պիտի խղճաք վրաս . սրչափ մշտնջենական սրտի վրդովմունքներս ձեր աչքին առջին ողորմելի պիտի թուին : Դուք որ կենաց ամեն վըշտերը լըմնցուցիք , ի՞նչ պիտի մտածէք անզօր և առանց առաքինութեան պատանիի մը վրայ , որ իր յուզմունքը իր ներսի դին կը գտնէ , և մինակ ինքնիւրեն հասուցած չարեացը վրայ կրնայ գանգատիլ : Աւանդ , մի դատապարտէք զանի . վասն զի շատ պատիժ կրեց :

» Աշխարհք եկած ատենս , մօրս կեանք մը արժեցի . երկաթով արգանդէն դուրս հանուեցայ : Եղբայր մը ունէի , զոր հայրս օրհնեց , վասն զի իր անդրանիկն էր , իսկ ես , կանուխ կանուխ օտար ձեռաց յանձնուելուս , հայրենի յարկէն հեռու մեծցայ :

» Բնութիւնս ուժգին էր , իսկ կերպարս անհաստատ : Ետեւէ ետեւ մէյ մը շառաչուն և զուարթ , մէյ մը լռիկ և տխուր , չորս կողմս կը ժողլէի դեռահասակ ընկերներս , յետոյ յանկարծ ձգելով , կ'երթայի մէկ դի կը նստէի , որ փախստական ամպը նկատեմ , կամ տերևոց վրայ ինկած անձրեւին ոտնաձայնը մտիկ ընեմ :

» Ամեն աշուն , հայրենի բնակարանս կը դառնայի , որ անտառաց մէջ շինած էր լճի մը մօտ , ու ներքսագոյն գաւառի մը մէջ :

» Հօրս առջին երկչոտ և նեղեալ , Ամէլիա անուն քրոջս քով միայն հանգիստ ու բերկրութիւն կը գտնէի :

Բնաւորութեան ու ճաշակաց քաղցրիկ
յարմարութիւն մը զիս սերտիւ այս
բրոջս հետ կը կապէր . ան ինձմէ քիչ
մը տարեօք էր : Շատ կը սիրէինք միա-
տեղ՝ բլուրները ճանկելով ելլել, լճին
վրայ թիալարել, տերեւաթափներու
ատեն անտառը սլտրտիլ . սիրուն շրջա-
գայութիւններ, որ հիմայ ալ հոգիս
բերկրանօք կը լեցնեն : Ո՛վ հայրենեաց
ու տղայութեան ցնորքներ, դուք ո՛չ
երբէք քաղցրութիւննիդ կը կորսըն-
ցընէք :

» Մերթ լուծեամբ կը քալէինք,
ականջ կախելով աշնան խուլ մունչիւն-
ներուն, կամ չոր տերեւոց խշտութիւն,
որ տխուր կերպով մը ոտքերնուս տակ
կը կոխկռտէինք . և երբեմն անմեղ խա-
ղերնուս մէջ, կամ դալարեաց մէջ ծիծ-
ռան կը հետևէինք, և կամ անձրևա-
շիթ բլրոց վրայ ծիածանին . երբեմն
ալ տաղերգութիւններ կ'ընէինք, որ
բնութեան տեսարանը կ'ընծայէր սրը-
տերնուս . տասն և վեց տարեկան սրը-

տէ զատ ուրիշ աւելի բանաստեղծա-
կան բան մը չկայ, որ նոր բռնկած կրից
եռանդը ունենայ : Կենաց առաւօտը՝
օրուան առաւօտին նման է, լի մաք-
րութեամբ, երեւակայութեամբ ու
ներդաշնակութեամբ :

» Կիրակի ու տօնի օրերը շատ հեղ
մեծ անտառին մէջ, ծառոց մէջ տեղէն
լսեր եմ զանգակին ձայնը՝ որ դաշտին
մարդը տաճարը կը հրաւիրէր : Կնճնե-
կի մը բունին կռթրնած, լռութեամբ
մտիկ կ'ընէի երկիւղած մրմունջը : Ա-
րօյրին ամեն մէկ դողդողալը՝ պարզ ոգ-
ւոյս մէջ կը բերէր կը մտցունէր ա-
ռանձնութեան խաղաղ վիճակը, կրօ-
նից գեղեցկութիւնը և առաջին տղա-
յութեանս յիշատակացը բերկրալիւր
թախածութիւնը : Ո՛հ, ո՞րն է այն չա-
րածնունդ սիրտը, որ իր ծննդական
վայրին զանգակներուն ձայնին հնչիւնը
լսէ և ուրախութեամբ չցատօքէ, այն
զանգակներուն կ'ըսեմ, որ իր կենաց
մէջ մտնելը իմացուցին, որ իր սրտին

առաջին բաբախմունքը նշանակեցին¹, որ բոլոր շրջակայ տեղեր հրատարակեցին հօրը սուրբ զուարթութիւնը, մօրը ցաւերը և մանաւանդ ալ անպատմելի ուրախութիւնները: Ամեն բան կը գտնուի այն դիւթեալ երազոց մէջ ուր ծննդական զանգակին հնչիւնը մեզ կ'ընկղմէ, կրօնքը, գերդաստանը, հայրենիքը, եթէ օրորոցը՝ թէ գերեզմանը, եթէ անցեալը և թէ ապագայն:

» Աշմարիտ է որ Ամէլիա և ես, ամեն մարդէ աւելի կը վայելէինք այս ծանր ու գողտրիկ մտածութիւնները, վասն զի երկուքնիս ալ սրտերնուս տակ կը քիչ մը ատրուութիւն ունէինք, զոր Աստուած կամ մայրերնիս մեզի տուած էր:

» Սակայն հայրս այնպիսի հիւանդութենէ մը սրտուկեցաւ, որ քիչ օրվան մէջ զինքը գերեզման տարաւ՝ ձը գեց. հոգին գրկացս մէջ աւանդեց:

¹ Մկրտութեան սկսած ատեն Լատինացիք զանգակ զարնէլ սովոր են:

Ինձի կեանք տուողին շրթանցը վրայ
մահը ճանչնալ սովբեցայ : Այդ տպա-
ւորութիւնը խիստ մեծ եղաւ . ու մինչ-
քեւ հիմայ ալ կը տեւէ : Այն առաջին
անգամն էր որ Հոգւոյն անմահութիւ-
նը աչքիս առջին պայծառապէս ներ-
կայացաւ . չկրցայ հաւտալ որ այդ ան-
կենդան մարմինը ներսի դիս գտնուած
մտքին հեղինակը ըլլայ : Իմացայ որ այն
ինձի ուրիշ աղբիւրէ մը եկած ըլլալու
էր , և սուրբ ցաւով մը որ գրեթէ ու-
րախութիւնն ալ էր , յուսացի օր մը հօրս
հոգւոյն ետեւէն հասնիլ :

» Ուրիշ նորանշան բան մ'ալ այս
բարձր մտքին մէջ զիս հաստատեց :
Հայրենի դիմաց գծերը , դադաղին մէջ
վսեմ կերպարան մ'առեր էին : Ինչո՞ւ
այս զարմանալի խորհուրդը մեր ան-
մահութեան ապացոյցը չպիտի ըլլար .
ինչո՞ւ համար մահը՝ որ ամեն բան գի-
տէ , ուրիշ տիեզերաց մը գաղտնիքը
չպիտի դրոշմէր իր զոհին ճակատը .
ինչէ՞ն՝ գերեզմանին մէջ յաւիտենակա-

նու թեան մեծ տեսիլ մը չախտի ըլլար :

« Ամէլիա սրտին սաստիկ ցաւէն , աշտարակի մը տակ քաշվեր էր , ուրկէ ըսեց որ՝ յուզարկաւ որ քահանայից երգերը և թաղման զանգակին ձայնը , գոթաչէն բերդին կամարներուն տակ կը հնչէին :

» Հօրս մինչև վերջի բնակարանն ընկերացայ իրեն . հողը իր մնացուածոցը վրայ իջաւ ծածկեց , յաւիտենականու թիւնն ու մոռացու թիւնը իրենց բոլոր ծանրութեամբը վրան հեծան , և նոյն իրիկուն անտարբերութիւնը կ'անցնէր իր տապանին վրայէն , աղջիկն ու տղան մէկ դի առնելով , մնացածին՝ ամենևին չէղածի պէս էր :

» Պէտք եղաւ հայրենի բնակութիւնը ձգել , որ եղբօրս ժառանգութիւն եղած էր . ուստի Ամէլիայի հետ հինաւուրց աղգականաց քով քաշուեցայ :

» Կենաց խաբուսիկ ճամբայներուն բերանը կայնած , ետևէ ետև ամենը

զննեցի . և ոչ մէկուն մէջ միջամուխ
 ըլլալ համարձակեցայ : Ամէլիա շատ ան-
 գամ կրօնաւորական կենաց վրայօք կը
 խօսէր հետս . կ'ըսէր թէ ես էի այն մի
 միայն հանգոյցը որ զինքը աշխարհիս մէջ
 կը բռնէր , ու աչքերը՝ տխրագին վրաս
 կը անկէր :

» Այս բարեպաշտ խօսակցու թիւն
 ներէն սիրտս այլայլած , շատ անգամ
 քայլերս դէպ 'ի մենաստան մը կ'ուղ-
 ղէի , որ իմ նոր բնակու թեանս մօտ էր .
 ատեն մ'ալ կեանքս հոն պահելու փորձը
 ունեցայ : Երանի՛ անոնց որ իրենց ու-
 ղեորու թիւնը լմնցուցեր են , առանց
 նաւահանգիստը ձգելու , և որ ինձի
 պէս , երկրիս վրայ անօգուտ օրեր չեն
 անցուցած :

» Եւրօպացիք որ միշտ յուզման մէջ
 են , պարտաւորած են առանձին բնա-
 կու թիւններ շինելու իրենց : Ո՛րչափ
 մեր սրտերը աղմկալից ու խռովայոյզ
 ըլլան , այնչափ ալ հանդարտու թիւնն
 ու լռու թիւնը մեզ կը քաշեն : Իմ քաղ-

քիս հիւրանոցները, որ տկարաց ու
 դժբաղդներուն համար բաց են, շատ
 անգամ ձորերու մէջ պահուած են, որ
 դժբաղդութեան տարտամ զգացումը
 և պատասպարանի մը յոյսը կուտան սրը-
 տերու. երբեմն ալ կ'ըտեսնուին բարձ-
 րաւանդակներու վրայ, ուր կրօնասէր
 հոգին՝ լեռնական բուսոյ մը պէս,
 կարծես թէ երկինք կը բարձրանայ իր
 քաղցր բուրմուռնքը նուիրելու :

» Աեռ կը'տեսնեմ այն հինաւուրց
 մենաստանին փայտերուն և ջուրերուն
 հոյակապ տեսիլը, ուր կը մտածէի պա-
 հել կեանքս բաղդին խաղերէն, դեռ
 կը պըտըտիմ աստանդական օրուան խո-
 նարհելուն մօտ այն առանձնական և
 ձայնատու մենաստանաց մէջ : Երբ լու-
 սինը կամարակալներուն մոյթերը կէս
 մը կը լուսաւորէր, և դիմացի պատին
 վրայ ստուերնին կը գծէր, կը կայնէի
 և կը գննէի մահուան դաշտին նշան
 խաչը և մահարձաններու մէջ տեղեր
 բուսած երկայն խոտերը : Ո՛վ մարդիկ,

դնւք՝ որ աշխարհէո հեռու ապրելով,
կենաց լուծեանէն մահուան լուծ
թիւնը անցաք, երկրայնոց վրայ ի՞նչ
զգուանօք չէին լեցուցած իմ սիրտս՝
ձեր գերեզմանները :

» Սեպտեմբր բնական փոփոխամտու
թեամբ, սեպտեմբր առանձնական կե-
նաց դէմ նախընկալ ըմբռնումով մը,
գիտաւորութիւնս փոխեցի, միտքս դրի
ճամբորդութիւն ընել : Քրոջս մնաս
բարով ըսի, ան ալ զիս գրկացը մէջ
սեղմեց անանկ շարժմունքով մը որ ու-
րախութեան կը նմանէր, իբրու թէ
երջանիկ կը սեպէր ինք զինքը՝ զիս ձը-
գելուն վրայ, ասոր վրայ չկրցայ մարդ-
կային բարեկամութեանց անհաստա-
տութեանը վրայ միտքս եկած խորհրդ-
դածութեան մը արդելք ըլլալ :

» Իայց եռանդալից դիմեցի նեա-
ւեցայ աշխարհիս այս մրրկալից ովկիա-
նոսին վրայ, որուն ոչ ժայռերն ու ոչ
նաւահանգիստները գիտէի : Առաջ այց
ելայ այն ժողովրդոց որ ալ չկան, կը

քաղէի՛ նստելով Հռովմայ և Յունաս-
տանի աւերակացը վրայ . կորովամիտ և
ուժգին յիշատակաց արժանի երկու
աշխարհներ, ուր պալատները փոշիի
մէջ թաղուած են, և ուր թագաւորաց
մաւսօրիոնները (շիրիմները) փշերու-
տակ են պահուած : Ի՛նչ զօրութիւն
բնութեան և ի՛նչ տկարութիւն մարդ-
կութեան, շատ անգամ խոտի շիւղ մը
կրճակէ գերեզմանաց խիստ կարծր մար-
մարիոնը, որն որ այն՝ այդչափ զօրեղ
մեռեալները չպիտի կրնան երբէք վեր-
ցընել :

» Երբեմն անապատի մը մէջ մինակ
բարձր կոթող մը կը տեսնուէր կան-
գուն, ինչպէս մեծ խելք մը կը բարձ-
րանայ ասեն ատեն, այնպիսի հոգւոյ
մը մէջ՝ որ ժամանակն ու դժբաղդու-
թիւնը կործաներ են :

» Օրուան ամեն դիպուածներուն
և ամեն ժամերուն՝ մտածական կ'ընէի
այն մահարձաններուն վրայ : Երբեմն
նոյն արևը՝ որ այն քաղաքաց հիմնադ-

րու թիւներ տեսեր էր, սքանչելի տես-
քով կըմտնէր աչքիս առջին անոնց ա-
ւերակներուն վրայ, երբեմն լուսինը
սլայծառ երկնքի մը երեսը բարձրանա-
լով, երկու՝ կէս կտորած դամբանա-
կան սափորոց մէջէն, դեղնած գերեզ-
մանները կը ցուցնէր ինձի: Շատ ան-
գամ երազներուն նիւթ շնորհող աստ-
ղին լուսովը, յիշատակաց Ոգին՝ կար-
ծէի թէ բազմահոգ կը նստէր քովերս:

” Բայց տապաններու մէջ խու-
զարկու թիւն ընելէն յոգնեցայ, ուր
շատ անգամ եղեռնալից փոշի մը կը
խառնէի:

” Աւզեցի տեսնել թէ արդեօք ողջ
ցեղերը կրնային աւելի առաքինու-
թիւն, կամ ալ քիչ թշուառութիւն
ցուցնել, քան մարած ազգերը: Եւ
որովհետեւ օր մը մեծ քաղքի մը մէջ
կը ստորտէի, սպալատի մը ետեւէն անց-
նելուս, առանձին և ամայի սրահի մը
մէջ անդրի մը տեսայ, որ զոհի մը նը-
ւիրմամբ անուանի եղած տեղ մը կը

ցուցընէր մատին ծայրովը ¹ : Այն տեղեաց լութեանը վրայ ապշած մնացի . հովը միայն կը հեծէր տխուր մարմաբիտնին բոլորաիբր : Գործաւորներ կային որ անտարբեր կերպով մը արձանին ոտքին տակ կը պառկէին , և կամ սուլելով քարերը՝ կը կտրէին : Հարցուցի ասոնց թէ այդ արձանը ի՞նչ կը նշանակէր . ոմանք հազիւ թէ կրցան բտել . բայց մնացեալները չէին գիտեր թէ ինչ կործանում կը նշանակէ : Ուրիշ բան մը չէր կրցած ինձի ճիշդ չափ մը տալ կենաց պատահարներուն , և մեր խիտ քիչ բան մը ըլլալուն վրայ : Ի՞նչ եղեր են այն մարդիկը որ այսչափ աղմուկ հանեցին : Ժամանակը քայլ մը առաւ , և ահա երկրիս երեսը նոր տեսք մը զգեցաւ :

» Ամբոբոգու թեանս մէջ փնտռեցի մանաւանդ մեծահանձար արուեստապետներն ու այն վսեմ մարդիկը՝ որ աւ-

¹ Լօնտրա , Վիթհալի ետին Յակոբ Բ . ին արձանը :

տու՛ւածնե՛րն իրե՛նց քնարին վրայ երգեցին . այլ և օրէնքը , կրօնքը և գերեզմանները պատուող ժողովրդոց երջանկու՛թիւնը :

» Այն երգարկուները գերբնական ճիւղէ են , և տէր են այն մէկ հատիկ տաղանդին , զոր երկինք պարգեւեց երկրիս : Անոնց կեանքը միանգամայն վսեմ և փափուկ է . ոսկի բերնով մը աստուածները կը գովաբանեն , և ամենէն պարզ մարդիկն իրենք են . կը խօսին անմահներուն կամ փոքրիկ տղոց նման . տիեզերաց կանոնները կը մեկնաբանեն , և կենաց խիստ անմեղ բաներն ալ չեն կրնար հասկնալ . մահուան վրայ հրաշալի գաղափարներ ունին , և կը մեռնին առանց իմանալու՝ նորածին տղոց պէս :

» Կալիւզոնիոյ լեռներուն վրայ այն ամայութեանց մէջ լսուած վերջին Բարդին՝ (բանաստեղծը) երգեց ինձի այն քերթուածները , որով երբեմն գիւցաղուն մը իր ծերութիւնը կը մխի

Թարեր : Մամուամաշ չորս ժայռերու վրայ նստեր էինք . ոտքերնուս տակ հեղեղատ մը կը վազէր . այժեամը՝ աշտարակի մը աւերակացը մէջ կ'արծէր , և ծովային հողմը Կոնայի շամբուաներուն վրայ կը սուլէր : Հիմայ քրիստոնէական կրօնքը , որ նոյնպէս՝ բարձր լերանց զաւակն է , Մուսլէնի դիւցազանց մահարձաններուն վրայ խաչեր տնկեց , և Դաւթին քնարը զարկաւ նոյն հեղեղին եղերքը՝ ուր Ոսիան իրմովը ողբաց : Որչափ որ Սելմայի չաստուածները պատերազմատէր էին , ինք այնչափ խաղաղատէր ըլլալով , խաչանց հօտեր կը պահէ հոն ուր Ֆինկալ պատերազմներ կ'ընէր , և խաղաղութեան հրեշտակներ սփռեր է այն ամպերուն մէջ՝ ուր մարդասպան երեւոյթներ կը բնակէին :

» Նախնի և ծիծաղաշուրթն Իտալիան իր մեծագործութեանց խումբը ներկայացուց ինձի : Ի՛նչ սուրբ և բանաստեղծական զարհուրանօք կը թափառէի՝ արուեստից և կրօնքի նուի

բուած այն ընդարձակ շէնքերուն մէջ :
 Ի՛նչ սիւներու Լաբիւրինթոս , ի՛նչ
 կամարներու և գմբէթներու շարու-
 նակութիւն . ի՛նչ գեղեցիկ են տանեաց
 բոլորտիքը լուած գոչիւնները , որ կը
 նմանին Ուլկիանոսին մէջ ալեաց աղա-
 զակներուն , անտառներուն մէջ հող-
 մոյն մրմնջիւնին , կամ իր տաճարին մէջ
 Աստուծոյ ձայնին : Ճարտարապետը ,
 գրեթէ , բանաստեղծին իմաստները կը
 հիմնէ , ու զգայութեան կը դպցնէ :

» Սակայն մինչև այն ատեն ի՛նչ
 հասկցեր էի այսչափ յոգնութենէն , թէ
 չկար հաստատուն բան մը հիներուն
 մէջ , և ոչ գեղեցիկ նորերուն մէջ :
 Անցեալն ու ներկայն երկու անկատար
 անդրիններ են . մէկը դարուց կործա-
 նումներէն կոտրտած բզբտած քաջվեր
 գացեր է . միւսն ալ ապառնիէն՝ դեռ
 իր կասարելութիւնը չէ ընդունած :

» Բայց գուցէ , ս՛կ ծեր բարեկամ
 ներս , դուք մանաւանդ որ ամայու-
 թեան բնակիչներ էք , զարմացած ըլլաք

Թէ, ինչո՞ւ ճամբորդու թեանս պատ-
մու թեանը մէջ, գոնէ անգամ մը՝ բնա-
կան անդրիներուն վրայօք չխօսեցայ
ձեզի :

» Օր մը Ետնա լերին արտեանը ե-
լեր էի, որ կղզիի մը մէջ տեղ պրող
հրաբուլիս մըն է : Ոտքիս տակ համա-
տարած հորիզոնին վրայ տեսայ արևուն
ծագելը, Սիկիլիան կէտի մը պէս սղմած
կը տեսնէի ստքէս շատ վար, և ծովը
հեռաւոր տարածու թեան մէջ ծաւալ
ծաւալ բացուած : Այս պատկերաց
մակարդակ սեպին վրայ, գետերը ալ
աշխարհացոյց տախտակաց վրայ քա-
շուած գծերու կը նմանէին, բայց եր-
բոր մէկ կողմէն աչքս այս առարկայ-
ները կը դիտէր, միւս կողմէն Ետնա-
յին հրաբերանին վրայ կ'իյնար որուն
հրատապ ընդերքը կը տեսնէի, սև մուխի
մը սիւներուն մէջ տեղէն :

» Կրիւք լեցուն սրատանի մը, հրա-
բուլիսի մը բերնին քով նստած, որ կու-
լայ մահացուաց վրայ՝ որոնց բնակու-

Թիւնը հաղիւ կը նշմարէր ոտքին տակը . այն , ով ծերուենիք , անշուշտ ձեր գը ԹուԹեանը արժանի էակ մըն է . բայց Ռընէին վրայ ինչալ որ մտածէք , իր գոյուԹեանն ու բնականին տեսարանը կը ներկայացնէ ձեզի այս սրտոկերա-տախտակը . ահա միշտ այսպէս բոլոր կենացս մէջ լայնածաւալ և միանգա-մայն անհուն արարչու Թիւն մը , և քովս բացուած խորայատակ անդունդ մը ու-նեցայ աչքիս առջին :

Ռընէ այս վերջին խօսքերն ըսելուն լռեց , և շուտ մը խոր մտածուԹեան մէջ ընկաւ : Հայր Սուէլ զարմանքով կը նայէր երեսը , և կոյր Սաշէմը որ ալ սրտա-նւոյն խօսիլը չէր լսէր , չէր ալ գիտէր Թէ ինչ մտածէր այն լուԹեան վրայ :

Ռընէ աչքը անկեր էր խուճը մը Հնդիկներու վրայ , որ ուրախ զուարթ դաշտին մէջէն կ'անցնէին : Մէկէն դէմ-քին գծագրուԹիւնը գորովական տե-սիլ մը կ'ըստանայ , արցունքները աչքէն կը վազեն , և կը պօռայ :

” Երջանիկ վայրենիներ . մհ . ձեզի միշտ ընկերացած խաղաղութիւնը ինչո՞ւ ես չեմ կրնար վայելել : Երբ որ ես այսչափ քիչ արդիւնքով այնչափ աշխարհներ կը պըտըտէի , դ՛նք , հանգիստ ձեր կազնիներուն տակը նստած , կը թողուիք որ օրերնիդ սահին երթան առանց համբովելու : Ձեր փաստերը , ձեր պիտոյքն էին , և ինձմէ շատ աղէկ կը հասնէիք իմաստութեան եզրակացութեանը , ինչպէս [տղայ մը , խաղի ու քնոյ մէջ : Թէ որ այն տխրութիւնը՝ որ չափազանց երջանկութեան ճնունդն է , երբեմն գար ձեր սիրտը գտնէր , շուտ մը ետքը այն անցաւոր թաղծութենէն կ'ելէիք , և դէպ ՚ի երկինք բարձրացած աչքերնիդ գորովանօք կը փնտըռէր չեմ գիտէր ինչ անձանօթ բան մը որ կը գթայ խեղճ վայրենիին վրայ ” :

Հոս դարձեալ Ռընէին ձայնը սպառեցաւ , ու կրծոցը վրայ ծռեց գլուխը պատանին : Շաքթաս , ստուերաց մէջ՝ թեք երկնցուց , և զաւկին թեք բըռ-

ներով, այլայլած ձայնով մը պօռաց .¹ « Որ-
դեանկ իմ, սիրելի՛ որդեակս » : Այս ձայ-
նիս՝ Ամէլիային եղբայրը ինքն իրենն եկաւ,
և իր խռովութեանը վրայ շառագնեւում,
աղաչեց հօրը՝ որ ներում շնորհէ :

Ըն ատեն ծեր վայրենին ըսաւ .
« Դեռահասանկ բարեկամս, քու սրտիդ
» պէս սրտի մը շարժմունքը նոյնաչափ
» չկրնար ըլլալ . միայն չափաւորէ այդ
» բնութիւնդ որ արդէն այսչափ չարիք
» հասուցեր է քեզի : Թէ որ դուն ու-
» ըրչէն աւելի կը վշտանաս կենաց բա-
» ներէն, զարմանալու չես . զի մեծ հոգի
» մը աւելի ցաւ պարունակելու է
» քան թէ պղտիկ մը : Շարունակէ՛
» պատմութիւնդ . Եւրոպային մէկ կող-
» մը պտըտցուցիր մեզ, ճանչցուր մեզի
» հայրենիքդ : Դու գիտես որ ես Գաղ-
» ղիան տեսեր եմ, և թէ ի՛նչ հանգոյց-
» ներ զիս անոր կապեր են . սիրելի է
» ինձի լսելայն մեծ իշխանատկտին՝ վը-

¹ Լուսովիկոս ձ. Գ. 3

” րայօք , որ ալ հիմայ չկայ , և որուն
 ” հոյակապ խրճթին այցելութեան ե-
 ” լած եմ : Տղանս , ալ յիշատակօք միայն
 ” կ'ապրիմ . ծեր մը իր յիշածներովը , մեր
 ” անտառներուն զառամեալ կաղնիին
 ” կը նմանի . այս կաղնին՝ ալ իր սեպ-
 ” հական տերեւներովը չզարգարուիր ,
 ” այլ կը ծածկէ երբեմն իր մերկութիւ-
 ” նը՝ իր հինօրեայ ճիւղոցը վրայ բու-
 ” սած օտար բոյսերով ” :

Ամէլիային եղբայրը , այս խօսքերէս
 հանդարտած , այսպէս սկսաւ դարձեալ
 իր սրտին պատմութիւնը :

” Աւանդ . հայր իմ , չեմ կրնար խօ-
 սիլ քեզի այն մեծ դարուն վրայօք , ո-
 ռուն վերջը միայն տեսայ տղայութեանս
 ատեն , և որ ալ չկար երբ հայրենիքս
 վերադարձայ : Ոչ երբէք այսպիսի զար-
 մանալի՝ և յանկարծական փոփոխու-
 թիւն մը եղած է ուրիշ ժողովրդեան
 մը վրայ : Իմաստից բարձրութենէն , կը
 ըօնից ակնածութենէն , բարուց խըս-
 տութենէն , ամեն բան խոնարհեր՝ և

մտաց կակղու թեան , անբարեպաշտու
թեան բարոյից խանգարման իջեր էր :

” Աստի պարապ տեղը կը յուսայի
բան մը գտնալ հայրենեացս մէջ , որով
խաղաղէր այն անհանգստութիւնը , այն
բաղձանաց եռանդը որ ամեն տեղ ետե-
ւէս կը պնդէր : Աշխարհս սովորիս ինձի
բան մը չէր սովրեցուցած , սակայն ալ
տգիտութեան հեղու թիւնն ալ չունէի :

Քոյրս , անմեկնելի վարքով մը , կար-
ծես թէ կը հաճէր սրտիս նեղութիւնը
աւելցնելու . դառնալէս քանի մ’որ ա-
ռաջ Փարիզ քաղաքը ձգեր էր : Գրեցի
խմացուցի իրեն՝ որ ետեւէն երթալ կը-
մտածեմ , շուտ մը պատասխանեց , որ
այս միտքը մէկդի ձգեմ վասն զի դեռ
տեղեակ չէ թէ ուր կը հրաւիրեն զինքն
իր գործքերը : Ան ատեն ինչ տխուր
մտածութիւններ չըրի բարեկամու-
թեան վրայ , զոր մերձակայութիւնը
կը տաքցնէ , հեռացումը կը սրբէ , որ
ոչ երբէք կը դիմանայ դժբաղդութեանց
և բոլորովին ալ քիչ յաջողութեան :

” Շուտ մը՝ աւելի մենացեալ տե-
 սայ զիս հայրենեացս, քան թէ օտար
 երկրի մէջ, ու զեցի ատեն մ'ալ այնպիսի
 աշխարհի մը մէջ նետուիլ որ ոչ ինձի բան
 մը կ'ըսէր, և ոչ լեզուս կը հասկընար:
 Հոգիս, որ տակաւին և ոչ մէկ կըքով
 մաշած էր, բան մը կը վնտուէր որ հե-
 տը կապիլի. բայց տեսայ որ ընդունա-
 ծէս աւելի վրայ կուտայի: Ինձմէ ուղ-
 վածը ոչ բարձր լեզու մըն էր, և ոչ
 խորին զգածմունք մը: Կեանքս կարճե-
 ցընելու հետ զբաղած էի միայն, որ
 զայն ընկերութեան հաւասարակշռու-
 թեանը բերեմ: Ամեն տեղ վիպասա-
 նական հոգւով մը վարուելով, խաղար-
 կութեան բաժնիս վրայ ամչնալով, եր-
 թալով թէ մարդիկներէ և թէ ամեն
 բանէ զզուելով, որոշեցի որ արուար-
 ձան մը քաշուիմ ուր կարենամ բոլորու-
 վին մոռցուած ապրիլ:

” Առաջ՝ այս անձանիօթ և անկախ
 կենաց մէջ բաւական հաճութիւն մը
 զգացի: Չճանչցուելուս, բազմութեան

կը խառնուէի : Ընդարձակ անապատ
մարդալից :

» Հատ հեղքիչ յաճախուած եկեղեցւոյ մը մէջ նստած , ամբողջ ժամեր կ'անցընէի մտածական ընելով : Ար տեսնէի խեղճ կանայք՝ որ կուգային Բարձրերոյն ոտքը կ'յնային , և կամ մեղաւորներ՝ որ ապաշխարութեան ատեալնր ծունկ կը նստէին : Մէկն ալ այն տեղերէն աւելի պայծառ դէմքով չէր ելլէր , և դրսէն լուած խուլ աղաղակները՝ կրից ալիքներուն և աշխարհիս փոթորիկներուն կը նմանէին , որ կուգային Տիրոջը տաճարին ոտքը կ'աւարտէին : Աստուած մեծ , որ այն սրբազան պատասպարաններուն մէջ գաղտնապէս արցունք թափելը տեսար , դու գիտես՝ թէ քանի անգամ ոտքդ նետուեցայ , և աղաչեցի որ կամ գոյութեանրս բեռին ծանրութենէն զիս ազատես , և կամ իմ ներսս հին մարդը փոխես : Ո՛հ , ով է ան որ՝ վերածնանելու կամ հեղեղատին ջրոցը մէջ վերստին պատա-

նենալու, և կամ իր հոգին՝ կենաց աղբիւրին մէջ մէյ մ'ալ ընկղմելու պիտանու թիւն չըզգաց երբեմն: Ո՞վ է ան՝ որ նոյն իսկ իր խանգարմանը ծանրու թենէն ճնշուած, մեծ, աղնիւ, արդար բան մը ընելու անկարող չգտնէ իր անձը:

» Արբ իրիկուն կ'ըլլար, բնակարանիս ճամբան բռնելով, կամուրջներուն վրայ կը կենացի, որ արևուն մարը մըտնելը տեսնեմ: Աստղը, քաղքին շոգիները բորբոքելով, կարծես թէ կը ձօճէր կամաց մը ոսկի հեղուկի մը մէջ, դարուց ժամացոյցին ճօճանակին նման: Յետոյ գիշերուան մթոյն հետ մէկ տեղ կը քաշուէի տունս, մենացեալ փողոցներու լաբիւրինթոսի մը մէջէն անցնելով:

» Մարդկային բնակարանաց մէջ փայլող լոյսերը տեսնելով, կը փոխադրուէի մտքս, անոնց լուսաւորած՝ ցաւոյ և ուրախութեան տեսարանաց մէջ տեղը. և կը մտածէի որ այնչափ բնակեալ յարկերու տակ, բարեկամ մ'ալ չունէի: Մտածու թեանցս մէջ տեղը, մէյ մ'ալ

կը լըսէի որ, Մայր եկեղեցւոյն գոթացի աշտարակին մէջէն ժամացոյցը չափված հարուածներով ժամերը կը զարնէր. ամեն ձայներու վրայ և ամեն հեռաւորութեանց կը հասնէր կրկնուելով իր հնչիւնը եկեղեցիէ եկեղեցի: Աւանդ, ամեն մէկ ժամ ընկերութեան մէջ գերեզման մը կը բանայ, և արցունք թափել կուտայ:

” Այս կեանքը, որուն վրայ առաջ զմայլեր էի, չուշացաւ նոյնպէս անտանելի ըլլալու: Նոյն իմաստներու և նոյն տեսարաններու կրկնութենէն յոգնեցայ. սկսայ սիրտս քննել, և հարցընել ինքիրենս թէ ի՞նչ բանի կը փափաքէի. չէի գիտեր. բայց նոյն կէտին կարծեցի որ անտառները շատ ախորժելի ըլլալու էին ինձի համար. և ահա շուտ մը վըճուեցի, ալ դաշտաբնակ արսորանաց մէջ լըմնցնել հազիւ հազ սկսուած կեանք մը՝ որուն մէջ արդէն դարեր կլլեր էի:

” Այս գիտաւորութիւնը գրկեցի այն եռանդով՝ որ կը գործածեմ ամեն

նպատակացս մէջ, ուստի շուտ մը ելայ
որ երթամ կեանքս խրճթի մը մէջ ծած-
կեմ, ինչպէս որ ուրիշ անգամ մ'ալ
աշխարհիս շրջապատը քալելու ելեր էի :

» Կ'ամբաստանուիմ թէ անհաստատ
ախորժակներ ունիմ, թէ չեմ կրնար
երկար ատեն նոյն մտքերը վայելել, թէ
որս եմ երեւակայութեան մը՝ որ կ'ար-
տորայ զուարճութեանցս խորերը հաս-
նելու, իբրու թէ անոնց տեւողութե-
նէն ճնշուած ըլլար. կ'ամբաստանուիմ
թէ միշտ կ'անցնիմ այն նպատակը՝ ու-
րուն կրնամ հասնիլ, եղևկ, միայն ան-
ճանօթ բարիք մը կը փնտռեմ, որուն
ազդու մը ետևէս կը պնդի : Ի՞մ յան-
ցանքս է արդեօք որ, երբ ամեն բանի
վերջին սահմանը կը հասնիմ, երբ բան
մը որ կը լըմնայ՝ ինձի համար գին մը
չունի : Բայց կ'իմանամ որ կենաց զգա-
ծումներուն նոյնաձայնութիւնը կը սի-
րեմ և թէ որ դեռ երջանկութեան
յուսալու չափ խենթութիւն ունենա-
լի, սովորութեան մէջ կը փնտռէի :

« Ինքնագլուխ առանձնութիւնը ,
 բնութեան տեսարանը , շուտ մը նկա-
 ռագրելու անկարելի վիճակի մը մէջ բն-
 կըղմեցին զիս : Առանց ծնողաց , առանց
 բարեկամի , կամ թէ ըսեմ երկրիս վրայ
 մինակ , դեռ բնաւ սէր չըզգացած , կե-
 նաց չափէ դուրս առաւելութենէն
 ընկճեր էի : Երբեմն յանկարծ կը շա-
 ռագրէի , և կ'ըզգայի իբրև հրատապ
 լավայի գետ մը որ սրտիս մէջէն կը վա-
 ղէր . մերթ ահամայ ճիչ կը ձգէի , գի-
 շերս ալ երազներովս ու անբուն վիճա-
 կաւս խռոված էր : Գոյութեանս ան-
 դունդը լեցրնելու համար բան մը կը
 պակսէր . հովիտը կ'իջնայի , լեռը կ'եւ-
 լէի , ապագայ հրոյ զգացման մը մտացա-
 ծին առարկայն բաղձանացս բոլոր զօրու-
 թեամբը կանչելով . հողմոց մէջ կը գրկէի
 զայն . կարծէի թէ գետոյն հեծիւննե-
 րուն մէջ անոր ձայնը կը լսեմ . ամեն բան
 եթէ աստեղք յերկինս , և թէ նոյն իսկ
 կենաց սկզբնառիթը տիեզերաց մէջ
 այն երեւակացական տեսիլը կը սեպէի :

» Այսու տակնայնիւ այս հանգար-
 տու թեան և յուզման, կարօտու թեան
 և հարստու թեան վիճակը, որ և իցե
 զմայրնունքէ մը զուրկ չէր : Օր մը գե-
 տի մը վրայ ուռենիի ճիւղի մը տերև-
 ները մէկիկ մէկիկ թափելը զբօսանք
 ըրեր էի ես ինձի, և ամեն մէկ ջրն-
 թացքէն քշուող սաղարթին մտածու-
 թիւն մը շնորհեր էի : Թագաւոր մը որ
 յանկարծական յեղափոխու թեամբ մը
 իւր թագը կորսնցրնելէն կը վախնայ,
 աւելի ազդու անձկու թիւն չըզգար,
 քան ես իմ ճիւղոյս բեկորներուն վրայ
 սպառնացող ամեն մէկ պատահարէն :
 Ա՛յ մահացուի սկարու թիւն, ա՛յ մար-
 դուս սրտին մանկու թեանը որ ո՛չ եր-
 բէք կը ծերանայ : Ահա՛ ինչ աստիճան
 խակու թեան կրնայ վայրաբերիլ մեր վը-
 սեմ դատողութիւնը : Եւ դարձեալ
 ճշմարիտ է թէ մարդիկ իրենց ճակա-
 տագիրը, ուռենւոյս սաղարթներուն
 չափ անարթէք բաներու վրայ կը հաս-
 տատեն :

” Ի այց ի նչպէս առաջ բերեմ այն խուժք մը փախստական զգացումները, որ շրջագայութեանցս մէջ զգացի : Առանձնացեալ սրտի մը պարապութեան մէջ կրից սուած ձայնը կը նմանի հողմոց և ջրոց անապատին լուռութեանը մէջ հանած մրմունջին . կ'ըզգացուի, այլ չկրնար նկարագրուիլ :

” Աշունը այս տատանեալ վիճակիս մէջ վրայ հասաւ . յափշտակութիւն մը կար սիրտս՝ երբ մրրկաց ժամանակը մտայ : Կը փափաքէի երբեմն երևոյթներու, ամպոց և հովերու մէջ տեղ թափառող զինուորաց մէկն ըլլալ . երբեմն կը նախանձէի նորին իսկ անդէորդի մը վիճակին, զոր կը տեսնէի որ ձեռքերը կը տաքցնէր կնիւններու խոնարհ հրոյն վրայ՝ զոր թաւուտի մը մէկ խորշը վառեր էր : Ականջ կը կախէի իր եղերազգու երգերուն, որ կը յիշեցնէին ինձ թէ ամեն քաղքի մէջ, մարդուս բնական երգը տխրազգեցիկ է, թէ և երջանկութեան ըլլայ արտաբերող :

Մեր սիրտը թերի (անկատար) նուազարան մ'է, քնար մը ուր լարեր կան պակաս, յորում կը պարտաւորինք ուրախութեան երգերը, հառաչանայ նուիրեալ եղանակաց վրայ հնչել:

» Յորեկ ատեն անտառավերջ մեծ կնիւններու մէջ կը թափառէի: Արչափ փոքր բան մը պիտանի էր իմ ցնորիցս, չորցած տերեւ մը զոր հովը առջեւս 'ի վեր կը վանէր, հիւզ մը որուն մուխը սաղարթադիրկ ծառոց մինչև արտեանը կը բարձրանար. մամուռը որ կաղնիի բունին վրայ հիւսիսին շնչէն կը դողդողար, տարանջատ ապառաժ մը, ամայի լիճ մը ուր թռումած պրտուն կը մրմրնջէր: Գիւղին գմբէթաղարդ զանգակատունը որ հեռուն 'ի ձորամէջս կը բարձրանայ, շատ անգամ աչքս իրեն ձգած է. շատ անգամ գլխուս վերև թռչող վտարանցիկ թռչականաց ընթացքին տեսու թիւնս ընկեր տուեր եմ: Ա'երեւակայէի այն անձանօթ ծովափունքը, այն հեռաւոր կլիմաները ուր կ'երթա-

յին . կը փափաքէի թեւերնուն վրայ
 գտուիլ : Գաղտնի աղդեցութիւն մը
 զիս կը վրդովէր . կ'իմանայի որ ես ինքնին
 ուղևոր մ'էի . այլ ձայն մը յերկնից կար-
 ծէի թէ կ'ըսէր ինձի . « Մարդ , վտարան-
 » դութեանդ եղանակը դեռ չէ եկած ,
 » համբերէ քիչ մը որ մահուան հողմը
 » արթննայ (փչէ) և ան ատեն սրացիր
 » դէս ՚ի այն անծանօթ գաւառները ,
 » որոնց սիրտդ կը տարփայ » :

» Փութով արթնցէք , տենչալի մը-
 րըրիկք , որ ուրիշ կենաց մը անսահման
 միջոցները պիտի տանիք Ռընէն : Այս-
 պէս ըսելով , մեծաքայլ կը շրջէի , դէմ-
 քրս հրավառ , հողմոց շխնը մազերուս
 մէջ , ոչ անձրև և ոչ սարսուռ երբէք
 զգալով , դիւթեալ , յուզեալ , և սըր-
 տիս գիւէն տիրապետեալ :

» Վիշերը , երբ հիւսիսը խրճիթս
 հիմերէն կը խախտեր , երբ տարափք
 հեղեղանման կը թափէին տանեացս
 վրայ երբ դիզադէզ ամպոց վրայ կը տես-
 նէի որ լուսինը , ինչպէս դալկադէմ

նաւ մը ալեաց արօրադիր , շողաւէտ
 գիծ մը կը նկարէր , կը թուէր թէ կեն-
 դանու թիւնը սրտիս խորոցը մէջ կրկնա-
 սրտիկ կ'աւելնար , թէ աշխարհներ
 ստեղծելու կարողութիւն կ'ունենայի :
 Ա՛հ սուր էր թէ ուրիշ մէկու մը կարե-
 նայի հազորդել սրտիս եռանդը : Աս-
 տուանձ իմ , եթէ բաղձանացս համե-
 մատ ամուսին մը ինձ տուած ըլլայիր .
 եթէ ինչպէս մեր նախահօրը , իմ իսկ
 անձէս ելած Եւա մը ձեռքէն բռնած
 քերէիր ինձի . . . երկնայի՛ն գեղեցկու-
 թիւն , կը խոնարհէի քու առջևդ յեր-
 կիր , և յետոյ բաղկացս մէջ ընդգրկե-
 լով , կ'աղաչէի Յաւիտենականին որ կե-
 նացս մնացեալ օրերը քեզ շնորհէ :

» Եղն՛կ . մինակ էի , մինակ երկրիս
 վրայ , գաղտնի թուլութիւն մը կը աի-
 րէր վրաս : Տղայութենէս ՚ի վեր կենաց
 վրայ զգացած զզուանքս , նորոգ ուժ-
 գնութեամբ մը կը վերադառնար : Ա՛յլ
 անկէ ետեւ սիրտս սնունդ չշնորհեց
 մտածութեանս , և սրտի անձկութեան

խորին զգացմունք մը միայն կ'իմացնէր
ինձ գոյութեան մէջ ըլլալս :

» Քիչ մը ատեն ախտիս դէմ մաքա-
ռեցայ , այլ անտարբերութեամբ և
առանց կատարեալ յազթութիւն մը
հաստատ առաջագրելու : Աերջապէս
այս տարօրինակ վերաց սրտիս , որ ոչ
ուրեք էր և ամեն տեղ էր , դարման
մը չկրնալով գտնել , կեանքը թողու-
վճուեցի :

» Քահանայ բարձրելոյն , որ խօս-
քերս մտիկ կ'ընես , ներքէ չուառականի
մը , զոր երկինք գրեթէ զրկեր էր դատու-
ղութենէն : Արօնից գաղափարով լե-
ցուն էի , բայց անհաւատ , անբարե-
պաշտ կը խորհէի : Սիրաս կը սիրէր
զԱստուած , այլ հոգիս չճանչնալէ կու-
գար , վարքս , խօսքս , զգացմունքս ,
մտածութիւններս , հակասութիւն , նը-
սեմութիւն , խաբէութիւն էին միայն :
Բայց մարդս գիտէ՞ միշտ իր ուղածը ,
կրնայ ամեն ատեն հաստատ ըլլալ իր
մտածութեանը վրայ :

” Բարեկամութիւն, աշխարհ, պատրաստարան, բոլորը մէկէն կը փախչէին ձեռքէս : Ամեն բան փորձեր էի, և ամեն բան աղէտալի եկեր էր ինձի : Ընկերութենէ մերժեալ, Ամէլիան լռեալ, երբ առանձնութիւնն ալ պակասեցաւ, ալ ի՞նչ կը մնար ինձի : Այս էր այն մի միայն վերջին տախտակը որուն վրայ կը յուսայի ազատիլ, և կ'ըզգայի որ ան ալ յանդուներս կը խորասուզէր :

” Իստ որում կենաց ծանրութենէն ճողոպրիլ վճռեր էի, բոլոր դատողութիւնս այս անխահեմ գործոյն վրայ հաստատել գրի միտքս : Արտորալու պատճառ չունէի, չուելու ժամանակը չը հաստատեցի, որպէս զի երկարօրէն կարող ըլլամ գոյութեան վերջին բոպէից ճաշակը առնել, և իբրև հինօրեայ մէկը, հոգւոյս թռչիլը իմանալու համար պէտք եղած բոլոր զօրութիւնս գանձել :

” Սակայն ունեցածիս վրայօք հարկաւոր կարգադրութիւններ ընելը պի-

տանի կարծելուս, պարտաւորեցայ գըրով իմացնել Ամէլիայ, զիս մտնալուն վրայօք քիչ մը գանգատ սահեցաւ գըրջէս, և անշուշտ սիրտս յաղթահարող գորովանաց զգածումը նշմարել տուի: Սակայն կ'երեւակայէի թէ գաղտնիքս լաւ պահած ըլլալու եմ. բայց քոյրս որ սովոր էր սրտիս ծալքերն ընթեռնուլ, կրցաւ գուշակել զայն առանց աշխատութեան: Նամակիս ընդհանրական իմաստն ըլլող սրտնեղութեան ձայնէն, և ամենեւին զբաղմանցս նիւթ չըլլող իրաց վրայ ուզած անդեկութիւններէս խռովեցաւ, և պատասխան տալու տեղ յանակնկալ պահու վրայ հասաւ:

«Պէտք է որ երեւակայէք թէ աշխարհիս մէջ ինձի մի միայն սիրելի անձն էր Ամէլիա, և թէ բոլոր զգացումներս անոր վրայ կուգային իրար կը խառնըվէին տղայութեանս յիշատակաց քաղցրութեամբը, ասով միայն կրնայք մակաբերել թէ ինչ մեծ պիտի ըլլար ետքէն ցաւոցս դառնութիւնը, և թէ

որչափ սաստիկ էր զանի տեսնելուս վը-
րայ զգացած առաջին ուրախութիւնս :
Ուստի տեսակ մը սրտի յափշտակու-
թեամբ հիւրընկալեցի քոյրս : Ո՛րչափ
երկար ատեն էր , որ մէկը չէի գտեր
խօսքիս ունկնդիր , որուն առջին կարող
ըլլայի հոգւոյս խորերը բանալու :

” Ա՛մէլիա գիրկս դիմելով ըսաւ .
“ Ա՛պերախտ , դու մեռնիլ կ’ուզես և
” քոյրդ կ’ապրի՛ : Կասկած ունիս դու
” անոր սրտին վրայ : Մեկնութիւն մի
” տար , ներում մի խնդրէր , ես բոլը-
” ըր գիտեմ , ես հետդ եղածի պէս ա-
” մեն բան հասկեր եմ : Չիս խաբել
” կ’ուզես , զի՞նչ , որ առաջին զգածման
” ցըդ ծնունդը տեսայ : Տէ՛ս հիմայ
” չուառական բարքդ , զզուանքներդ ,
” անիրաւութիւններդ : Երդո՛ւմ ըրէ ,
” երբ քեզ բազկացս մէջ կ’ընդգրկեմ ,
” երդո՛ւմ ըրէ թէ անմատութեանցդ
” անձնատուր ըլլալուդ վերջին անգա-
” մըն է այս , երդուընցիր թէ ոչ երբէք
” կենացդ դէմ պիտի անիրաւիս ” :

” Այս խօսքերը ըսելու ատենը ,
 Ամէլիա գորովալիբ և կարեկից նայ-
 ւածք մը կը նետէր վրաս , և ճակատս
 շրթունքներովը կը ծածկէր . սեպեցէք
 թէ մայր էր կամ եւս գորովագոյն
 էակ մը : Աւանդ . սիրտս վերստին բա-
 ցուեցաւ բոլոր ուրախութեանց . մը-
 խիթարութիւն միայն գտնել կը խնդ-
 րէի իբրև սղայ . ուստի բրոջս իշխա-
 նութեանը ենթակայ ըրի ինք զինքս .
 և ըստ որում ինձմէ վսեմ երգում մը
 պահանջեր էր , ուստի ես ալ առանց
 վարանելու երգուընցայ , ապագայ թըշ-
 ուառութենէ մը չկասկածելով երբէք :

” Ամիս մը չբաւեց զմեզ իրարու ըն-
 կերութեան զմայլմանը վարժեցնելու :
 Երբ առաւօտուն , մինակ գտնուելուս
 տեղ , բրոջս ձայնը կը լսէի , երջանկու-
 թեան և ուրախութեան զգացմամբ
 կը լեցուէի : Ամէլիա գերբնական ձիր-
 քեր ժառանգեր էր բնականէն . մար-
 մինն ու հոգին իրարու յար և նման էին
 շնորհաց անմեղութեան կողմանէ . իւր

զգացմանց քաղցրութիւնն անսահման էր . իր հոգւոյն մէջ գոգցես մտախորհ և քաղցր զօրութիւն մը կար , կրնայիք ըսել թէ իր սիրտը , միտքն ու ձայնը իբրև միաձայն ներդաշնակութեամբ կը հնչէին . ժառանգեր էր կանաչի սրբ ատին երկիւղածութիւնն ու սէրը , և հրեշտակայնոյն անարատութիւնն ու դաշներգութիւնը :

» Այլ բոլոր անտեղութիւններս քաւելլու ժամանակը եկեր էր : Ճնորանացս մէջ գոնէ վշտանալու իրական պատճառ մը ունենալու համար , մինչև անգամ թշուառութեան մը ենթակայ ըլլալու քաղձանք ունեցեր եմ . զարհուրելի խնդիր , զոր Աստուած , զայրագին՝ չափէն աւելի ընդունեց :

» Ահ , ի՞նչ պիտի յայտնեմ ձեզ բարեկամքդ իմ . տեսէք աչքէս թախող արցունքը , կրնամ նաև . . . : Քանի մը օր առաջ ոչինչ այս գաղտնիքը ինձմէ կորզելու կարող էր . . . այլ հիմայ ամէն բան լրմնցաւ :

” Սակայն նա ծերունիք , այս պատմութիւնը թող լռութեան մէջ թաղուի յաւիտեան . յիշեցէք որ անաստի ծառին ներքեւ պատմուեցաւ :

” Չմեռը լըմննալու մօտ էր , երբ դիտեցի որ Ամէլիա՝ ինձի շնորհեւ սկըսած առողջութիւնն ու հանգիստը ինք կորսնցընելու վրայ էր . նիհարանալ ըսկըսեր էր . աչքերը կը խորանային , քայլն էր թոյլ ու դողդող , և ձայնը շփոթ : Օր մը , արտասուակից գտի զինքը խաչելութեան մը առջին : Աշխարհ , առանձնութիւն , իմ հեռաւորութիւնս , ներկայութիւնս , գիշերը , աիւր , մէկ խօսքով ամեն բան կը խռովէր զինքը : Ակամայ հառաչանքներ կուգային շըրթանցը վրայ կ'ըստպառէին . երբեմն առանց յոգնելու , երկարօրէն կ'արշաւէր . երբեմն ալ հազիւ ինքզինքը 'ի քարշ կը բերէր , ձեռքին գործը կ'առնէր և կը ձգէր , գիրք մը կը բանար և կարդալու կարողութիւն չէր ունենար , խօսք մը կ'ըսկսէր ու չէր լրացներ , յե-

տոյ արտասոււք հեղեղանման կը յորդէին և կը քաշուէր կ'երթար ազօթքի :

» Ի զուր կը ջանայի իր գաղտնիքը երևան հանելու : Երբ թեւօքս անոր փարելով կը հարցընէի, ժպտելով մը կը պատասխանէր թէ « Քեզ նման եմ, » չեմ գիտեր ինչ ունիմ » :

» Լըրէք ամիս անցան այսպէս, և օրէ օր իր վիճակը վատթարանալու վըրայ էր : Գաղտնի թղթակցու թեան մը մէջ իր արտասոււտայ պատճառը գտնել կը կարծէի, վասն զի առած նամակներուն նայելով կամ աւելի հանդարտ էր, կամ աւելի այլայլած : Աերջապէս առտու մը, միատեղ նախաճաշի ժամը անցած ըլլալուն, իր սենեակը կ'երլեմ, կը բաղխեմ, պատասխանող չկայ. դուռը կէս մը կը բանամ, ներսը մանրդ չկայ : Առաքանին վրայ իմ հասցէովս նամակի ծրար մը կը գտնեմ. կը յափշտակեմ, կը բանամ, կը կարդամ յետագայ նամակը, և կը պահեմ, որպէս զի ամեն ուրախութեան զգացում կորզեմ անձէս :

ԱՌ ՌԸՆԷ

" Երկինք ինձ վկայ են, եղբայր իմ,
 " որ տագնապի վայրկեան մը սրտեղ
 " խնայելու համար հաղար անգամ
 " կեանքս կուտայի. բայց դժբաղդ որ
 " պէս և եմ, ոչ իւրք կարող եմ օգ-
 " նել երջանկութեանդ : Պիտի ներես
 " ուրեմն, քովէդ՝ իբրեւ յանցաւոր
 " գաղտնի փախչիլս, չպիտի կրնայի ա-
 " զաչանացդ դէմդնել, և սակայն պէտք
 " էր որ երթայի . . . Աստուանձ իմ, ու
 " զորմէ ինձի :

" Գիտես, սլ Ռընէ, որ միշտ միանձ-
 " նական կենաց հակամիտութիւն մը
 " ունեցեր եմ. ալ երկնից ազդարա-
 " րութիւնները ՚ի գործ դնելու ժա-
 " մանակը եկաւ : Ինչո՞ւ այսչափ ուշ
 " մնացի. անոր համար կը պատժէ զիս
 " Աստուած : Քեզի համար աշխարհիս
 " մէջ կեցեր էի . . . ներէ վասն զի խռո-
 " ված եմ քեզմէ զատուելուս ցաւովը :

“ Լ՛հա հիմայ միայն, եղբայր իմ
 ” սիրելի, հիմայ այս պատասպարանաց
 ” պիտանու թիւնը կ'ըզգամ, որոնց շատ
 ” անգամ տեսայ որ դու ընդդէմ կը
 ” դառնայիր : Կան չարիք որ մեզ մըջ
 ” տապէս մարդիկներէ կ'անջատեն .
 ” ի՛նչ պիտի ըլլային ան ատեն հէգ թը
 ” շուառու հիք : Լաւ համողուած եմ
 ” որ դու ինքն, եղբայր իմ, այս կրօ
 ” նական պատասպարանաց մէջ հանգըս
 ” տու թիւնդ պիտի կարենաս գտնել,
 ” վասն զի երկիրս ոչ ինչ ունի քեզ ար
 ” ժանաւ որ ” :

” Չեմ յիշեցներ քեզ երդումդ .
 ” խօսքիդ հաւատարիմ ըլլալդ դիտեմ :
 ” Երդուար դու, թէ ինձ համար
 ” պիտի ապրիս : Միշտ և հանապաղ
 ” կեանքը ձգել մտածելէն ի՛նչ առա
 ” ւել սղորմելի բան կայ : Քեզի պէս
 ” բարբ ունեցողին, մեռնիլը այսչափ
 ” դիւրի՛ն է : Հաւատա ինձ որ քոյրդ
 ” եմ, դժուարագոյն է ապրիլը :

” Բայց, եղբայր իմ, շուտ ըրէ ելի՛ր

71 առանձնու թե՛նէն , որ աղէկ չէ , և
 72 զբաղմունք մը գտիր , գիտեմ որ դառ
 73 նապէս կը ծիծաղիս որ Գաղղիոյ մէջ
 74 ամեն մարդ վիճակի մը տէր ըլլալ հարկաւ
 75 և որ կը դատէ : Այդչափ մի անարգեր
 76 մեր հարցը իմաստու թիւնն ու փորձաւ
 77 ռու թիւնը : Աւ աղէկ է , սիրելիդ իմ
 78 Ռընէ , մարդկան հանրականին քիչ
 79 մը աւելի նմանիլ , և քիչ մը նուազ
 80 թշուառանալ :

71 Գուցէ ամուսնական վիճակին մէջ
 72 անձկու թեանցդ դիւր կրնայիր գըտ
 73 նել . գուցէ կին մը և որդիք զբաղ
 74 մունք մը կ'ըլլային օրերուդ : Եւ ո՞ր
 75 կինն է այն , որ քեզ երջանիկ ընելու
 76 ջանքէն փախչի : Հոգւոյդ եռանդը ,
 77 հանճարոյդ գեղեցկու թիւնը , ազ
 78 նուական և սիրակիր տեսքդ , այդ վեհ
 79 և գորովայիր նայուածքդ , բոլոր ա
 80 սոնք իր սիրոյն և հաւատարմու թեանը
 81 վրայ կրնային քեզ վստահ ընել : Ա՛հ ,
 82 ի՛նչ մեծ բերկրու թեամբ չէր սեղմեր
 83 արդեօք ան քեզ իր բազկացը մէջ ,

ր իր սրտին վրայ : Ի՞նչպէս իր որ և իցէ
 նայուածքը , որ և իցէ խորհրդածու-
 թիւնները վրագ կը հաստատուէին
 ամենափոքր վշտացդ ալ դէմն առնե-
 լու համար : Ամբողջ սէր , լիութի-
 անմեղու թիւն կ'ըլլար առջիդ ան , և
 դու կրնայիր համարիլ թէ քոյրդ ես
 գտեր :

Եւ Պ . . . ի մայրավանքը կ'երթամ :
 Այս ծովափնեայ մենաստանս շատ
 յարմար կ'երևի հոգւոյս վիճակին :
 Գիշերը , խցիկիս ներսէն , մայրավա-
 նից որմը թրջող ալեաց մրմունջը կը-
 լեմ . հոն պիտի երեւակայեմ թէ
 ի՞նչպէս քեզի հետ կը շրջագայէինք
 անտառաց մէջ , ան ատեն՝ որ ծովուն
 գոչիւնը մայրեաց ալեծածան կատար-
 ներուն մէջ գտնել կը կարծէինք . Սի-
 բելիդ ընկեր մանկու թեանս , արդեօք
 ալ չպիտի սեսնեմ քեզ : Հաղիւ հաղ
 դեռ քիչ մը քեզմէ հասակեայ , օրանիդ
 մէջ քեզ կ'օրօրէի . շատ անգամ եր-
 կուքս միատեղ ննջեր ենք : Ա՛հ , ո՞ւր

” էր թէ մի և նոյն գերեզմանն զմեզ
 ” դարձեալ ամփոփէր օր մ' ՚ի մի :
 ” Բայց ոչ . ես այս սրբատանս , ուր մըշ
 ” տապէս կը հանգչին այն օրիորդք՝ որ
 ” ոչ երբէք սէր զգացին , զրտասար
 ” սուռ մարմարիոններուն ներքեւ մի
 ” նակ պիտի ննջեմ :

” Չեմ գիտեր թէ արդեօք այս կէս
 ” մ'իմ արցունքներէս սրբուած տողե
 ” ըլ պիտի կարենան կարդալ : Ինչ որ
 ” ալ ըլլայ բանեկամ , ուշ կամ կանուխ
 ” հարկ չպիտի՞ ըլլար մեզ իրար թողուլ :
 ” Ի՞նչ պարտաւորու թիւն ունիմ հետդ
 ” կենաց ոչնչու թեանը և անստուգու
 ” թեանը վրայօք խօսակցելու : Միտքդ
 ” բեր դեռահաս Մ . . . ը որ Գաղղիոյ
 ” կղզւոյն առջին նաւակոծութեամբ
 ” կորաւ : Երբ իր մեռնելէն քանի մ'ա
 ” միս ետքը դու իր նամակը առիր , իր
 ” հողազանգ հաստուածոյն մնացորդն
 ” ալ չկար , և այն կէտին որ դու Եւ
 ” րօպիոյ մէջ անոր վրայ սուգ առնել
 ” կ'ըսկսէիր , Հնդկաց մէջ արդէն սգոյ

„ աւուրց վերջին կէտին հասեր էին :
 „ Ի՞նչ է ուրեմն մարդս , ոյր յիշատակն
 „ այսչափ շուտ կ'ոչնչանայ : Հազիւ բա-
 „ րեկամաց մէկ մասն անոր մահը կ'ի-
 „ մանան , երբ միւսն արդէն մտիթա-
 „ րեալ է : Ա՛հ և ի՛նչ , սիրելիդ իմ և
 „ ամենասիրելիդ Արնէ , այսքան շուտ
 „ արդեօք յիշատակս սրտէդ պիտի սրբ-
 „ բուի : Եղբայր իմ , եթէ ժամանակաց
 „ ընթացիցը մէջ քեզմէ կը զատուիմ ,
 „ անոր համար միայն է որ յաւիտենաւ
 „ կանութեան մէջ զատուած չմնամ ” :

ԱՄԷԼԻԱ :

Յ. Գ. “ Կից ընդ թղթոյս , ողջոյն
 „ ստացուածոցս շնորհման տոմսակը
 „ ձգեր եմ . կը յուսամ որ բարեկամու-
 „ թեանս այս նշանը չես մերժեր ” :

“ Ոտիցս առջին եթէ կայծակ մ'ընկ-
 նէր , այս նամակէն աւելի զարհուրանք
 չէր կրնար առթել : Ի՞նչ գաղտնիք ար-
 դեօք Ամէլիա կը պահէր ինձմէ . ո՞վ
 արդեօք զինքն՝ այսչափ շուտ միանձ-

նական կեանքն ընդգրկելու կ'ըստի-
 պէր: Արդեօք բարեկամու թեան զմայլ-
 մունքովն անո՞ր համար զիս էու թեան
 հետ կապեր էր, որ յանակնկալ պահու-
 ձգէ: Ո՛հ, և ինչո՞ւ եկաւ զիս դիտա-
 ւորու թենէս դարձուց: Ք թու թեան,
 սիրոյ զգացմունք մը զինքը քովս հրա-
 ւիրեր էր. բայց ահա չուտ մը տաժա-
 նելի պարտքէ մը պարտասեալ, կ'ար-
 տորայ լքանել չուառական մը որ աչ-
 խարհիս վրայ իրմէ զատ մէկը չունէր:
 Մարդ կարծէ թէ ամեն բան ըրած կ'ըլ-
 լայ մէկը անձնաստղանու թենէ արգիլելու
 վը: Այսպէս էին իմ գանգատներս. յե-
 տոյ ես ինձի անդրադառնալով, «Ապե-
 » րանիտ Ամէլիա, կ'ըսէի, եթէ դու
 » իմ տեղս ըլլայիր, եթէ ինձ նման,
 » ինքզինքդ աւուրցդ դատարկու թեա-
 » նը մէջ կորուսած ըլլայիր, ան, եղ-
 » բայրդ ո՞չ երբէք քեզ կը ձգէր»:

» Սակայն նամակը կարդալուս՝ չեմ
 գիտեր թէ ինչ ուրիշ տխրազգեցիկ և
 այնչափ գորովալիւ բան մը կը գտնէի,

որ սիրտս բուրբ կը հաստատուէր : Յանկարծ միտք մը ունեցայ որ շատ յոյս տուաւ սրտիս , կ'երեւակայէի թէ գուցէ Ամէլիա մէկու մը վրայ սէր ըզգացած էր և չէր կրնար խոստովանիլ : Այս կասկածը կարծես թէ մեկնեց իր տխրութիւնը , իր գաղտնի թղթակցութիւնը , և նամակին մէջ տիրող սիրայոյզ ընթացքը . ուստի շուտ մը գրով աղաչեցի որ սիրտը բանայ ինձի :

» Իսկոյն պատասխանեց , այլ առանց գաղտնիքը յայտնելու , կը ծանուցանէր միայն թէ նորընծայութեան հրամանները ընդունէր էր և թէ ուխտելու օրերը մօտեցեր էին :

» Օչ, այրացայ թէ ինչո՞ւ Ամէլիա կը յամառէր խորհրդապահ խօսքեր ընելու , և այդքան քիչ կը վստահէր բարեկամութեանս :

» Քիչ մը ժամանակ ընելիքիս վրայ վարանելէս ետեւ , միտքս դրի Պ... երթալ և քրոջս քով վերջին ջանք մ'ալ ընել : Երկիրն ուր ծներ՝ աճեր էի ճամլ

բուս վրայ էր : Երբ տեսայ այն անտառ-
ներն ուր կենացս մի միայն երջանկու-
թեան ժամանակը անցուցեր էի, չկրցի
արտասուքս բռնել որ չվազեն, կամ
այն վայրաց վերջին հրաժարական ող-
ջոյն մը տալու փորձու թեան դէմ դնել :

» Անդրանիկ եղբայրս հայրենի ժա-
ռանգութիւնը ծախեր էր, և նոր տէրն
ալ հոն չէր բնակէր : Եղև իններու եր-
կայն ճեմելիքէն անցնելով դղեակը հա-
սայ, հետիոտս քալեցի ամայի դաւիթ-
ներուն մէջէն, կեցայ զնեցի գոց կամ
կիսափակ պատուհանները, որմոց ստու-
րոտը աճող տատասկը, դռներուն սե-
մոցը վրան ծածկող տերեւները, և այն
առանձին վերնասենեակն ուր հայրս ու-
իր հաւատարիմ ծառաները տեսեր էի
այնչափ ստէպ : Սանդուղներուն առ-
տիճանները արդէն մամուռներով ծած-
կած էին, դեղին մանուշակաբոյսը ա-
նոնց խարխուլ և իրարմէ անջատ քա-
րերուն մէջ արդէն բուսեր էր : Անձա-
նօթ պահապան մը եկաւ յանկարծ դըռ-

ները բացաւ : Երբ վարանեցայ ներս
մաներու , մարդը պօռաց : “ Եւ ի՞նչ
” արդեօք , դու ալ քանի մ’օր առաջ
” եկող օտարու հւոյն պէս պիտի ընես ,
” որ եկաւ ու ներս մաներու ատեն մա-
” ղեցաւ ընկաւ , ես ալ պարտաւ որե-
” ցայ զինքն իր կառքը առնել տաներու ” :
Գիւրին եղաւ ինձ ճանչնալ օտարու հին ,
որ , ինչպէս ես՝ եկեր էր այն սեղուանք
արտասուք և յիշատակ խնդրելու :

” Քիչ մ’ատեն աչքս դաշկինակովս
ծածկելէս ետև , նախնեացս յարկին
տակ մտայ : Հեշտահունչ սենեկաց մէջ
պտղտեցայ , ուր քայլերուս ձայնը միայն
կը լսէր : Գոց վանդակափեղկերէն ներս
Թափանցող նուաղ լոյսը հազիւ կրնար
սենեակները լուսաւորել , սոց ելայ այն
սենեկին ուր մայրս ինձի կեանք տալու
ատեն իրենը կորսնցուց , անոր՝ ուր հայ-
րըս կ’առանձնանար , անոր՝ ուր օրօրա-
նիս մէջ ննջեր էի , վերջապէս անոր՝ ուր
բարեկամու Թիւնն առաջին ուխտերս
ընդուներ էր քրոջ մը գրկացը մէջ : Ա-

մեն դի սրահներն ամացի էին, և սարդն
 իր ոստայնը կը հիւսէր լքեալ քնարա
 նաց մէջ: Արտորանօք, դուրս ելայ այս
 տեղերէն և մեծաքայլ հեռացայ, գլու
 խըս անգամ ետիս դարձրնել չիշխելով:
 Ի՞նչ քաղցր, բայց ի՞նչ ալ վաղանցիկ են
 այն բուսկները՝ զոր քորք և եղբարք միա
 տեղ կ'անցնեն իրենց դեռահաս տա
 րեացը մէջ, ծերունի ճնողաց թեւին
 տակ: Մարդուս գերդաստանն առօ
 րեայ բան մ'է, զոր Աստուծոյ շունչը
 իբրև մուխ կը ցրուէ: Որդին իր հայրը,
 հայրն իր որդին, քոյրն իր եղբայրը,
 եղբայրն իր քոյրը հազիւ թէ կը ճանչ
 նայ: Կաղնին կը տեսնէ թէ ի՞նչպէս իր
 խողկաղինները չորս դին կը բուսնին,
 բայց մարդկային որդւոց համար այն
 պէս չէ:

Երբոր Պ... հասայ, ուղեցոյցի մը
 հետ դէպ 'ի մենաստան գնացի, և քը
 րոջս հետ տեսնուիլ խնդրեցի. ըսվե
 ցաւ թէ մէկու մը հետ չէր տեսնուեր:
 Գրով ազգ ըրի, պատասխանեց թէ,

Աստուծոյ նուիրուելու վայրկենին մօտ , ներեալ չէր իրեն մտածութիւն մ'ալ աշխարհիս վրայ նետելու , և թէ՛ եթէ իր վրայ սէր ունիմ , սրտիս ցաւովը զինքը ճնշելէն զգուշանամ : Յետոյ կ'աւելցնէր . « Սակայն եթէ ուխտելուս օրը » խորանին առջին գտուելու միտք ունիս , հաճէ հոն ինձ հօր պաշտօնը » վարելու . այս է մի միայն արժանի » քաջասրտութեանդ , այս միայն կը » վայելէ մեր բարեկամութեանը և իմ » հանգստեանս » :

» Այս՝ բարեկամութեանս դէմ եղած ցուրտ հաստատութիւնը , ուժգին կրից մէջ նետեց զիս : Մերթ յանկարծ ետ դառնալ կ'ուզէի . մերթ կ'ուզէի կենալ նուէրին խռով հարկանելու համար միայն : Դժոխք զիս կը բորբոքէր , կը յորդորէր զիս եկեղեցւոյն մէջ ինքզինքս դաշոյնով խոցոտելու , և վերջին հառաչանքս՝ քոյրս ինձմէ յափշտակող ուխտից հետ խառնելու : Վանաւ մայրը իմաց տուաւ թէ դասին մէջ ա-

Թոռ մը պատրաստեր էին ինձի համար, և կը հրաւիրէր զիս ներկայ ըլլալ հանդիսին, որ երկրորդ օրը պիտի կատարուէր :

Արշարուսոյն ծագելուն, զանգաղաց առաջին հնչիւնը լսեցի . . . : Դէպի տասներորդ ժամը, իբրու թէ կերպ մը օրհասական վիճակի մէջ, ինքզինքս մենաստան տարի ձգեցի. չկայ աւելի եղերական բան մը, քան թէ այսպիսի տեսարանի մը հանդիսական ըլլալ. չկայ առաւել ցաւալի բան մը քան զայն՝ որ մարդ անկէ ետեւ ապրի :

» Երկրորդեան անթիւ բազմութիւնը եկեղեցին լցեր էր, զիս ալ դասին մէջի աթոռը կը տանին կը նստեցունեն. շուտ մը ՚ի ծուներ կը դիմեմ գրեթէ առանց գիտնալու թէ ո՞ւր էի, և թէ ՚ի՛նչ ընել վճռեր էի : Քահանայն արդէն խորանին առջին կ'ըստատէր. խորհրդաւոր վանդակը խակոյն կը բացուի, և Ամէլիա բոլոր աշխարհային զարդուք գեղապաճոյճ առաջ կը քալէ :

Այնչափ գեղեցիկ էր, երեւոր այնպիսի
 վսեմ բան մը կար, որ զարմանաց և
 հիացման շարժում մը պատճառեց: Սրբ
 բուհւոյն փառաւոր ցաւէն յաղթուե
 լով, կրօնից սքանչելիքներէն ընկճելով,
 բոլոր բռնութեան առաջագրութիւն
 ներս ոչնչացան, ոյժս զիս երեսէ ձգեց,
 զգացի որ ամենակարող ձեռք մը զիս
 կտպեր էր, և անիծից ու սպառնալեաց
 փոխանակ, սրտիս մէջ խորին ակնածու
 թիւն և խոնարհութեան հեծութիւն
 ներ միայն կրնայի գտնել:

«Ամէլիս շղարշի մը ներքեւ կը պահ
 լի. կ'ըսկսին պատարագը ջահերու փայլ
 մանց, և ծաղկանց ու ծխանելեաց մէջ
 որոնց պաշտօնն էր զոհը հաճելի ընծա
 յել: Աւանդատան մէջ քահանայն իր
 զարդերէն մերկացաւ, վուշ շապիկով
 մը միայն մնաց, ամպիոնը ելաւ, և պարզ
 ու սրտաշարժ ձառի մը մէջ, իւր անձն
 Աստուծոյ պատարագող կուսին երջան
 կութեան նկարագրութիւնն ըրաւ: Ք
 երբ այս խօսքերը ըսաւ, « Հրոյն մէջ

” այրող անցնող խնկին նման երևցաւ
 ” այդ օրիորդը ” , ընդհանրական խա-
 ղաղու թիւն մը և երկնային բուրմուկը
 ծաւալեցան կարծես լաւրանին մէջ . ա-
 մեն մարդ իր անձն ընդ հովանեաւ կար-
 ծեց խորհրդաւոր աղաւնւոյն թեւոցը
 ներքև . և զուարթնոց խորանին վրայ իջ-
 նելն ու ծխանելեօք և պտակօք դէպ ’ի եր-
 կինք վերասլանալը կարծես կը տեսնէին :

” Քահանայն իր ճառը կը լմնցնէ ,
 դարձեալ կ’ըզգեստաւորի , զսհը ա-
 ուաջ կը վարէ : Ամէլիա երկու դեռա-
 հաս միանձնուհեաց թեւայեց , սեղա-
 նին վերջին աստիճանին վրայ ’ի ծունր
 կ’իջնայ : Ան ատեն կուգան զիս կ’առ-
 նեն կը տանին , որպէս զի հայրութեան
 պաշտօնը վարեմ : Գասին մէջ դողդո-
 ջուն քայլերուս ոտնաձայնին , Ամէլիա
 մարելու վրայ է , քահանային քօվը կը
 կայնեցնեն զիս , որ մկրտար ձեռօքս
 տամ : Ան ատեն կ’ըզգամ որ զայրոյթս
 կը վերածնանի . կատաղութիւնս ար-
 տաժայթքելու վրայ է , երբ Ամէլիա

կը ձայնէ իր քաջութեանը, նայուածք մը կը նետէ վրաս ուր այնչափ տխրութիւն և յանդիմանութիւն կայ որ աւերնկոր կը մնամ. կրօնքի՛նն է յաղթանակը, քոյրս խառնութեանս միջոցին առիթը չկորսնայնէր, քաջութեամբ սրտի գլուխը կը մատուցանէ. սրբազան երկաթոյն տակ իր գեղաթել մաղերը առմէն կողմէն վար կը թափի, խարազնեայ երկայն շրջազգեստ մը կը տեղակալէ իր դարեսովոր¹ զարդերը, սակայն առնովալ իր գորովառիթ տեսքը ճուռաղիւր. ճակտին անձուկները վուշ երիզեմը տակ կը պահուին, և կրօնից ու կուսութեան կրկին հանգանակ խորհրդաւոր քողքը իր մերկ գլխոյն կ'ընկերանայ : Ո՛չ երբէք Ամէլիա այնչափ գեղեցիկ երեցեր էր : Ապաշխարուհւոյն աչքը երկրիս փոշոյն վրայ խարսխած, հոգին յերկինս կը դեգերէր :

» Եւ սակայն Ամէլիա դեռ ուխտ

¹ Ըստ սովորութեան դարունս :

տերը արտաբերած չէր, և աշխարհիս
 վրայ մեռնելու համար՝ գերեզմանէն
 անդին անցնելու էր: Քոյրս մարմարիո-
 նին վրայ կը պառկի, մահացելոյ կտաւ-
 մը կը պարզեն վրան, չորս կերօն ալ
 չորս անկեան նշանակիչ կ'արձանանան:
 Քահանայն՝ ուրարը ճիտը, գիբբը ձեռ-
 քը, ննջեցելոց պաշտօնը կ'ըսկսի, զոր
 դեռ փթիթ կուսանք կը շարունակեն:
 Ա՛վ կրօնական հրճուանք, սրչափ վսեմ
 էք, բայց սրչափ ալ անհեղ:

” Այս տխուր հանդերձանաց քո
 վիկը ծունկ նստելու ստիպեր էին զիս,
 յանկարծ իմն դամբանական ծածկոցին
 տակէն շիտթ մրմուռնջ մը կ'երէ. կը
 խոնարհիմ, և այս անարկու խօսքերը
 (որ ես միայն լսել կարողացայ), կու-
 գան լսելեացս կը դաջին: “ Աստուած
 ” սղորմութեանց, շնորհք ըրէ որ սչ
 ” երբէք այս դամբանական մահճէս ել
 ” լեմ, և բարեօք լիացնուր եղբայր մը,
 ” որ սչ երբէք հաղորդակից եղև սըր-
 ” ախ եղեւնաւոր հրոյն ”:

” Դադաղէն սահող այս խօսքերը
 լսելուս, ահռելի ճշմարտութիւնը միտ-
 քըս կը լուսաւորէ, կը մօլորի դատու-
 ղութիւնս, մահուան սրտանքին վրայ
 կը ձգեմ ինքզինքս. կը սեղմեմ քոյրս
 գրկացս մէջ ու կը պոռամ. “ Աղջախոհ
 ” հարսնդ Յիսուսի Քրիստոսի, ընկալ
 ” վերջին գրկածութիւնններս մահուան
 ” սառցյաներուն և յաւիտենական խո-
 ” րութեանց մէջէն, որք քեզ արդէն
 ” եղբօրմէդ կը զատեն ” :

” Այս շարժմունք, այս դռչիւն, այս
 արտասուք, հանդէսը կը վրդովեն. քա-
 հանայն կը լռէ, միանձնու հիք վանդակ-
 ները կը գոցեն, բազմութիւնը կը շար-
 ժի և դէպ ՚ի սեղանը կ'արտօրայ. խե-
 լակորոյս դուրս կը հանեն զիս : Ա՛հ,
 որչափ քիչ շնորհակալութիւն մատուցի
 զիս առ լոյս տունջեան վերակոչողաց :
 Աչքս բանալուս, իմացայ որ պատա-
 րագը լրմնցեր էր, և թէ հրատապ
 տենդ մը եկեր էր քրոջս վրայ : Մէկու
 մը ձեռօք կ'աղաչէր որ զինքը տեսնե-

լու ջանք չընեմ: Ո՛վ կենացս եղկելի կացու թեանը, քոյր մը վախնայ եղբորը հետ տեսնուելէն, եղբայր մը վախնայ իր ձայնը քրոջ մը ականջը հասցընելէն: Այնպէս երայ մենաստանէն, ինչպէս այն քաւու թեան օթեանէն՝ ուր երկնային կենաց կը պատրաստեն զմեզ բոցերը, ուր ամեն բան կորած է իբրև ՚ի դժոխս, բաց ՚ի յոյսէն:

» Մարդս նոյն իսկ իր ներսի դին, անձնական թշուառութեան մը դէմ զօրութիւն կրնայ գտնել. այլ ակամայ ուրիշին թշուառութեանը պատճառըլն, ահա անտանելին: Քրոջս վշտացը վրայ լուսաւորութիւն մ'առած, կ'երեւակայէի թէ ի՛նչ կրած ըլլալու էր: Ան ատեն խելքս չհասած շատ մը բաներ պարզեցան առջիս, այն ուրախութեան և տխրութեան խառնուրդը, որ դուրս ուղեորութեան երթալուս աւանը Ամէլիա ցուցեր էր, ՚ի դարձիս զիս չտեսնելու համար ըրած զգուշութիւնը, և սակայն այնչափ ժամանակ

իրեն մենաստան մանելուն արգելք ըլ-
լող տկարութիւնը . անշուշտ ապեր-
ջանիկ օրիորդը բժշկուելու յուսով մը
ինքզինքը շողովներ է եղեր : Իւր առանձ-
նանալու առաջադրութիւնը, նորընծա
յութեան թոյլտուութիւնը, իւր ստա-
ցուածքն իմ շահուս յարմար տրամադ-
րելը . ասոնք ինչպէս կ'երևի՝ նիւթ եղած
էին զիս խաբող թղթակցութեանց :

« Այլ բարեկամք իմ, հասկըցայ թէ
ինչ ըսել էր, երեւակայական չըլլող
վշտիմը համար արտասուէլը : Այնչափ
ընդ երկար անորոշ կիրքերս, այս առա-
ջին որսոյն վրայ կատաղօրէն դիմեցին :
Այլ և կերպ մը գոհութիւն զգացի
տրտմութեանս վիուրի ամբողջութե-
նէն, և ուրախութեան գաղտնի շար-
ժում մ'ունեցայ, երբ հասկըցայ թէ
վիշտը զուարճութեան պէս դիւրաս-
պառ զգացում մը չէ :

« Ամենակարողին հրամանէն առաջ
երկիրս թողուլ յօժարեր էի . այլ այդ
սարսափելի ոճիր մ'էր . Աստուած մի-

անգամայն զիս փրկելու և պատժելու համար Ամէլիան յուղարկեր էր : Այսպէս ահա որ և իցէ ոճրալիր մտածութիւն, որ և իցէ եղեռնալիր գործ, անտեղութիւն և թշուառութիւն կը բերէ հետն 'ի վեր . Ամէլիա կ'աղաչէր որ ապրիմ, և ես իր վշտացը ծանրութիւն չպատճառելու շատ պարտաւոր էի : Այլ և (զարմանալի բան) իրապէս չուառանալէս 'ի վեր ալ մեռնելու փափաք չունէի : Վիշտս՝ բոլոր բոպէններս լեցնող զբաղմունք մ'եղած էր . տեսէք, որչափ սիրտս 'ի բնէ շաղուած էր սրտի անձկութեամբ և հիքութեամբ :

» Աստի շուտ մ'ուրիշ բան գրի միտքս, որ էր Եւրոպան ձգել և Ամերիկա անցնիլ :

» Այն միջոցին Պ . . . ի նաւահան գըստէն դէպ 'ի Լուիզիանա նաւատորմի մը յուղարկելու վրայ էին . նաւապետի մը՝ հետ սակարկութեան խօսք գրի, միտքս Ամէլիայ ծանուցի և չուոյս զբաղեցայ :

” Քայրս մահուան դուռը հասեր
 էր . բայց Աստուած , որ կուսանաց
 առաջին արմաւենին պատրաստեր է
 եղեր իրեն , չէ ուղեր զանի այնչափ
 շուտ առ ինքն վերակոչել : Երկրորդ
 անգամ կենաց տաժանակիր ընթա
 ցիցը մէջ (իջնելով , դիւցազնուհին ,
 խաչին տակ թիկնկոր , քաջութեամբ
 դիմագրաւ եց վշտաց ասոյեան , և ճանչ
 ցաւ թէ պատերազմի մէջ կրնար տի
 րանալ յաղթութեան , և անչափ նե
 ղութեանց մէջ , անսահման փառաց :

” Մնացած փոքր ինչ ստացուած օցս
 ծախուիլը , զոր և եղբօրս թողի , մեծ
 ուղեւորութեան մը երկար պատրաս
 տութիւնները , հակաշունչ հողմունք ,
 շատ ատեն նաւահանգստին մէջ կենա
 լուս պատճառ եղան : Ամեն առաւօտ
 կ'երթայի , Ամէլիայ որպիսութեանը
 վրայ տեղեկութիւն առնելու , և միշտ
 հիացման և արտասուաց նորանոր պատ
 ճառներով կը վերադառնայի :

” Երբուհակ ծովեղերեայ մենաս

տանին չորս դին կը թափառէի : Ան-
մարդի ամանց կողմը ծովահայեաց
դիրք ունեցող վանդակապատ փոքր
սլափուհանի մ'առջին միանձնուհի մը
կը նշմարէի միշտ խորհրդածելու դրից
մէջ նստած . կ'երազէր 'ի տես Ռկկիա-
նուն ուր որ և իցէ նաւ մը կը տեսնը-
վէր , որ երկրիս ծայրը կը նաւէր : Շատ
անգամ լուսնին լուսով , նոյն միանձ-
նուհին տեսեր եմ նոյն վանդակափեղ-
կին առջին , գիշերային աստղով լու-
սաւորուած ծովը կը զննէր , և ականջը՝
մենացեալ ժայռից վրայ տխրօրէն վրշ-
րող ալեաց ձայնին տալ կը թուէր :

» Կարծես , դեռ կը լսեմ զանգակին
ձայնը , որ գիշերով հսկման և աղօթից
կը հրաւիրէր միանձնուհիները : Երբ
այն կը թնդար դանդաղօրէն , և կու-
սանք լռիկ մնջիկ դէպ 'ի Ամենակարողին
սեղանը կը վարէին իրենց քայլերը , ես
մենաստան կը դիմէի , հոն , առ ոտս որ-
մոց միայնիկ , սուրբ յափշտակու թեամբ
ականջ կուտայի երգոց վերջին ձայնե-

բուն, որ տաճարին կամարացը ներքև,
այլեաց նուազ մրմունջին հետ կը խառ-
նուէին:

» Չեմ գիտեր թէ ի՞նչպէս բոլոր
այս բաները որ վիշտերս աճեցնելու էին,
անոնց խթանը կը բթացնէին ընդհա-
կառակն: Արտասուացս դառնութիւնը
կը նուազէր, երբ զանոնք ժայռից և
հողմոց մէջ կը սփռէի: Տխրութիւնս
անգամ, իր արտառոց բնութեամբը,
հետը դարման մը կը բերէր: Ընդ-
հանրական չըլլող բան մը թէ և թը-
շուառութիւն ալ ըլլայ կրնայ մարդս
վայելել: Գրեթէ վստահ կը յուսայի
որ քրոջս թշուառութիւնն ալ նուա-
զելու էր:

»Նամակ մը՝ որ երթալէս առաջ
իրմէն ընկալայ, զիս այս մտքիս մէջ
հաստատել թուեցաւ: Ամէլիս խան-
դաղատելով կը գանգտէր ցաւոյս վրայ
և ապահով կ'ընէր զիս թէ ժամանակն
իրենը կը պակսեցնէր: « Չեմ յուսու-
հատիր երջանկութեանս վրայ, կ'ը-

7 սէր : Ջոհին առաւելու թիւնն ան-
 7 գամ, հիմայ որ այն զոհը լմնցած է,
 7 ինձ խաղաղութիւն մը շնորհելու կը
 7 ծառայէ : Ընկերութեացս սրարդու-
 7 թիւնը իրենց ազօթքին անբժու-
 7 թիւնը, անոնց կենացը կանոնաւո-
 7 թութիւնը, բոլոր բալասան կը ծա-
 7 ւալեն կենացս վրայ : Երբ փոթորիկ-
 7 ներու սպառնալիքը լսեմ, և ծովային
 7 թռչունը գայ պատու հանա դարնէ թե-
 7 ւովը, ես, հէզ աղաւնեակս երկնա-
 7 յին կը մտածեմ թէ երջանիկ եմ որ
 7 պատասպարան մը գտեր եմ փոթորկին
 7 դէմ : Ահա հոս տեղ է այն աւերը լե-
 7 ուր, այն բարձր արանանը ուրկից
 7 երկրիս վերջին աղմուկները, և երկ-
 7 նից առաջին ներդաշնակութիւնները
 7 կը լուսին. ահա հոս միայն յուշիկ կը
 7 խաբէ կրօնքը զգայուն հոգի մը, ամե-
 7 նաբունն սիրոյն տեղ, կերպ մը ե-
 7 ուանդագին պարկեշտութիւն կը փո-
 7 խանակէ, ուր կոյսն և սիրու հին միա-
 7 ցած կը գտնուին, հառաչանքները

3 կը մաքրէ . և քաջվելու երթալու կէ-
 3 նաց և հանգտտեանն փափաքող սրտի
 3 մը հեշտու թեանց և շիտթեւերուն ըս-
 3 ստուռւածին հետ վեմաբար կը խառ-
 3 նէ իր խաղաղութիւնն ու անմեղու-
 3 թիւնը :

3 Չեմ գիտեր թէ երկինք քնչե՞ք կը
 պատրաստէր ինձի , և թէ արդեօք ա-
 մեն տեղ քայրափոխիս ընկերելու գրժ-
 քազող թեանց վրայօք ազգարարու-
 թիւն մ'ընել կ'ուզէր : Նաւատորմին
 ճամբաց ելլելու հրաման տրուած էր .
 արդէն նաւերէն շատը արևերթի մօտ
 ելլելու պատրաստուեր էին . այնպէս
 անօրիններ էի որ վերջին գիշերս ցամա-
 քի վրայ անցընեմ , որպէս զի վերջին
 հրաժարական ողջոյնս գրեմ Ամէլիայ :
 Գէտ 'ի կէս գիշեր , երբ ես ասոր հոգ-
 տանելու և արտասուօք նամակս թա-
 նալու հետ եմ , ահա հոգմաց ազմուկը
 կուգայ լսելեացս կը բազխէ : Արանջ
 կուտամ , և մրրկին գոչիւններուն մէջէն
 խռովահար թնդանօթին գոռումները

կ'որոշեմ՝ մենաստանի զանգակին վան-
գիւնին հետ խառնուած : Ար խոյանամ
ծովեզերքը , որ ըստ ամենայնի ամայի
էր , և ուր միայն ալեաց մռնչիւնը կը
բուէր : Ար նստիմ ապառաժի մը վրայ ,
ուր մէկ կողմէն կը տեսնեմ կայծակնա-
յեռ կոհակները որ կը թաւալին , և
միւս կողմէն մենաստանին նսեմ որ-
մունքը որ շփոթ կերպով մը յերկինս
կ'աներևու թանան : Անգակապատ պա-
տուհանին առջին փոքրիկ լոյս մը կե-
րևար : Դո՛ւ էիր արդեօք , ո՛վ իմն Ամե-
լիա որ խաչելու թեան երկրպագու , կ'ա-
ղաչէիր ալեկոծու թեանց Աստուծոյն , որ
վատաբախտիկ եղբօրդ իմամ տանի : Ա-
լեաց վրայ փթթորիկ , գտնուած պա-
տըսպարանիդ՝ մէջ խաղաղութիւն , ո՛չ
իւիք վրդովելու բնակարանին ներքե-
ժայռքնդ հար մարդիկ . խցեկի մը պա-
տէն անգին անհունն , նաւերուն ալե-
ծածան¹ լնպտերներն ու մենաստանին

¹ Ալէնման ալիօթէն ծփեալ :

անշարժ փարոսը . նաւազին երկբայելի
 վիճակը , օրուան մը մէջ իր կենաց ա-
 պագային բոլոր օրերը վստահութեամբ
 գիտցող Վեստեան կոյսը . և դարձեալ
 Ուկիհանու նման մրրկածուփ հոգի մը
 ինչպէս է քուկդ , ս՛վ Ամէլիա . և նաւաս-
 աոյն նաւաբեկութենէն խիստ աւելի
 ահուելի նաւակոծութիւն մը , բոլոր այս
 պատկերատախտակը խորին իմն քան
 դակուած է դեռ յիշողութեանս մէջ :
 Արփիդ այս նոր երկնից որ արդ վկայ
 ես արտասուացս , Ամերիկեան ծովա-
 փանց արձագանգք՝ որ Ռընէիս ձայնը կը
 կրկնէք , ահա այս զարհուրելի գիշե-
 րոյն յաջորդ առաւօտն էր , որ նաւուս
 խելաւանդին թեւայեց ճննդական աշ-
 խարհիս մշտապէս ինձմէ հեռանալը
 դիտեցի : Ծովափանց վրայ հայրենի
 ծառոց վերջին ծածանիլը , և հորիզո-
 նին տակ խոնարհող մենաստանին ծայրը
 երկար ատեն զննեցի » :

Ռընէ որ իր պատմութեան վերջը
 հասեր էր , ծոցէն թուղթ մը քաշեց

հանեց, և հայր Սուէլին տուաւ . յետոյ Շաբթասին գիրկը նետուելով, և հեծկլտանքներն ընդմիջելով, տուած նամակը կարդալու՝ ժամանակ տուաւ քարոզչին :

Նամակը ... կուսաստանի վանամայրը գրած էր : Քոյր Ամէջիւս Ռջորմու թեան միանձնուհւոյն վերջին բողէներուն պատմութիւնը կը պարունակէր, ըսելով թէ իր եռանդոյն և մարդասիրութեանը զոհ եղած էր, տարափոխիկ ախակ զարնուած ընկերուհեացը հոգ տանելով : Բոլոր ուխտը անմխիթար էր, և Ամէլտան իբրև սրբուհի կը համարին եղեր : Վանամայրը այս ալ կ'աւելցնէր թէ, իր Աբբասուհի ըլլալէն 'ի վերոյ երեսուն տարուան միջոց մ'էր, ուրիշ միանձնուհի մը չէր տեսած այսչափ քաղցր և հեղաբարոյ, և աշխարհային վրդովմունքէն ձեռք քաշելուն համար ասկէ աւելի զոհ :

Շաբթաս իր բազկացը մէջ կը սեղմէր Ռընէն . ծերուեին կ'արտասուէր

ու կ'ըսէր . “ Արդեանկ իմ, կ'ուզէի որ
 ” հայր Օսրին հոս ըլլար, ան՝ չեմ գի-
 ” աներ թէ ինչ խաղաղութիւն մը կը
 ” հանէր սրահն, որ փոթորկէն օտար
 ” չէր թուէր, այլ կը խաղաղէր զանի .
 ” կարծես լուսին մ'էր մրկալից գիշե-
 ” րոյն մէջ, (զոր թափառական ամառք
 ” ոչ երբէք իրենց հեան ՚ի վեր կրնան
 ” քաշել տանիլ, անարատ և անայլայ-
 ” լելի՛ առաջ կ'երթայ ինք ասանց վը-
 ” րայէն : Այլ զիս, եզնւկ, ամեն բան
 ” կը խառնէ ու հետը կ'առնէ կը տանի ” :

Հայր Սուէլ մինչև այն բուսէն, ա-
 ռանց խօսք մ'ըսելու անաչառ դիմօք
 մտիկ ըրեր էր Արնէին պատմութիւնը :
 Կարեկից էր սրտիւն ՚ի ծածուկ, բայց
 դրսէն անմեղկելի տեսիլ մը կ'երեւցը-
 նէր . Սաշէմին զգայուն վիճակը զինքն
 իր լուսթենէն հանեց : “ Աչինչ, ըսաւ
 ” Ամէլիային եղբօրը, ոչինչ այս պատ-
 ” մու թեան մէջ, հոս քեզի ցուցուած
 ” դժութեան արժան կ'երեւի : Կը
 ” տեսնեմ, մտացածին կեղծօք ուղե-

" զը լեցուած պատանի մը , որ ամեն
 " բանէ կը ձանձրանայ , և որ ինքզինքը
 " անպէտ անըջոց տալու համար ընկե-
 " ղու թեան պարտքերէն քաշուեր ելեր
 " է : Պարոն , աշխարհս անարգ վիճա-
 " կի մէջ սեպելովդ մեծ մարդ եղած
 " չես ըլլար : Մարդն ու կենցաղս ար-
 " համարհողը , հեռատեսու թիւն չու-
 " նենալուն համար կ'արհամարհէ : Քիչ
 " մը աւելի հեռադէտ եղիր . և շուտ
 " մը կը տեսնես՝ կը համոզուիս որ բո-
 " լոր գանգատ ըրած վիշտերդ , ամենա-
 " սարգ ոչինչներ են : Բայց ի՛նչ ամօթ
 " որ առանց շառագնելու կրնաս կե-
 " նացդ մի միայն ճշմարիտ թշուառու-
 " թիւնը խորհելու : Սրբուհւոյ մը բո-
 " լոր ամբծութիւնը , բոլոր առաքի-
 " նութիւնը , բոլոր կրօնքը , բոլոր պը-
 " սակները հազիւ ներելի կ'ընծայեն
 " վշտացդ վրայ մի միայն խորհիլդ ան-
 " գամ : Քոյրդ իր մեղքը քաւեր է .
 " բայց եթէ ներեալ է հոս ինձ՝ իմ
 " խորհուրդս ըսել , կը վախնամ որ զար-

ʘ հուրելի արդարու թեամբ մը , դամ
 ʘ բանին ծոցէն ելած խոստովանու թիւն
 ʘ մը քու սիրտդ ալ վրդոված չըլլայ :
 ʘ Ի՞նչ կ'ընես մինակ անտառաց խո
 ʘ ըերը՝ ուր օրերդ կ'անցընես , պարու
 ʘ քերուդ անհոգ : Պիտի ըսես թէ ,
 ʘ սուրբերն իրենց անձը անապատաց
 ʘ մէջ ծածկեցին : Գիացիր որ անոնք
 ʘ իրենց արասուքը հետ տարեր էին ,
 ʘ և սրտերնուն կիրքերը մարելու կը
 ʘ գործածէին այն ժամանակը , յորում
 ʘ գուցէ դու քու կիներդ կ'արծար
 ʘ ծես : Նախապաշարեալ երիտասարդ՝
 ʘ որ կարծեցիր թէ մարդ անձամբ ան
 ʘ ձին կը բաւականանայ : Առանց Աս
 ʘ տուծոյ ընկերութեան ապրողին վը
 ʘ նասակար է անապատը , կրկնապա
 ʘ տիկ կարողութիւն կուտայ հոգւոյն ,
 ʘ և միանգամայն այն կարողութեանց
 ʘ ներգործութեան ամեն առարկայն
 ʘ կը վերցընէ : Արողութեան մը տէր
 ʘ ըլլողը , իր նմանեացը ծառայութեա
 ʘ նը զոհելու է զայն , եթէ անգործա

” դիր պահէ , նախ անձնական գաղտ-
 ” նի թշուառութիւն մը կրելով կը պա-
 ” տուհասի , և ապա ուշ կամ կանուխ
 ” երկինք զարհուրելի պատիժ մը կը
 ” խրկէ վրան ” :

Այս խօսքերէն խռոված , Ռքնէ իր
 խոնարհեալ գլուխը Շաքթասին կուրծ-
 քէն վերցուց . կոյր Սաշէմը ժպտիլ
 սկսաւ . և այս բերնի ժպտաը , որ այբի
 էր աչաց ժպտաներէն , երկնային և վը-
 սեմ խորհրդոյ նշանակութիւն մ'ու-
 նէր : “ Արդեակ իմ ըսաւ , Աթալային
 ” հինաւուրց սիրահարը , անաչառ կը
 ” խօսի հետերնիս . եթէ՛ ծերունին և
 ” թէ՛ պատանին կ'ուղղէ , և իրաւունք
 ” ալ ունի : Այո՛ , պէտք է որ այս վըշ-
 ” տալիր արտառոց կեանքը մերժես .
 ” սովորական կացութեանց մէջ միայն
 ” երջանկութիւն կրնայ գտնուիլ :

” ()ր մը Մէսքասէպէն , իր ական
 ” դեռ մօտ , ջինջ վտակ մ'ըլլալէն ձանձ-
 ” րացաւ : Վեռներէն ձիւն խնդրեց ,
 ” հեղեղներէն ջուր , մրրիկներէն անձ :

րեւ , ափոււնքէն դուրս դիմեց , և իր
 սքանչելի գետեղերքը աւեր՝ անա
 սպատ դարձուց : Գոռող վտակն ՚ի ըս
 կղբան ինք զինքն իր զօրութեանը հա
 մար գովեց . բայց տեսնելով որ բոլոր
 անցած տեղերն անասպատ կը դառ
 նային , թէ առանձնութեան մէջ լը
 քեալ , միայնիկ մեջիկ կ'ընթանար , և
 թէ իր ջրերը միշտ պղտոր կը մնային ,
 խնդրեց անձկայրեաց՝ բնութեան ի
 րեն համար փորած հոսանցքը , և իր
 նախնի հեղ և խաղաղ ընթացից խո
 հեմ ընկեր ըլլող , թռչունները , ծաղ
 կընները , ծառերն ու առուները :

Շարժաս ալ ջլօսուցաւ , և ահա
 հրածուին ձայնը , որ Մէսքասէպէին
 շամբուտներուն մէջ քաշուած , կիսա
 լուր փոթորիկ մը կ'աւետէր : Երեք
 բարեկամներն իրենց հիւղերուն ձամ
 բան բռնեցին , Ռընէ քարոզչին և կոյր
 Սաշէմին մէջ տեղէն կ'երթար անմը
 ոռնչ , որոնց առաջինը կ'աղօթէր առ
 Աստուած , և երկրորդն՝ իր ձամբուն

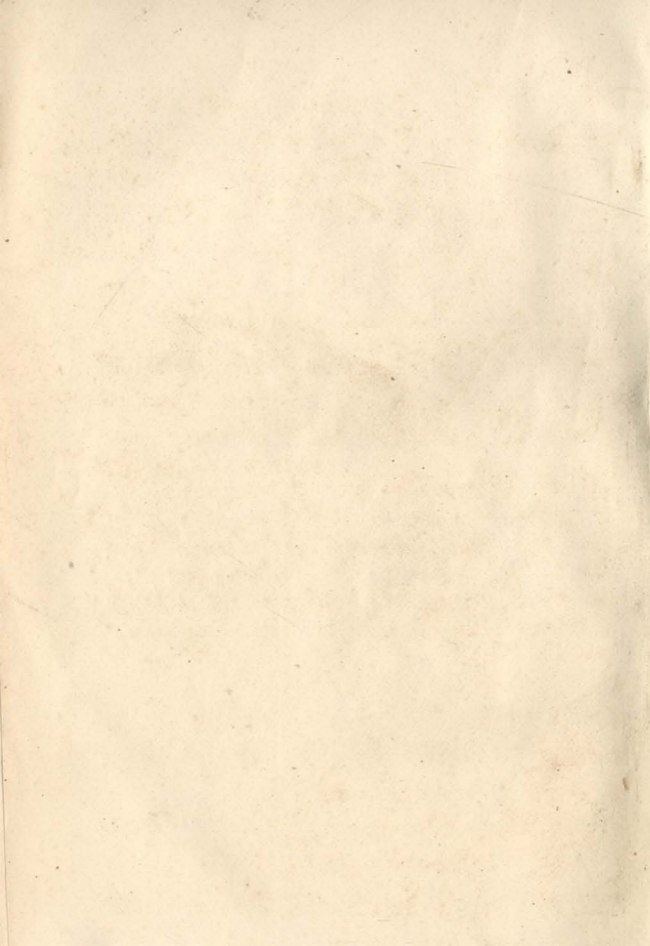
էր 'ի խնդիր : Կ'ըսեն թէ երկու ծե-
 բունեաց ստիպելովը , իր կողակցին քով
 դարձաւ , այլ չկրցաւ երջանկու թիւն
 գտնել : Քիչ ժամանակ ետքը Շաքթա-
 սին և հայր Սուէլին հետ մեռաւ Գաղ-
 ղիացւոց և Նաչէղներուն կոտորածին
 մէջ 'ի Նուիղիանա : Դեռ կը ցուցնեն
 ապառաժ մը , ուր ընդ արևերթս¹ կեր-
 թար կը նստէր :

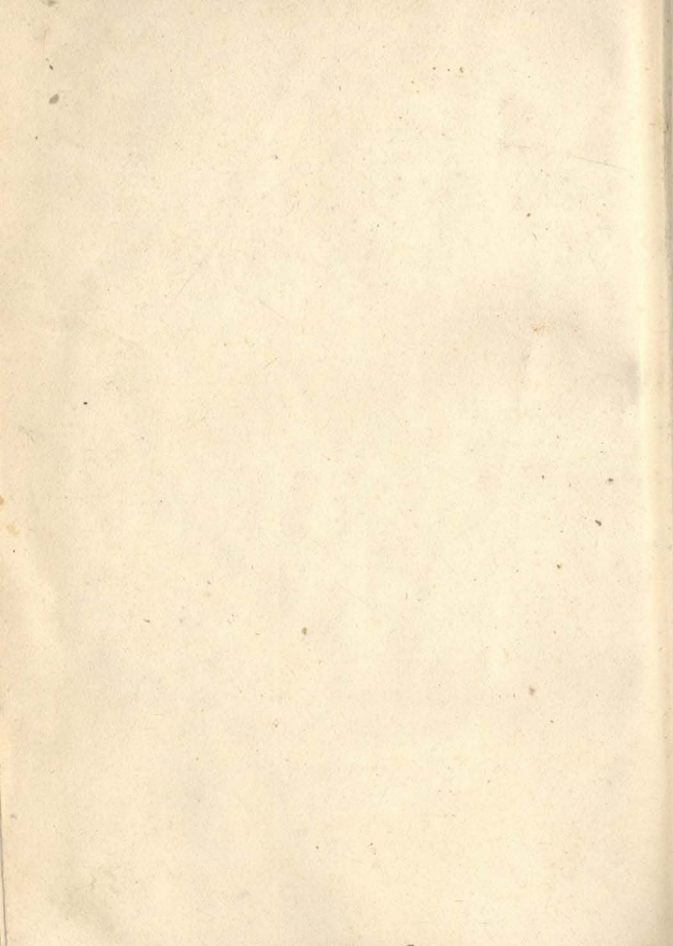

ՎԵՐՋ

ՎՐԻՊԱԿԲ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԵՍ ՏՈՂ	ՎՐԻՊԱԿ	ՈՒՅԿՆ
45 8	Սպառող :	սպասող :
72 20	Կը բշէ :	կը բաշէ :
89 2	Հարիւրի :	հարիւր :
89 19	Ընկերացի :	ընկերացի :
98 13	Առաքինութեամբը .	առաքինութեամբ :
191 20—21	Առաջի օրուան ,	հակողութեան :

2398

12013

